

TREBALL DE
RECERCA

EL MUR DE BERLÍN. DIVISIÓ
D'UNA CIUTAT, DIVISIÓ DE
DOS MONS.

PAU ROIGÉ GARGALLO

TUTOR: RICARD SALCEDO GÓMEZ
2n de Batxillerat C
ESCOLA PROA, Barcelona
Curs 2009/10

"M'aturo a pensar en els sentiments que he desenvolupat cap a l'antiga República Democràtica d'Alemanya. Tot i que és un país que ja no existeix, aquíestic jo, en un tren que el travessa a tot drap, deixant enrere les seves cases en ruïnes i a la seva gent desconcertada. Aquesta sensació requereix una paraula de joc de construccions: només puc qualificar de 'horromanç'. És una sensació tonta, però no vull desfer-me'n d'ella. El romanç és per aquest somni d'un món millor que els comunistes alemanys van voler construir sobre les cendres del passat nazi, d'un que s'adeqüés a les seves capacitats a un altre que s'adeqüés a les seves necessitats. L'horror és pel que van fer en nom seu. Alemanya de l'Est haurà desaparegut, però les seves brases segueixen a la vista"

Anna Funder, *Stasiland*¹

¹Funder, A., 2009, *Stasiland Històries de darrere el mur de Berlín*. Barcelona: L'Arquer, pàg. 16

Índex

1.	Presentació	5
2.	Introducció: divisió d'una ciutat, divisió de dos mons	8
2.1	Estructura del treball	9
2.2	Metodologia i fonts	10
2.3	Objectiu del treball.....	11
3.	El context històric: la guerra freda	13
3.1	La guerra freda: conflicte estratègic i conflicte ideològic.....	13
3.2	Els orígens de la Guerra Freda: la fi de la II Guerra Mundial i la divisió en blocs.....	15
3.3	La primera Guerra Freda: des de la fi de la II Guerra Mundial a la construcció del mur (1947-1961).....	20
3.3.1	Les causes d'inici de la Guerra Freda	20
3.3.2	El conflicte de Grècia i el Pla Marshall.....	21
3.3.3	Els dubtes del bloc soviètic i el blocatge de Berlín.....	23
3.3.4	Els conflictes fora d'Europa.....	26
3.3.5	La “cacera de bruixes”	29
3.4	La coexistència pacífica (1962-1973).....	30
3.4.1	Els conflictes	31
3.4.2	La distensió	33
3.4.3	Els conflictes interns	35
3.5	La segona Guerra Freda (1973-1985).....	37
3.5.1	El conflicte israelià.....	38
3.5.2	Les lluites als països en desenvolupament	39
3.5.3	El conflicte d'Afganistan	40
3.5.4	Cap al desenllaç. La tensió per la doctrina de l'”Imperi del mal” ...	41
3.6	L'esfondrament del comunisme i del mur de Berlín (1985-1989).....	42
3.6.1	Els desitjos de canvis a la URSS: la “perestroika” i la “glasnost” ...	43
3.6.2	L'esfondrament del bloc oriental	45
3.6.3	La caiguda de Gorvatxov i la desaparició de la URSS	48
3.7	La història recomença: un nou ordre mundial?.....	50
4.	Les dues alemanyes	51
4.1	Les dues alemanyes.....	52
4.1.1	La divisió d'alemanya després de la ii guerra mundial.....	52
4.1.2	L'evolució i organització de la R.F.A.	56
4.1.3	La RDA: el sistema polític i econòmic	59
4.1.4	L'ostpolitik i les relacions entre les dues alemanyes	64
4.2	La vida a la RDA	66
4.2.1	El treball i el consum.....	66
4.2.2	La vida familiar: les famílies i les cases.....	69
4.2.3	Cultura, mitjans de comunicació i oci.....	71
4.3	Stasiland. La vida privada controlada.....	75
4.3.1	L'Stasi	75

4.3.2	Les tasques de l'Stasi	77
4.3.3	La caiguda de l'Stasi	80
5.	El mur de Berlín: com era.....	84
5.1	Cent sis quilòmetres de formigó i seixanta-sis de tanques metàl·liques	84
5.1.1	Primer estat de la construcció, del 1961 al 1968.....	85
5.1.2	Segon estat de la construcció, del 1968/69 al 1980.....	88
5.1.3	Tercer estat de la construcció, del 1981 al 1989	90
5.1.4	Plans de futur per un mur d'alta tecnologia	91
5.2	Una cicatriu de Berlín: la divisió de la ciutat.....	93
5.2.1	La divisió de la ciutat de Berlín	93
5.2.2	La divisió dels transports.....	96
5.2.3	Els passos fronterers.....	98
6.	A l'ombra del mur.....	102
6.1	La circulació per la frontera	102
6.2	Els intents de fugida.....	106
6.2.1	L'eficàcia del mur	106
6.2.2	La construcció de túnels	108
6.2.3	El pas per l'aire	111
6.2.4	El pas amb documentació falsa	111
6.2.5	Saltant el mur	112
6.2.6	El pas amb cotxes camuflats	113
6.2.7	Una fugida filmada.....	114
6.2.8	La acollida de fugitius a Berlín oest.....	115
6.3	El Berlín alternatiu: un immens espai de grafitis	117
6.4	Les accions de protesta	122
6.4.1	La manifestació per la seva construcció.....	122
6.4.2	Els intents de fugida cap a l'est: accions de protesta	123
6.4.3	Protestes juvenils a Berlin Est.....	124
7.	La caiguda del mur	126
7.1	Per què cau el mur? La desaparició d'un sistema	126
7.1.1	El deteriorament de la RDA	126
7.1.2	Les fugides massives del 1989	128
7.2	El 9 de novembre de 1989	131
7.2.1	L'acord d'obertura del mur i la roda de premsa.....	131
7.2.2	Hem de deixar passar? L'obertura del mur	133
7.2.3	Un mur obert. La retrobada dels berlinesos	134
7.2.4	L'impacte internacional de la notícia	137
7.2.5	El ràpid procés de reunificació.....	141
7.2.6	Els problemes econòmics, socials i polítics de la unificació.....	146
8.	Vint anys després. Com es recorda el mur	149
8.1	Cal conservar el mur?	149
8.1.1	Els debats sobre la conservació del mur.....	149
8.1.2	L'enderrocament i aprofitament del mur.....	150
8.1.3	Els espais conservats	151
8.2	Els museus i memorials sobre el mur	152
8.2.1	Maeur Museum Checkpoint (Museu del Mur).....	152

8.2.2	Berliner Mauer Dokumentationszentrum (Memorial i centre de documentació del mur de Berlín)	154
8.2.3	East Side Gallery	156
8.2.4	L'Stasiuseum (Museu de l'Stasi)	157
8.2.5	Hohenschönhausen Memorial Center (Museu de la presó de l'Stasi)	158
8.2.6	Erinnerungsstätte Notaufnahmelager Marienfelde (Memorial del Centre de Refugiats Marienfelde)	161
8.2.7	DDR Museum (Museu de la DDR).....	162
8.2.8	D'altres museus	163
8.3	Les ferides del mur.....	164
8.3.1	La descoberta de la repressió	164
8.3.2	“Ostalgie” i les diferències entre Est/Oest	165
9.	Conclusions	168
10.	Bibliografia	172
10.1	Llibres	172
10.2	Articles de revistes	173
10.3	Articles de premsa citats	174
10.4	Documentals i pel·lícules consultades	175
10.5	Webs consultades	175
11.	Fonts	177
11.1	Arxius on line consultats.....	177
11.2	Premsa.....	178
11.3	Museus visitats.....	178

1. Presentació

Teniu davant dels vostres ulls un simple treball històric. Tracta només d'un petit període de la història de la humanitat, de només vint-i-set anys enfront de milers d'anys. Tracta només d'un petit territori, de cent sis quilòmetres de formigó i seixanta-sis de tanques metàl·liques. Però aquests pocs anys i aquests quilòmetres han marcat el rumb de la història contemporània. Encara avui, tot i haver passat més de vint anys de la seva caiguda, les conseqüències d'aquesta etapa encara es veuen reflectides. Aquests són alguns dels motius pel qual vaig decidir tractar aquesta qüestió i no una altra.

El meu interès sobre el tema venia des de Setmana Santa de l'any 2005, durant el qual vaig visitar Berlín per primer cop. Durant aquell viatge vaig conèixer què era i què va significar el mur per la ciutat. Quan vaig haver d'escollir el subjecte del treball de recerca que teniu a les mans no tenia gens clar quin tema triar; se m'acudien una infinitat de temes possibles que acabava descartant per manca d'informació o, simplement, perquè no em semblaven prou atractius. Però finalment vaig pensar en el mur de Berlín i immediatament ho vaig tenir clar. Buscant per casa només vaig trobar un llibret en format de guia de viatges que explicava com era; el vaig fullejar i vaig veure que era un tema del qual s'hi podia treure molt suc i, el més important, que m'apassionava. També vaig trobar un tros d'aquesta paret que va dividir durant tants anys la capital actual d'Alemanya, que havia comprat en una de les paradetes que hi ha pels carrers de la ciutat on els immigrants turcs del país es guanyen la vida venent objectes de l'antiga RDA.

Els dies següents ja vaig proposar-li el tema a en Ricard Salcedo, qui després va convertir-se en el meu tutor del treball el tema que havia triat. Aviat ens vam reunir i li vaig exposar la meva idea inicial. Tot i no ser encara el meu tutor oficial, va ajudar-me a completar la idea proposant-me una estructura bàsica del treball; vam veure la necessitat d'escriure un context històric ampli per situar els fets dins del llarg període de la Guerra Freda i vam fixar el que va ser el primer guió. A partir d'aquí va començar la recerca de bibliografia, materials, arxius, premsa...

Sense haver-ho pensat i quan alguns capítols ja estaven elaborats, el treball va coincidir amb les celebracions del vintè aniversari de la caiguda del mur, cosa que omplí durant uns dies els diaris de molts articles i comentaris. Va ser una sort, però també una dificultat per l'excés d'informació que arribava a les meves mans. Va ser llavors quan vaig veure la necessitat de visitar la ciutat subjecte de la meua investigació per aclarir idees i veure els espais de què tant havia escrit durant els últims mesos. Va ser durant les següents setmanes de tornar del viatge que vaig acabar l'últim capítol del meu Treball de Recerca.

Quan vaig tenir la idea inicial de fer aquest treball tenia la intenció de parlar dels temes més bàsics de la vida que portaven els habitants de Berlín, de com era el mur i de com vivien el dia a dia del mur, de com la gent s'escapava i el perquè. Però a mesura que vaig anar coneixent tot això va sorgir també la qüestió que es planteja en el text que encapçala aquest treball, l' "*horromanc*". Per això, als aspectes anteriors –que són els més importants del treball– s'hi ha anat afegint d'altres contingut com la repressió política a l'est o com es viu el record del mur en l'actualitat, temes que vaig descobrir mentre llegia bibliografia, veia pel·lícules i documentals, llegia premsa i, sobretot, en la visita a Berlín feta a finals de l'any 2009. I de la mateixa manera que ho diu Anna Funder sorgeixen moltes contradiccions sobre aquell període...

Amb aquest treball espero que la gent se n'adoni de la importància d'aquest tema. La majoria de persones de les noves generacions ho veuen com una simple anècdota de la història; però no és així; ans el contrari. La caiguda va ser l'esdeveniment que va acabar amb tot el sistema comunista, amb un país, amb una forma de vida, un fet sense precedents a la història contemporània. I malgrat que passés a Alemanya quan jo encara no havia nascut també ens ha afectat a tots. Com deia el sindicalista Coscubiela en una conferència a l'Institut Goethe de Barcelona, "*ens va caure el mur al damunt*"²

* * * * *

Durant la realització d'aquest treball he rebut l'ajuda i el suport de molta gent. Per això m'agradaria agrair a tots aquells amics i coneguts que han pensat que un

² "Ens va caure el mur al damunt". Debat sobre les conseqüències que va tenir la caiguda del Mur en el món polític d'esquerres a Catalunya i Espanya amb l'historiador Ferran Gallego i el sindicalista Joan Coscubiela. Institut Goethe. Barcelona, 9 de novembre de 2009.

material que ha anat a parar a les seves mans em podria ser útil pel treball i me l'han donat. Agraïxo al meu tutor del treball, Ricard Salcedo, haver-me ajudat a portar a terme el treball des del primer dia, inclús quan encara no era el tutor del meu treball, així com totes les correccions i rectificacions que m'han fet millorar el treball. Per últim vull donar les gràcies a la meva família –i en especial al meu pare- que, a part de proporcionar-me tot el material que han trobat, m'han ajudat a retocar i millorar dia a dia el meu treball i m'han animat a esforçar-me al màxim.

Moltes gràcies a tots.

Pau Roigé i Gargallo

Barcelona, 28 de gener de 2010

2. Introducció: divisió d'una ciutat, divisió de dos mons

“BRUNO HEMPF (EXMINISTRE DE LA RDA). Són masses records oi? Em passa el mateix, he hagut de sortir. És veritat que no escriu des de la caiguda del mur? No em sembla bé.

Després de tot el que vam invertir en vostè... però en el fons l'entenc Dreyman. De què es pot escriure en aquesta Alemanya? No queda res en què creure, res contra què revelar-se. S'hi vivia bé a la nostra república, molts se'n comencen a adonar.

GEORG DREYMAN (ESCRIPTOR). Hi ha una cosa que li haig de preguntar....

HEMPF. El que vulgui. Pregunti'm el que vulgui.

DREYMAN. Per què no em vigilaven? Si vigilaven tothom, per què a mi no?

HEMPF. És clar que el vigilàvem. Ho sabíem tot de vostè.

DREYMAN. M'ho diu de veritat?

HEMPF. Micròfons per tot arreu i tota la pesca.

DREYMAN. No pot ser!

HEMPF. Doncs miri darrere dels interruptors, si té un moment. Ho sabíem tot. Fins i tot sabíem que no podia complaure la Christa com ella volia....

DREYMAN. I pensar que gent com vostè dirigia el país...”

Escena de la pel·lícula de ficció *La vida dels altres*

La pel·lícula *La vida dels altres*, que va guanyar un oscar a la millor pel·lícula estrangera, planteja de forma molt dura com la policia secreta alemanya (l'Stasi) arribava a controlar fins i tot la intimitat de les persones. En aquesta escena, el protagonista, un escriptor afí al règim comunista que va acabar sent dissident, descobreix amb incredulitat - quan es troba a la pausa d'una obra de teatre, quatre anys després de la caiguda del mur, a l'antic ministre de Cultura de la RDA- que ell també havia estat espia per l'Stasi (la policia secreta de l'Est). Més tard troba la seva casa plena de cables i micròfons ocults. Com ell, moltes persones varen descobrir després de la caiguda del mur el control a que havien estat sotmesos per l'Stasi. I l'escena és també interessant, perquè l'antic ministre sosté amb convenciment que s'hi vivia bé a la RDA, cosa que encara pensen alguns habitants de l'antic Estat comunista.

Vint anys després de la caiguda, el mur ha estat pràcticament esborrat de Berlín i a alguns dels llocs més famosos com la Postdamer Platz o el Check Point Charlie s'hi ha construït edificis de negocis. Però si bé la major part del mur físic ja no existeix hi ha, això sí, molts memorials i museus que recorden el mur, les seves víctimes i com era l'antiga RDA. I hi ha ratlles per la ciutat i mapes que es venen explicant per on passava el mur. I encara més, el mur continua existint en la gent, sobre tot en els alemanys orientals que hagueren d'adaptar-se a una vida molt diferent.

2.1 Estructura del treball

El treball parla de totes aquestes coses. S'organitza en sis capítols temàtics.

El primer tracta de la guerra freda i serveix com a context històric de tota la resta del treball. No es pot entendre la seva evolució sense tenir en compte el context internacional, tant la seva construcció com la seva caiguda.

A continuació, al segon capítol, s'hi descriu el procés de divisió i consolidació de les dues noves Alemanyes, la RDA i la RFA; també s'explica la vida que portaven els habitants de la República Democràtica d'Alemanya, una descripció del sistema d'un país força estrany des del nostre punt de vista. Per últim, en aquest apartat destaca, també, el retrat del sistema d'espionatge a Alemanya de l'est, un tema poc conegut però molt interessant.

Al tercer capítol hi apareix la descripció física del mur, l'estructura i els diferents estats de la seva construcció; també s'explica com va viure la gent que els separessin dels seus veïns d'un dia per l'altre (com era aquesta divisió i com s'aconseguia mantenir els ciutadans controlats).

El quart capítol destaca pels estranys mètodes utilitzats per fugir de la RDA; també es relata un dels aspectes més característics del mur vist des de l'oest: els grafitis. Es pot llegir, també, com els ciutadans dels dos països protestaven en contra de la divisió; en definitiva, és un capítol que parla del dia a dia dels aspectes relacionats amb el mur. Al cinquè s'hi relata com i per què va caure el mur de Berlín i les repercussions que això va tenir; es narra amb tot detall un dia que per molts va ser el fi d'una etapa per tot el món: el 9 de novembre de 1989, el dia que va caure definitivament el mur.

Finalment, el capítol sisè s'explica la situació actual del mur; com es viu una de les etapes més fosques de la ciutat? Com es recorden els fets? Aquestes i d'altres qüestions es poden resoldre a aquest apartat del treball.

2.2 Metodologia i fonts

Aquest Treball de Recerca ha estat elaborat, bàsicament, a partir de cinc fonts diferents.

En primer lloc, la bibliografia. La llista de llibres sobre la guerra freda i el mur és molt extensa. Una gran part va ser trobada a la Biblioteca de la Facultat de Geografia i Història de la Universitat de Barcelona; també es van extreure forces llibres de la Biblioteca Municipal del Vapor Vell. Gràcies a aquests va ser possible començar el treball. Però la majoria va ser trobada a Internet, tant al recurs de Google *Google Books* com en revistes trobades a partir del *Google Scholar*.

En segon lloc, la premsa. Vam fer una recerca exhaustiva a l'hemeroteca en línia de La Vanguardia, primer en general i després selectivament en algunes dates assenyalades, com per exemple la data de construcció, els conflictes més destacats, la caiguda, etc. També es va fer una recerca a d'altres diaris espanyols que permeten la consulta de la seva hemeroteca, com *El País* o *El Mundo*, i, finalment, una recerca selectiva per localitzar el tractament de la notícia de la caiguda del mur els dies següents (10-12 de novembre de 1989) en diaris alemanys com el *Tageszeitung*, el *Tagesspiegel*, el *BZ*, el *Bild Zeitung*, el *Die Tageszeitung*, el *Junge Welt*, entre d'altres i també en d'altres diaris internacionals com *L'Humanité*, *Le Parisien*, *Midi Libre*, *Le Monde*, *Corriere della Serra*, *Granma*, i *Le Figaros*. La traducció automàtica on-line va ajudar a entendre una mica el què deien aquests diaris i com enfocaven la notícia poc després de produir-se. Durant el mes de novembre també vam fer una recerca de les notícies que es donaven sobre el vintè aniversari del mur, amb nombroses cròniques, comentaris, etc.

En tercer lloc, els arxius on-line. L'aplicació de les noves tecnologies ha permès trobar una informació en forma digital que abans hagués necessitat de molt de temps per ser localitzada als propis arxius en paper. Varem consultar diversos arxius com Berlin Wall online, Dedenkstaette Berliner Mauer Dokumentationszentrum o Cold War International Historic Project que tenen una quantitat molt important de documents relacionats amb el mur i relats personals i testimonis de les pròpies persones que

visqueren aquella situació³. Aquesta recerca va permetre trobar materials molt interessants, com plànols del mur, plànols de l'època o fotografies inèdites. Aquesta informació va ser molt important, perquè va permetre localitzar documentació molt valuosa, però la recerca va precisar molt temps. que conté.

En quart lloc, la visita a Berlín al desembre de 2009 va permetre conèixer de primera mà molts aspectes de la realitat. La visita al Memorial del Mur, Centre de documentació, va possibilitar la consulta de molts documents, alguns digitalitzats i d'altres reproduccions en paper. Allà també es varen poder recollir documents i llibres sobre mur. També vàrem visitar espais commemoratius com l'East Side Gallery o museus com d'Història Alemanya o el DDR Museum, on s'exposa una versió nostàlgica de la RDA i on van poder trobar-se moltes informacions sobre la vida quotidiana. Al Mauer Museum, situat a l'antic Checkpoint Charlie, va ser possible comprovar els diferents sistemes per escapar-se i obtenir informació al respecte. Va ser molt interessant la visita als centres de control polític de l'Stasi: la seu central de l'organisme de control i el memorial de la presó Hohenschönhausen. En aquests dos llocs va poder constatar-se els procediments repressors de la policia secreta i conèixer d'a prop la repressió. D'altra banda, el mateix dia de la caiguda del mur assistirem a l'acte de celebració de l'Institut Goethe de Barcelona, el que també resultà molt interessant per les conferències i exposicions que es feren.

En cinquè lloc, finalment, també ha resultat útil la filmografia i literatura sobre el tema, tant els documentals com les pel·lícules de ficció. Els documentals més interessants, en aquest sentit, foren *Walled in! What the Cold War frontier in divided Germany was really like* i *La Caída del Muro* que expliquen tant com era el mur de Berlín i la vida darrere d'aquest, com el dia que va caure el mur i les seves conseqüències. Quant a pel·lícules cal destacar *La vida dels altres* i *Good Bye Lenin!*

2.3 Objectiu del treball

El 13 d'agost de 1961 les tropes soviètiques i de l'Alemanya oriental tallaren en dos Berlín i construïren en molt poc temps un mur. El 9 de novembre de 1989 el mur s'obrí davant d'uns guàrdies fronterers que no sabien què fer. El 3 d'octubre de 1990 la

³ Vegeu el llistat dels arxius al final del treball.

República Democràtica Alemanya deixava d'existir i s'integrava dins de la República Federal Alemanya.

Sorprenentment, el fet de la construcció del mur i el de la seva obertura tenen similituds: la seva rapidesa. En pocs dies, va construir-se el mur i en pocs dies va caure tant el mur com el país que l'havia construït. En canvi, entremig d'aquestes dates un llarg període en el que es va fer evident una de les divisions més importants que la història ha conegut. Durant aquest llarg període no només trobem dues societats, sinó dos mons, dues maneres d'entendre la societat, dues cultures polítiques.

La construcció del mur, el seu manteniment i la seva destrucció plantegen nombrosos interrogants. Vint anys després es fa, habitualment, una interpretació simplista que considera la reunificació com la victòria d'una part, del capitalisme sobre el comunisme, de la democràcia sobre la dictadura. Però la realitat és molt més complexa. Aquest és l'objectiu d'aquest treball: ajudar a comprendre perquè es va construir el mur, perquè es va mantenir, perquè va caure i, per sobre de tot, com era la vida a banda i banda del mur.

3. El context històric: la guerra freda

“A la guerra freda, cada discurs ideològic reforçava l’altre i cap es podia mantenir sense el contrari. La guerra freda va permetre a cada bàndol, en nom de l’americanisme o del leninisme, mantenir ben subjectes ambdós camps, “netejar les seves cases” si ho consideraven necessari i reorientar les mentalitats de les generacions futures”.

I. Wallerstein⁴

3.1 La guerra freda: conflicte estratègic i conflicte ideològic

Com assenyala la cita anterior, la guerra freda va ser molt més que un simple enfrontament. Durant quaranta-cinc anys va ser una confrontació entre dues formes de vida que es retroalimentaven mútuament i en la que la por de l’altra permetia justificar ambdós sistemes. Va ser, com assenyala Lozano⁵, una llarga cadena de contradiccions: la carrera armamentística comportava el risc de destrucció de la humanitat, però per sort ambdues potències no varen arribar a un desacord suficient com per llançar-se a un greu enfrontament armat. Malgrat que durant el conflicte es disputaren gairebé cent seixanta conflictes armats⁶, la guerra freda es va fonamentar en un sistema internacional de comportament que va permetre evitar una tercera guerra mundial.

El terme “guerra freda”⁷ es fa servir per descriure el llarg conflicte entre el bloc socialista i el bloc occidental que va desenvolupar-se en els fronts polític, econòmic i

⁴ Wallerstein, I., 1991, *Geopolitics and Geoculture*. Cambridge: Cambridge University Press, pàg. 7. Citat a Lozano, A., 2007. *La guerra fría*. Barcelona: Melusina, pàg. 15.

⁵ Lozano, A., 2007, *op. cit.*, pàg. 20.

⁶ Lozano, A., 2007, *op. cit.*, pàg. 15.

⁷ L’expressió “Guerra Freda” va ser utilitzada per primera vegada pel periodista, autor d’una sèrie de reportatges sobre la Primera Guerra Mundial i col·laborador el 1946 del govern nord-americà a les Nacions Unides, Herbert Bayard Swope. Ell la va utilitzar per qualificar l’estat de tensió dins la Comissió d’Energia Atòmica de l’ONU, entre les delegacions nord-americana i soviètica.

propagandístic, i de forma limitada en el front militar⁸. La guerra freda va marcar bona part de la història mundial al segle XX. L'enfrontament entre els dos blocs no només va afectar al desenvolupament geopolític mundial, sinó també al desenvolupament militar, les relacions econòmiques, científiques i culturals i va marcar dues formes de vida molt diferents. La por mútua va estimular aspectes tan diversos com la cursa espacial, la investigació en armament, el desenvolupament dels sistemes de prestació social i els discursos polítics.

Es diu que la Guerra Freda va ser el primer conflicte realment global de la història; el tauler comprenia tot el món i per això va acabar transformant-lo⁹. I és que al llarg de la història, ni tan sols en les dues Guerres Mundials, s'havia produït un conflicte d'aquestes dimensions territorials.

La definició clàssica diu que la Guerra Freda va ser un estat de tensió permanent, primer entre les dues superpotències (Estats Units i la URSS) i, després, entre els dos blocs liderats per aquestes, que no va provocar conflicte directe davant del perill de la destrucció mútua i assegurada per la utilització d'armes nuclears¹⁰. Aquesta definició, però, ha anat variant al llarg dels anys en funció dels fets que anaven passant. Les relacions entre els dos blocs vencedors van passar per etapes de gran tensió internacional, amb enfrontaments a Europa, com els que van comportar la divisió de Berlín en dos blocs, i amb conflictes bèl·lics al Tercer Món (Corea, Vietnam, etc.); davant la impossibilitat de destruir el rival sense posar en perill tota la humanitat, els Estats Units i la Unió Soviètica van anar obrint pas al diàleg i la distensió en l'etapa de coexistència pacífica¹¹.

La guerra freda va ser, també, l'estabilitat de dos sistemes ideològics i de dues formes de vida diferents, però que es necessitaven mútuament. Per als nord-americans, va ser una justificació per a la projecció del seu poder, de la seva influència i de les seves formes de vida. Per als soviètics, va permetre'ls l'expansió del sistema comunista en els països satèl·lits i va fer possible legitimar uns sistemes autoritaris molt rígids. A l'hora, la por mútua a l'expansió d'una forma de vida o l'altre va fer possible aconseguir avenços socials i econòmics, malgrat que les fortes despeses invertides en armament

⁸ Lozano, A., 2007, *op. cit.*, pàg. 13.

⁹ Veiga Rodríguez, F. *La Guerra freda*. Barcelona : UOC, 2005. pàg. 9.

¹⁰ Pereira Castañares, J.C., 1997, *op. cit.*, pàg. 23.

¹¹ Aróstegui Sánchez, J., García Sebastián, M., Gatell Arimont, M., Palafox Gamir, J., Risques Corbella, M. *Història del Món Contemporani*. Barcelona : Edicions Vicens Vives, 2008. pàg. 222.

van influir negativament en la pobresa al món i en la degradació del medi ambient¹². Com sosté Leffler en un llibre recent, ambdós bàndols no lluitaven tant pel domini del món com per defensar unes formes de vida que creien millors¹³. Com diu aquest autor, els líders d'ambdós bàndols “*consideraven que estaven lliurant una batalla per l'ànima de la humanitat i, malgrat això, en el seu ímpetu per la salvació i la vindicació, varen prendre algunes decisions que van perpetuar un conflicte que portava en ell mateix la llavor de la derrota.*”¹⁴

Va ser aquest el context que va influir en la construcció i manteniment del mur de Berlín, context que tractarem de desenvolupar en aquest capítol. A les pàgines següents explicarem com van sorgir els dos blocs després de la II Guerra Mundial i com van anar desenvolupant-se fins a la caiguda del mur el 1989. Presentarem el seu desenvolupament en cinc grans fases:

3.2 Els orígens de la Guerra Freda: la fi de la II Guerra Mundial i la divisió en blocs

El 1945, l'any en que la Segona Guerra Mundial va acabar, moltes parts del món, sobretot Europa, Japó, grans àrees de la Xina i del Sud-est asiàtic¹⁵ estaven en una situació de complet desastre (a causa de la destrucció de recursos varis, pèrdua de vides humanes, etc.). Un desastre d'aquesta magnitud encara no s'havia produït mai; si la Primera Guerra Mundial havia estat una tragèdia pels combatents i per les zones de combat, la Segona va estendre aquest sofriment i la pèrdua de béns ja que la destrucció no sols s'havia produït a les zones de combat sinó també a zones on només hi havia població civil.

Els habitants d'aquestes zones van patir moltes repressions i, fins i tot, exterminis per raons ètniques. Segons la publicació del 1945 feta per Stéphane Courtois

¹² Leffler, M., 2007, *La guerra después de la guerra*. Barcelona: Crítica. pàg. 16.

¹³ Leffler, M., 2007, *op. cit.*, pàg. 17. Per aquest autor, en contra de la visió tradicional, els dirigents russos i nord-americans eren conscients dels riscos que corrien i de la insensatesa de gastar en armament uns recursos amb els que haguessin pogut millor la situació de les seves respectives societats, però es veieren atrapatats per les seves pors i conviccions sense aprofitar les oportunitats per a la pau.

¹⁴ Leffler, M., 2007, *op. cit.*, pàg. 22.

¹⁵ Aracil, R., Oliver, J. i Segura, A. 1998. *El mundo actual: de la Segunda Guerra Mundial a nuestros días*. Barcelona : Edicions Universitat Barcelona.

i Annette Wieviorka, *L'État du Monde en 1945*¹⁶, les pèrdues humanes a la Unió Soviètica (més de 26 milions de persones) ja van superar tots els morts de la Primera Guerra Mundial; només un terç de les víctimes de la URSS en els quatre anys de guerra eren militars; amb aquesta dada es pot veure la magnitud de les pèrdues de ciutadans civils durant la Segona Guerra Mundial (la URSS va perdre el 14% dels seus habitants). La majoria de la resta de països van perdre més habitants que en la Primera Guerra Mundial menys França, Itàlia i Gran Bretanya, que havien sofert quasi la meitat de morts que entre els anys 1914 i 1918. Holanda va ser el país d'Europa Occidental amb més pèrdues proporcionalment amb la població total (més de 220000). Però, sens dubte, un dels països més afectats va ser Polònia, que va perdre el 18% de la seva població total.

En total es diu que en aquesta guerra es van perdre més de seixanta-tres milions de vides. Dintre d'aquesta xifra hi ha un número molt important de morts a causa de l'extermini de ètnies considerades inferiors. En total es van produir més de sis milions de morts per aquesta causa, dels quals quatre i mig eren jueus, un milió desapareguts durant la guerra, i mig milió d'altres ètnies (com ara els gitanos).

A banda de totes aquestes defuncions hi va haver molts moviments migratoris que van desequilibrar l'economia dels països on aquests es van instal·lar. D'aquests moviments se'n van produir bàsicament de quatre tipus. El primer va ser causat per les expulsions de presoners de guerra: la URSS va rebre 3 milions de soviètics, França va rebre 2 milions de persones, Polònia 1'5 milions i podríem continuar fins a arribar als més de 8 milions. El segon tipus de moviment va a causa de la redistribució de persones apàtrides; per exemple, Alemanya va rebre 12 milions d'habitants més per la redistribució. El tercer tipus van ser les persones expulsades de territoris que canviaven de poder. I el quart moviment el van protagonitzar els fugitius per causes polítiques; dintre d'aquest tipus hi va haver expulsions per causes ètniques i, polítics que escapaven per refugiar-se en un altre país.

Però a banda dels moviments humans, la fi de la II Guerra Mundial va suposar una reorganització del mapa d'Europa. Ja abans de la fi de la Guerra, en la famosa Conferència de Ialta, les grans potències aliades van acordar una modificació del mapa en funció dels seus interessos. La conferència de Ialta, també anomenada reunió de

¹⁶ Courtois, S. i Wieviorka, A., 1994. *L'état du monde en 1945*. s.l., París, La Découverte.

Crimea va ser una reunió celebrada del 4 a l'11 de febrer de 1945 a l'antic palau imperial de Ialta (Ucraïna). A la conferència s'hi van reunir els líders dels principals països Aliats de la 2ª Guerra Mundial: Iósif Stalin, líder de la Unió Soviètica, Winston Churchill, cap del govern del Regne Unit i Franklin D. Roosevelt, dels Estats Units. Aquesta reunió va servir perquè les principals potències es posessin d'acord amb el que calia fer un cop guanyada la guerra. Aquests acords, d'una gran importància, varen constituir un cert repartiment del món en dues àrees d'influència. Els principals acords van ser¹⁷:

- a) La creació d'un nou organisme internacional per garantir la pau, l'Organització de les Nacions Unides (ONU).
- b) El desarmament, la desmilitarització i la partició d'Alemanya per, segons ells, garantir la pau en el futur; també es va decidir incorporar França en la partició.
- c) La declaració d'una Europa lliure, permetent, així, eleccions democràtiques a tots els territoris alliberats.
- d) La instauració d'un "govern democràtic estranger provisional" a Polònia per preparar-la per eleccions lliures i democràtiques el més aviat possible.
- e) La instauració d'un govern d'unitat comunista i monàrquic a Iugoslàvia.
- f) La imposició a Alemanya de pagar unes indemnitzacions per les pèrdues causades per la guerra a les nacions aliades durant la Segona Guerra Mundial. Es pagarien amb riquesa nacional, subministrament de béns o l'ús de mà d'obra alemanya. Els governants de la URSS i d'Estats Units es van posar d'acord amb la xifra de 20 mil milions de dòlars; el britànic no volia arribar a una xifra definitiva.
- g) La URSS havia d'intervenir a la guerra amb el Japó abans de tres mesos després de la rendició d'Alemanya. A canvi rebria privilegis, i les illes de Sakhalín i Kurils¹⁸.

Tanmateix, l'ordenament del món no estava perfilat del tot. Al cap de poc temps de l'acabament de la guerra es va començar a veure que al centre d'Europa s'havia format un buit que els soviètics estaven intentant conquerir; s'estava formant el que s'anomenaria el "teló d'acer"¹⁹, expressió que després s'utilitzaria per designar l'òrbita soviètica durant la Guerra Freda. Aquesta manera de dir la línia que separava Europa de l'Est i Europa de l'Oest va ser dit per primera vegada per Churchill quan va contactar

¹⁷ "Yalta conference", dins *Enciclopedia Britannica*; "Conferència de Yalta", dins *Viquipèdia*; Lozano, A., 2007, *op. cit.*, pàg. 36-46.

¹⁸ També van acordar posposar diferents aspectes. És el cas de la qüestió dels crims de guerra, la proposta d' Stalin de fer un bloqueig a Espanya ja que el seu govern era més aviat feixista i, finalment, les decisions sobre les fronteres d'Itàlia amb Iugoslàvia i Àustria així com d'altres temes de relacions bilaterals i internacionals entre països alliberats.

¹⁹ Pereira Castañares, J.C. *Los Orígenes de la Guerra Fría*. Madrid : Arco Libros S.L., 1997. Pàg. 23.

per telegrama amb el president dels EEUU a través d'un telegrama que deia: “*un teló d'acer ha caigut sobre el front soviètic. Ignorem tot el que passa darrera*”²⁰.

El malestar entre els aliats va implicar la convocatòria d'una altra reunió, aquesta vegada a Postdam. Molta part de la redistribució començada a la conferència d'alta es va dur a terme a partir de la conferència de Postdam, on s'hi van reunir de nou Iósif Stalin, Harry S. Truman, President dels Estats Units d'Amèrica (que havia substituït a Roosevelt²¹); i primer Winston Churchill en representació de la Gran Bretanya, que més tard seria substituït per Clement Attlee ja que els resultats de les eleccions de 1945 es van fer públics durant la conferència. Com ha assenyalat l'historiador Volkogonov²², els membres de la Conferència “eren alhora amics i enemics” i malgrat els gestos de bona voluntat, la desconfiança mútua era molt important. Els antics aliats s'havien convertit en adversaris.

Aquesta reunió es va celebrar del 17 de juliol al 2 d'agost de 1945. En aquesta s'hi van acordar aspectes molt importants i essencials:²³

- a) La devolució de tots els territoris europeus antigament annexionats a l'Alemanya nazi des del 1937 i la separació d'Àustria d'Alemanya.
- b) La divisió d'Alemanya i Àustria en quatre zones d'ocupació (les que s'havien acordat a la conferència de Ialta) i, a la vegada, la divisió de les capitals dels països, Berlín i Viena, d'una manera similar.
- c) L'inici de la desmilitarització, desnazificació i democratització d'Alemanya.
- d) El canvi de les fronteres d'Alemanya, de Txecoslovàquia i de Polònia. La URSS guanyava importants territoris a costa de Polònia i Txecoslovàquia, mentre que s'establia temporalment la línia Oder-Neisse com a frontera del territori administrat per el govern de Polònia.
- e) La persecució dels criminals de guerra nazis
- f) L'acord per la reconstrucció, en el qual es van estimar les pèrdues dels països aliats en 200.000 milions de dòlars. Però, Alemanya només va ser obligada a pagar-ne 20.000 milions; la resta del deute no es va pagar a causa de la Guerra Freda.
- g) Les condicions de rendició del Japó.²⁴

²⁰ Citat a Pereira Castañares, J.C., 1997, *op. cit.*, pàg. 23.

²¹ Les diferències entre ambdós eren considerables, ja que el nou president no tenia experiència en relacions internacionals, i partidari d'una línia més dura i menys conciliadora que el seu antecessor. Lozano, A., 2007, *op. cit.*, pàg. 38.

²² Volkogonov, D., 1991, *Stalin*. Nova York, pàg. 501. Citat a . Lozano, 2007, *op. cit.*, pàg. 39.

²³ “Postdam conference”, dins *Enciclopaedia Britannica*; “Conferència de Postdam”, dins *Viquipèdia*; Lozano, A., 2007, *op. cit.*, pàg. 38-46.

²⁴ La resta de temes s'havien de tractar a una conferència de pau final tant aviat com fos possible.

Després d'aquesta conferència se'n va fer una altra a París, menys important, del 25 d'abril al 12 de juliol de 1946 que van acabar de traçar algunes fronteres del mapa polític europeu com les de Itàlia i Iugoslàvia. En aquesta reunió, a part dels països que ja havien participat en les anteriorment esmentades, Estats Units, URSS i Regne Unit, ja hi va participar França com a potència mundial aliada.

D'altres conferències que ja s'havien fet abans de la conferència d'Ialta, abans de l'acabament de la guerra i que van servir per començar la redistribució del territori al acabar la guerra van ser, per exemple, la conferència de Teheran, del 28 de novembre a l'1 de desembre de 1943 i la conferència de Moscou, el 1944, en que es van acordar aspectes com que Grècia passaria a ser de la Gran Bretanya, la partició de Iugoslàvia en dos i que Romania i Bulgària passarien a la URSS.

Les conseqüències de la Segona Guerra Mundial no tenien precedents. No s'havia vist mai que una guerra pogués afectar tant a la població civil; bombardejos a ciutats, baixades de la producció que portaven a la fam, repressions de tot tipus, deportacions a d'altres països, explotació als pobles conquerits fent-los servir de mà d'obra obligada a treballar per grans multinacionals²⁵, etc. Més de 63 milions de morts, ciutats completament destrossades, transports tallats sense funcionament, davallada molt important del començ internacional, destrosses morals a persones que van passar per camps d'extermini on es qüestionava la naturalesa humana, guerres civils soterrades per la Guerra Mundial (com les de França, Itàlia, Iugoslàvia i Grècia, en les que lluitaven, normalment, partisans contra col·laboracionistes)... son només algunes de les conseqüències d'aquesta guerra. A part, Europa va perdre l'hegemonia que havia; això va ser a causa del procés descolonitzador a Àfrica i Àsia (els països europeus van posar l'atenció a la descolonització i van deixar de banda les relacions amb d'altres països d'Europa); una altra causa va ser l'aparició de dues noves potències mundials: Estats Units i la Unió Soviètica.

²⁵ Més de 7 milions de persones van ser obligades a treballar a empreses com Siemens, Hugo Boss, Chanel, Credit Suisse, Suisse Bank Corporation, IBM, Ford, Porsche, Du Pont o Mitsubishi.

3.3 La primera Guerra Freda: des de la fi de la II Guerra Mundial a la construcció del mur (1947-1961)

3.3.1 Les causes d'inici de la Guerra Freda

Ràpidament, els antics aliats es convertiren en enemics, amb un deteriorament progressiu de l'aliança. Per motius de relacions geopolítiques però sobretot ideològiques –com hem vist abans- l'enfrontament entre ambdues potències va arribar a enquistar-se en un conflicte permanent. Va ser el 1947, amb els conflictes de Grècia i de Turquia, quan els Estats Units van decidir ajudar-los econòmicament per frenar l'avenç del comunisme, quan es va evidenciar que s'havien trencat els compromisos de Ialta i Postdam i que de l'enfrontament militar s'havia passat a l'enfrontament ideològic entre dos models: el que definia i protegia la “llibertat”, l'autoanomenat “món lliure” i el que s'autodefinia com a “socialista”. Amb l'ajuda a Grècia, els EEUU iniciaven una política de “contenció del comunisme, iniciant-se així la Guerra Freda.”²⁶

A l'inici de la Guerra freda, la superioritat nord-americana era molt més gran. EEUU no havia sofert ni grans pèrdues humanes ni econòmiques, comptava amb la bomba atòmica que ja havia utilitzat al Japó. Així i tot, EEUU no desitjava prolongar la guerra i probablement menystenia el poder soviètic, a qui veia sobretot en termes d'amenaça per la seva expansió ideològica²⁷. Va ser la visió d'una possible conspiració comunista qui va implicar bona part de les doctrines i teories que donaren lloc a la Guerra Freda. Convençut de que *“la ideologia comunista i el comportament soviètic demostren ben clarament que l'objectiu últim que pretén la URSS és el domini del món”*, el president nord-americà Truman i els seus assessors varen acordar que no n'hi havia prou amb una política de contenció, sinó que calia *“reduir la força i la influència de la URSS fins a uns límits que ja no suposin una amenaça per la pau, la independència nacional i l'estabilitat de la família mundial de nacions”*²⁸. Com assenyala Leffler, *“el 1948, Stalin i Truman varen posar sobre la taula els plans i els objectius que guiarien les passes dels seus respectius països durant els propers*

²⁶ Pereira Castañares, J.C., 1997, *op. cit.*, pàg. 22.

²⁷ Lozano, A., 2007, *op. cit.*, pàg. 46.

²⁸ Citat a Leffler, M., 2007, *op. cit.*, pàg. 112-113.

quaranta anys. El cert és que, en un context internacional que generava tanta por i tantes oportunitats, no tenien alternativa”²⁹.

L’ambient que prevalia a Europa un cop es va haver acabat la II Guerra Mundial era de recel i fins i tot de por: Europa estava molt destruïda, els estats europeus estaven completament desorganitzats i a sobre bona part de les fronteres s’havien mogut, amb grans desplaçaments de la població. Per contra, les dues grans potències, Estats Units i la Unió Soviètica, tractaven d’imposar els seus sistemes a les zones d’influència, però ja no confiaven l’un amb l’altre, cosa que van haver de fer per lluitar junts a la Segona Guerra Mundial; ara tenien una forta desconfiança tant ideològica com política³⁰. Com assenyala Veiga³¹, “*es pot dir que la Guerra Freda va ser producte de la incertesa del moment, més no pas d’una voluntat declarada d’enfrontament entre les potències*”.

3.3.2 El conflicte de Grècia i el Pla Marshall

Malgrat la voluntat de procedir a un desarmament, parlada a les diferents conferències de pau fetes, aviat es produïren conflictes que eren en certa manera la continuació de la II Guerra Mundial. Els primers van ser a la guerra civil grega i el conflicte de Iugoslàvia.

Durant la Segona Guerra Mundial, mentre Alemanya estava ocupant Europa, les guerrilles gregues que combatien l’invasor es van anar polaritzant al voltant de dos grans grups: l’EDES, pro monàrquics i dretans, i l’ELAS, comunistes. Aquests dos grups van començar una lluita entre ells pel domini de diverses zones de l’interior muntanyós del país. Grècia va ser l’únic estat en que, després de la Segona Guerra Mundial, van continuar els conflictes entre faccions d’un mateix país. Aquest conflicte es va parar durant un temps quan, després del final de la Guerra Mundial, van entrar les tropes britàniques al país per evitar que els comunistes prenguessin el poder i per salvaguardar l’ordre. El 1946, però, el conflicte es va reprendre ja que els guerrillers de la dreta estaven intentant reposar el rei; en veure això, el govern britànic, molt empobrit, va declarar-se incapaç de continuar implicat a Grècia. Estats Units va prendre’n el relleu. La decisió d’implicar-se a Grècia l’havia fet el president Truman quan, el 12 de

²⁹ Leffler, M., 2007, *op. cit.*, pàg. 113.

³⁰ Veiga Rodríguez, F., 2005, *op. cit.*, pàg. 10-11.

³¹ Veiga Rodríguez, F., 2005, *op. cit.*, pàg. 12-13.

març de 1947, va pronunciar un discurs on, entre d'altres coses, va expressar el seu desig de combatre el comunisme fos allà on fos; és l'anomenada doctrina Truman de contenció del comunisme, que va ser un dels precedents de la Guerra Freda³².

La Gran Bretanya i Estats Units s'havien implicat tant en la guerra civil grega perquè creien que el bàndol comunista d'aquesta rebia el suport directament des de Moscou; aquesta suposició no era res més que això ja que Stalin no creia convenient provocar un conflicte entre les potències a Grècia. El veritable objectiu del dirigent soviètic era socialitzar Alemanya ja que així podria estendre la doctrina comunista fàcilment per tot occident. Qui sí que subministrava ajuda a les guerrilles comunistes de Grècia era Iugoslàvia. Com Grècia aquest país havia estat víctima d'una guerra civil entre guerrilles monàrquiques dretanes i comunistes mentre es resistien a l'exèrcit invasor alemany. Però a Iugoslàvia havien resultat vencedores les guerrilles comunistes, encapçalades pel general Josip Broz, més conegut pel nom Tito. Aquesta victòria havia desencadenat un règim comunista amb sentiment d'hereu ideològic de la Unió Soviètica. Per aquesta raó Iugoslàvia tenia les seves pròpies ambicions d'estendre el comunisme a escala balcànica. Malgrat les advertències de Moscou de no implicar-se d'una manera tan profunda en la guerra civil grega, Tito va rebutjar tot intent de control soviètic; a partir d'aquests fets la tensió va ser tant forta que el juny del 1948 Iugoslàvia va ser expulsada de la Kominform³³. Aquesta decisió va deixar el país aïllat tant de la Unió Soviètica com de la resta de països del bloc comunista.

Com a resposta al conflicte els americans van llançar el Pla Marshall. Aquest pla va néixer per la voluntat nord-americana d'implicar-se en el conflicte grec: Estats Units va invertir 400 milions de dòlars en ajudes a Grècia i Turquia. Ben aviat aquesta ajuda es va estendre a d'altres països europeus, en una operació, el Pla Marshall, que consistia en ajudes a fons perdut, acords comercials i préstecs a baix interès. L'ajuda, destinada a uns setze països, va implicar el naixement de la Organització Europea de Cooperació Econòmica (OECE). El pla s'explica per raons econòmiques, per la necessitat de fer sortir Europa de la seva ruïna econòmica, però també per raons polítiques³⁴. El pla pretenia ajudar al sorgiment de democràcies fonamentades en les classes mitjanes i

³² Veiga Rodríguez, F., 2005, *op. cit.*, pàg. 13-14; Pereira Castañares, J.C., 1997, *op. cit.*, pàg. 23.

³³ Organització comunista creada el 1947 amb la funció de coordinar les tasques polítiques dels partits comunistes de diversos països. Els Partits Comunistes membres d'aquesta van ser els de Bulgària, Txecoslovàquia, França, Hongria, Itàlia, Polònia, Romania, la Unió Soviètica i Iugoslàvia (fins la seva expulsió el 1949). Es dissolgué el 1956 com a part dels esforços de Khruixtxov per fer possible una reconciliació entre l'URSS i Iugoslàvia.

³⁴ Lozano, A., 2007, *op. cit.*, pàg. 50-55.

eradicar els partits comunistes dels governs europeus; era com una vacuna a la proliferació al comunisme i evitar la influència de la Unió Soviètica. Per aquest motiu va esdevenir també un important catalitzador de l'enfrontament Est-Oest i un dels principals símptomes que el continent estava ja dividit en dues àrees d'influència enfrontades³⁵. Churchill va afirmar que el Pla Marshall havia estat "l'acte més generós de la història". Certament el pla va ajudar molt al progrés econòmic europeu, però les raons no eren tan altruistes³⁶.

Fig. 1. Cartell per promoure el Pla Marshall a Europa³⁷

3.3.3 Els dubtes del bloc soviètic i el bloqueig de Berlín

Mentrestant, al bloc soviètic, també hi havia dubtes. Stalin, tot just després de la guerra, no tenia clar quin pas havia de fer a continuació. Va arribar un moment, però, que en veure Alemanya destruïda com a potència i amb la meitat del seu territori ocupat pels comunistes va veure la possibilitat d'estendre la revolució comunista per tot Europa; això era perquè ell sempre havia pensat que socialitzant Alemanya la resta

³⁵ Lozano, A., 2007, *op. cit.*, pàg. 55.

³⁶ Pereira Castañares, J.C., 1997, *op. cit.*, pàg. 40.

³⁷ Font: Wikimedia Commons.

d'Europa seguiria inevitablement el seu camí. Stalin ho veia possible pel prestigi que havia adquirit el comunisme a alguns països europeus per la seva decisiva contribució a la derrota de l'Alemanya nazi. A banda de totes aquestes esperances hi havia por; Estats Units posseïa en exclusiva la bomba atòmica i, per tant, al dirigent soviètic no li interessava començar una guerra amb occident; instaurar règims comunistes a Alemanya i Europa de l'Est podia ser molt perillós. El fet d'instaurar nous règims comunistes era una experiència incerta en si mateixa ja que des de que s'havia fundat la URSS aquesta havia estat molt tancada a les influències exteriors per no ser "contagiada" d'ideologies externes, com podia passar en el cas alemany³⁸. Un dels objectius principals de transformar els països de l'Europa de l'Est i central en comunistes era perquè així es formaria un cinturó defensiu per la Unió Soviètica. Aquesta no era una tasca fàcil ja que aquests països havien viscut molt temps en ple món capitalista, especialment Alemanya i Txecoslovàquia. Així Stalin va començar amb el seu pla per Europa de l'Est; el pla consistia en donar el màxim suport possible als partits comunistes de cada país. A la llarga cada partit comunista va anar adquirint una estratègia pròpia per arribar al poder. Una de les claus de la seva victòria va ser la simpatia que van provocar als habitants d'uns països completament arrasats i desorganitzats per una guerra de la qual acabaven de sortir. Amb uns mitjans o amb uns altres els comunistes de l'Est d'Europa van anar conquerint parcel·les de poder més o menys extenses. La situació va donar un tomb el juliol del 1947 quan Estats Units va llançar el Pla Marshall; la Unió Soviètica va obligar a tots els països de l'Est a rebutjar l'oferta nord-americana. A partir d'aquell moment es va accelerar la cursa soviètica cap al poder sense cap escrúpol. Un any més tard la meitat oriental d'Europa ja eren "repúbliques populars" o "socialistes" dependents del poder de Moscou.

Però la veritable prova de foc dels primers anys de la guerra freda va ser el blocatge de Berlín el 1948. Perquè el Pla Marshall fos efectiu a la meitat ocupada pels occidentals d'Alemanya, s'havia de reestructurar l'economia. Per això van tornar a instaurar el *Deutschmark*; es necessitava una moneda pròpia perquè tornés a funcionar l'economia alemanya. Com a resposta, tres dies més tard els soviètics van aïllar la zona occidental de Berlín, ocupada per les potències occidentals, per via terrestre (el 23 de

³⁸ Glenn Gray, W., *Germany's Cold War. The Global Campaign to Isolate East Germany 1949-1969*. Carolina: The University of Carolina North, 2003.

juny de 1948)³⁹. Així aquesta zona va quedar tancada en plena zona d'ocupació soviètica, a 160 km de la frontera amb Alemanya occidental. Al cap de poc temps del bloqueig, britànics i nord-americans van organitzar un pont aeri de proveïment que va subministrar durant més d'onze mesos els productes per cobrir les necessitats bàsiques de tota la ciutat. Malgrat que els soviètics pensaven que el pont aeri fracassaria, el cert és que l'Alemanya de l'Est va acabar aixecant el bloqueig per por a entrar en guerra amb occident, tenint en compte que els EEUU disposaven d'armes atòmiques i la URSS no⁴⁰. A partir d'aquest fet es va crear l'Organització del Tractat de l'Atlàntic Nord (OTAN) l'abril de 1949, per combatre l'expansionisme soviètic i per donar-se suport militar mutu en cas de necessitat. Però el fet tingué conseqüències molt més importants. La crisi va ajudar a crear les condicions necessàries per a la fundació d'un estat federal el 1949, mentre que a l'altra banda es crearia la RDA. El bloqueig de Berlín, en definitiva, “va servir a cadascuna de les grans potències per provar les reaccions de l'altra i per definir de forma empírica algunes regles essencials de la inevitable guerra freda”⁴¹.

La mort de Stalin, el març de 1953, va tenir unes repercussions molt importants en la marxa de Guerra Freda ja que aquesta havia començat, en gran part, sota les idees stalinistes. A partir d'aquest fet el PCUS es va encarregar del poder de l'URSS. El problema que van tenir va ser com alliberar el sistema stalinista sense que això repercutís en les estructures del sistema; aquesta operació s'havia de dur a terme d'una manera molt delicada ja que encara quedaven dirigents a favor de la doctrina stalinista dins del partit. Llavors es van presentar dues candidatures per la successió: Khruixtxov i Malenkov; cap dels dos tenia les idees sobre el cantó en què es decantaven, però es podria dir que el primer volia canviar el sistema stalinista i el segon era més continuista. Khruixtxov va acabar imposant-se enfront el seu oponent a causa d'una denúncia dels crims d'Stalin feta al Congrés del PCUS. Així va començar l'anomenada desestalinització.

³⁹ Resulta difícil de precisar el perquè de l'actitud d'Stalin amb el bloqueig. En tot cas, la instauració d'una unió de les zones britànica i nord-americana, i posteriorment de la francesa, preocupava molt als soviètics. Lozano, A., 2007, *op. cit.*, pàg. 59.

⁴⁰ Lozano, A., 2007, *op. cit.*, pàg. 60.

⁴¹ Lozano, A., 2007, *op. cit.*, pàg. 60.

3.3.4 Els conflictes fora d'Europa

Fora d'Europa també hi hagueren enfrontaments tant o més importants. A Xina, el moviment comunista que havia anat creixent durant el període d'entreguerres, s'imposà i aconseguí conquerir un immens país de 500 milions d'habitants proclamant el 1949 la República Popular Xinesa. Aquest fet encengué noves alarmes per als nord-americans, de manera que quan el juny del 1950 les tropes comunistes de Corea del Nord van envair Corea del Sud, Estats Units va decidir intervenir en el conflicte, per demostrar que el cas de la Xina no es tornaria a repetir. El conflicte de Corea havia nascut ja abans, quan en independitzar-se del Japó va ser partida en dues zones, com havia passat a Alemanya. El conflicte de Corea, que va comptar amb el suport del Consell de Seguretat de l'ONU, va anar complicant-se amb ofensives del nord i del sud, que van portar a un estancament de la situació. Això va portar a una negociació de la pau el 1953, amb un fràgil acord que encara perdura. El conflicte va ser el primer gran enfrontament entre les potències occidentals i les comunistes, que tenien el suport de la Xina i la URSS i va comportar l'enduriment de les relacions entre els ambdós blocs. Les conseqüències d'aquest conflicte foren molt importants. Com diu Pereira Castañares, el fet que per primera vegada hi havia una guerra entre els bàndols de la Guerra Freda va comportar als Estats Units la consolidació dels sentiments anticomunistes, mentre que per a la URSS i la Xina va suposar una rotunda victòria i un increment del seu poder a la zona⁴².

Finalment, un conflicte fonamental d'aquest període va produir-se com a conseqüència del procés de descolonització. Ja moltes potències de la Segona Guerra Mundial havien plantejat idees anticolonials; un exemple és Japó, que va tancar el seu imperialisme amb aquestes idees. Més endavant, però, aquesta ideologia en contra de les colònies va incitar a Estats Units i a la Unió soviètica a impulsar un discurs d'alliberament nacional. El fet que les superpotències dels dos blocs coincidissin en el mateix fi va exercir una enorme influència sobre els països aliats a cada bloc. La descolonització, però, s'havia de fer amb molta prudència; per tant l'objectiu de tots es va convertir en perllongar tots els vells imperis tant com es pogués.

⁴² Pereira Castañares, J.C., 1997, *op. cit.*, pàg. 50.

Els nord-americans pretenien, a la llarga, alliberar tots els imperis colonials. Això era a causa de la seva filosofia de Nacions Unides, que comportava crear un sistema d'estats com més gran millor. També volien l'alliberament perquè ells defensaven el lliurecanvisme, cosa que els imperis negaven a causa de la seva tendència cap el proteccionisme. Les raons dels soviètics per defensar l'alliberament de les colònies era perquè consideraven que els imperis no eren sinó un destorb per les seves capacitats expansives. Els imperis colonials estaven arruïnats a causa de les conseqüències de la guerra, cosa que els va obligar a prendre algunes decisions sobre el futur de les seves colònies.

Tot i ser del bàndol dels vencedors, la Gran Bretanya havia quedat arruïnada després de la guerra. Per això, al arribar al govern, Clement Attlee va fer aprovar en menys d'un any setanta-cinc lleis importants d'un ampli programa de nacionalitzacions i protecció social⁴³. En aquest ambient econòmic que hi havia, suportar els conflictes que es produïen a les colònies comportava molts esforços i riscos polítics que podien desprestigiar la imatge de la metròpoli. Després d'uns anys, el 1948, ja es van haver desfet de l'Índia, Birmània, Iraq i Palestina; aquests processos d'independència es van dur a terme tan ràpidament que no s'hi va arbitrar cap mena de consens polític; tant desastrós va ser que en la major part d'aquestes antigues colònies s'hi van produir conflictes o guerres civils. Tot i això, allà on va ser possible s'hi van conservar les colònies.

El cas de França va ser força diferent. Aquest país havia desenvolupat el seu model d'imperi a partir d'un patró assimilacionista; la metròpoli exportava el seu model d'estat a les colònies; així tothom rebia, per exemple, la mateixa educació bàsica, les mateixes lleis, etc. La seva posició davant la descolonització va ser molt diferent a la britànica; tant va ser així que la seva actitud va provocar dues guerres de descolonització més ferotges: la d'Indoxina i la d'Algèria. A la Indoxina els guerrillers comunistes del Viêt Minh van prendre el poder i van proclamar la independència del que avui és el Vietnam; davant d'això les autoritats colonials franceses es van negar a pactar amb el líder comunista Ho Chi Minh i van restaurar el poder colonial amb un govern titella liderat per Bao Dai. Els francesos pensaven que les guerrilles no eren un adversari prou fort i organitzat per derrotar un exèrcit regular en una campanya; tot i

⁴³ Veiga Rodríguez, F., 2005, *op. cit.*, pàg. 36-37.

això aquesta teoria va caure pels terres quan els guerrillers comunistes van sortir vencedors a la guerra civil xinesa de 1949. Viêt Minh va rebre ajuda de la Xina comunista i, així, va començar a posar en perill l'exèrcit colonial francès, que no rebia suport de la metròpoli. El conflicte final es va produir el 1954, quan França, mitjançant el llançament de paracaigudistes a Dien Bien Phu, un territori dominat pel Viêt Minh, per instal·lar-hi una base avançada; els comunistes van aixafar l'ofensiva. Davant aquesta derrota, i després d'haver demanat ajuda als Estats Units, que no els hi van oferir, es va celebrar una conferència de pau a Ginebra el 1954, que va posar fi a la guerra. D'aquesta conferència en van sortir dos estats vietnamites: un al nord, comunista, i un altre al sud, liberal, on hi continuava regnant l'emperador Bao Dai.

Després de la guerra d'Indoxina va venir la guerra de descolonització d'Algèria, que va durar vuit anys. Aquesta colònia, la més antiga de França, s'hi havia dut a terme un procés real de colonització econòmic i humà: el 1956 hi havia més d'un milió de colons europeus (anomenats *pied-noirs*). La violència va començar quan es van trobar jaciments de petroli al Sàhara Algerià; el govern francès va decidir que tots els beneficis anirien a la metròpoli. Això va fer que els algerians, que estaven aportant constantment homes per l'exèrcit francès sense rebre res a canvi, coincidint amb les celebracions del final de la Segona Guerra Mundial, fessin una matança de població blanca al poble de Sétif. Les autoritats van respondre amb bombardeigs, afusellaments sense judici i van permetre als *pied-noirs* fer qualsevol tipus de venjança que consideressin adequada. A causa d'aquesta matança, els anys següents no hi va haver cap tipus de protesta significativa. Al cap d'uns anys, però, molts antics combatents algerians de l'exèrcit francès es van organitzar per formar el Front d'Alliberament Nacional (FLN); la rebel·lió que van dur a terme contra la metròpoli va agafar a França en un mal moment: acabaven de sortir de la guerra d'Indoxina. A partir d'aquí es va originar una guerra colonial on França tenia decidit no aturar-se davant de res per tal de conservar Algèria. Pel maig de 1958 els militars van prendre el control de la colònia i van tornar a instaurar una república amb el general De Gaulle; al veure això es van començar a formar grups terroristes per l'alliberació d'Algèria; aquest és el cas de OAS (Organisation de l'Armée Secrète). França, per sortir d'aquesta situació va decidir accedir a l'autodeterminació algeriana per decisió dels ciutadans francesos a través d'un referèndum. El 1962 els algerians van votar, referèndum gràcies el qual Algèria va deixar de ser colònia francesa.

Un altre conflicte va ser l'anomenada crisi de Suez, també conseqüència del procés descolonitzador. El 1952 un grup d'oficials nacionalistes, encapçalats per Nasser, van prendre el poder a Egipte i van adoptar una política de no-alineació. Tot i que les potències occidentals veien amb recel aquestes tendències, li van concedir crèdits per construir la important presa de Assuan, però al 1956 els hi van cancel·lar per l'acostament d'Egipte als països de l'Est; en resposta, Nasser va nacionalitzar algunes companyies anglofranceses, el que va irritar les potències europees, que intentaren una intervenció armada per recuperar Suez; aquesta, però, va ser aturada per la ONU i per les amenaces d'intervenció soviètiques. La crisi de Suez, com diu Veiga⁴⁴, “*va arraconar definitivament els vells imperis amb les seves velles polítiques*”.

En definitiva, aquest primer període es caracteritza per la consolidació de la bipolarització deguda, en bona part, a un acord mutu. Les situacions de tensió varen anar-se controlant perquè cap dels dos blocs no es veia amb força per afrontar una nova guerra mundial.

3.3.5 La “cacera de bruixes”

Un dels efectes col·laterals de la Guerra Freda fou l'anomenada “cacera de bruixes”. El Maccarthisme, més conegut com “la cacera de bruixes”, és el nom que es donà a la campanya del senador dels Estats Units Joseph McCarthy i dels seus seguidors que, després de la Segona Guerra Mundial, es van llençar a una persecució política contra funcionaris i intel·lectuals progressistes sota l'acusació de ser comunistes. Aquest procés va començar a portar-se a terme el febrer de 1950 i va durar fins el 1956. Així es van perseguir centenars de persones que presumptament eren simpatitzants al Partit Comunista; entre els que van tenir més repercussió mediàtica internacional hi havia una llarga llista de personalitats del món del cinema nord-americà.

El mètode utilitzat per trobar comunistes infiltrats era, simplement, acusar i detenir a gent que era sospitosa de tenir idees comunistes (així s'ometia un dels principis jurídics democràtics més importants: no retenir ningú sense proves fiables de la seva culpabilitat); després eren els propis acusats els que havien de desmentir la seva culpa. Els que confessaven el seu delicte podien lliurar-se de bona part del càstig

⁴⁴ Veiga Rodríguez, F., 2005, *op. cit.*, pàg. 48.

delatant als seus camarades⁴⁵. Així es van elaborar llargues llistes negres d'“antiamericans” que se'ls treia del seu treball i se'ls hi negava la possessió de passaport. Hi havia una divisió a la població nord-americana; molts creien que el que s'estava fent era exagerat, però molta altra gent creia que aquesta era l'única manera d'acabar amb el comunisme a Estats Units. Aquesta repressió contra les idees comunistes va acabar quan el mateix Senat del país va acusar el 1954 a McCarthy de tenir una conducta impròpia per un membre del Senat d'Estats Units; així, els senadors van decidir no fer més cas al promotor de la “cacera de bruixes”, qui va dimitir del seu càrrec per raons de salut.

Fig. 2. Portada d'un còmic de propaganda anticomunista difós a Estats Units⁴⁶

3.4 La coexistència pacífica (1962-1973)

Aquest segon període s'inicia amb la construcció del mur de Berlín, el símbol definitiu de la partició del món en dos blocs. Però així i tot, alguns fets –a les dues

⁴⁵Font: [<http://www.portalplanetasedna.com.ar/cazabrujas.htm>].

⁴⁶ Font: Wikimedia Commons.

potències- implicaren canvis importants en la convivència dels dos bàndols iniciant una etapa de coexistència més pacífica.

D'una banda, a la URSS, la mort d'Stalin i la pujada al poder de Khruixtxov (primer com a secretari general el 1953 i després com a primer ministre el 1958) van marcar la fi de l'estalinisme i l'ascens d'una nova doctrina política, tant en l'ordre intern com en l'extern. Podríem dir que la seva política comportava ... novetats: a) un major interès pels països del tercer món; b) una política de desestalinització; c) una política de major expansió econòmica que implicà un major creixement; d) una forta inversió en la cursa espacial, sobre la que aconseguí un avantatge inicial, el que li donava una renovada confiança sobre la superioritat soviètica; e) una nova doctrina sobre el problema de la partició alemanya; f) una certa permissivitat amb els països satèl·lits, però que finalment acabarien amb intervencions soviètiques.

De l'altra banda, l'arribada al poder de Kennedy, marcà també una major voluntat de trobar un nou ordre internacional, cercant “una pau que havia de ser l'aspiració racional dels homes racionals”⁴⁷. Per a aconseguir la pau –proposava Kennedy, calia replantejar les relacions amb la URSS.

Tanmateix, l'arribada de l'etapa de distensió va ser més aviat el resultat d'una banda de dos greus conflictes que marcaren l'inici de les relacions entre Khruixtxov i Kennedy (la construcció del mur de Berlín i la crisi dels míssils de Cuba) i de l'altra de dissensions i crisis en ambdós blocs per conflictes diversos.

3.4.1 Els conflictes

A Alemanya, el problema de la divisió seguia vigent i sense solució. La creació dels dos estats no havia solucionat el tema de Berlín, partit en dos. Els comunistes s'adonaven que cada vegada hi havia més persones d'Alemanya de l'Est marxava cap a l'Oest per obtenir una millor vida⁴⁸. Molts d'aquests fugitius eren joves i professionals, cosa que suposava un greu problema per a l'economia del país ja que la població en edat de treballar anava baixant. El problema fou considerat una amenaça tan gran per a la RDA que la nit del 12 al 13 d'agost de 1961 va començar la construcció del que, poc

⁴⁷ Citat a Leffler, M., 2007, *op. cit.*, pàg. 234.

⁴⁸ Entre 1952 i 1961 van fugir més de 2'3 milions d'Alemanys de l'Est cap a la RFA per Berlín. Lozano, A., 2007, *op. cit.*, pàg. 77.

temps després, seria el Mur de Berlín; aquesta construcció va esdevenir el símbol de la Guerra Freda i va significar la incapacitat de la RDA de guanyar-se la lleialtat dels seus ciutadans.

A Cuba, però, hi va haver una de les situacions de la Guerra Freda en que es va estar més a prop d'esclatar un conflicte a escala mundial. Al gener de 1959 les guerrilles del Movimiento 26 de Julio van enderrocar el govern del dictador cubà Fulgencio Batista, líder d'un país que se li podria dir titella d'Estats Units. Ni el líder del moviment revolucionari, Fidel Castro, ni molts dels seus lloctinents, tenien cap relació amb el comunisme, però sí que n'hi tenien el germà de Castro, Raül, i l'argentí Ernesto *Che* Guevara. El problema, a part de polític, va venir del sector agrari; l'economia del país es basava en el monocultiu de sucre i, per tant, el boicot d'Estats Units, el que principal comprador fins aleshores va significar un fort cop per l'economia cubana. El país només va veure la possibilitat de sortir d'aquell greu problema quan l'URSS va convertir-se en el nou màxim client el 1960. Al veure aquell fet Estats Units va començar a alarmar-se per por al contagi; així que van posar en marxa una operació per tal de fer caure el règim de Castro. Va ser llavors quan la CIA va organitzar el desembarcament d'una brigada d'exiliats cubans anticastristes a la badia de Cochinos. Tot i els esforços dels anticastristes l'operació va ser un fracàs total. Al cap de poc temps Castro va proclamar la República Socialista de Cuba, fet que va inquietar, encara més, el govern nord-americà ja que, per primera vegada, l'URSS estava a tocar de les seves pròpies fronteres. La situació, però, es va agreujar quan un avió espia nord-americà va descobrir que els soviètics intentaven instal·lar míssils amb capacitat nuclear a Cuba. El president nord-americà, Kennedy va decidir no dur a terme les propostes dels més radicals, bombardejar les instal·lacions russes ja que probablement aquest fet hagués portat a un conflicte a gran escala contra l'URSS; Estats Units, però va optar per fer un bloqueig naval a l'illa per impedir que arribessin més vaixells soviètics carregats amb armament nuclear. Aquesta situació es va acabar amb una aparent derrota soviètica, que va acceptar treure les bases de llançament de Cuba i, a la vegada, EEUU va haver de retirar els coets instal·lats a Turquia, comprometre's a no atacar Cuba i no organitzar més intents com el de la badia de Cochinos. El cert era que la socialització de Cuba havia tingut un enorme significat ja que demostrava l'enorme poder de convicció que exercia el comunisme sobre els antics països dependents.

3.4.2 La distensió

Els conflictes de Berlín i dels míssils evidenciaren la necessitat de passar a una major col·laboració entre les potències enfrontades. A part dels assumptes externs, dins d'Estats Units es vivia un moment de grans dilemes. Tot i això els nord-americans vivien al que se'n va anomenar “societat opulenta”, un país en que tot rutllava força bé, tant el comerç com l'enorme capacitat de producció entre d'altres coses. Tanmateix, sobre aquesta extraordinària situació material, Estats Units estava ple de dubtes a causa de l'enfrontament amb els soviètics; l'URSS, per exemple, estava guanyant la cursa espacial. A part d'això els russos presumien d'haver construït una societat sense pobres, cosa que la “societat opulenta” sí que tenia⁴⁹. Així es podia dir que la Unió Soviètica tenia, també una forta superioritat moral. Aquesta superioritat també es feia veure davant de temes racials i multiculturalmentals. Aquesta situació va fer que a les eleccions de 1960 hi sortís vencedor Kennedy, que a la campanya havia promès que intentaria solucionar aquests problemes que tant preocupaven als habitants.

Una de les prioritats que va tenir Kennedy en el seu mandat va ser la cursa espacial contra l'URSS. Aquesta va marcar bona part d'un enfrontament que passava del terreny armat a la competició entre els dos blocs i a una cursa armamentística. Enlloc de posar atenció a l'aixecament del mur de Berlín, els occidentals van preferir abocar-se de ple en la cursa espacial ja que els soviètics tenien molt avantatge. L'URSS havia estat la primera en posar un satèl·lit artificial en òrbita, l'*Sputnik I*, i en enviar un home a l'espai, Iuri Gagarin. La cursa espacial era el vessant popular de l'amagada cursa de míssils, que cada cop era més ràpida ja que totes dues potències volien tenir armes més potents que l'adversari; cada vegada s'assolien noves armes molt potents, amb molta més capacitat destructiva ja que la investigació estava orientada a la construcció de míssils nuclears. Llavors es va veure la necessitat d'establir algun tipus de contacte formal entre els governs soviètic i nord-americà per tal de controlar una situació militar que tard o d'hora se'ls hi podia escapar de les mans. Estats Units, com a estratègia per aïllar la “illa roja” (l'URSS i Xina), va començar a establir aliances per tot Europa, Àsia i Oceania. Aquest intent de contenció del comunisme es va capgirar amb l'inesperada Revolució Cubana.

⁴⁹Més d'una quarta part de la població d'Estats Units era pobre. Veiga Rodríguez, F., 2005, *op. cit.*, pàg. 60.

Les relacions entre els dos blocs, com a conseqüència dels temors mutus, van estar marcades pels intents d'establir acords de control dels armaments. La proliferació d'armaments havia creat una situació difícil de sostenir, no només pel perill d'una guerra a gran escala, sinó també pel risc d'un accident o dels perills de la pròpia tecnologia. Les dues potències s'adonaren que calia controlar la cursa armamentística i això va donar lloc a dur a pactar diversos acords. Alguns dels més importants van ser els següents:

Converses, tractats i acords⁵⁰	
Acords de desnuclearització	Acords de control i prevenció.
Acords de l'Antàrtida (1959)	Telèfon vermell. En funcionament a partir del 20 de juny de 1963.
Acords d'Amèrica Llatina (1967)	Tractat de Moscou signat el 5 d'agost de 1963. Cent països, amb l'excepció de França i la Xina, es comprometien a no realitzar proves nuclears a l'espai extraatmosfèric o sota el mar.
Acords de la Lluna, cossos celestes i espai orbital (1967)	Tractat de No-proliferaçió nuclear. El 1968, els estats nuclears es comprometen a no transferir armes atòmiques als no nuclears.
Acords del fons dels oceans i els mars (1971)	Strategic Arms Limitation Talks I (SALT I). Signat el 26 de maig de 1972.
Acords del Pacífic (1985)	<i>Strategic Arms Limitation Talks II (SALT II)</i> . Signat el 18 de juny de 1979, no va ser ratificat pel Congrés nord-americà.

Fig. 3. Converses, tractats i acords de pau

3.4.3 Els conflictes interns

El context dels acords va estar marcat també per processos de dissensions i crisis als dos blocs.

Al bloc oriental la crisi entre Xina i la URSS evidencià els límits del sistema de blocs. Hi ha moltes raons que van portar a la ruptura entre aquests dos països. Primer de tot hi havia molts prejudicis racials i culturals entre xinesos i russos; a més l'URSS tractava la Xina, un país amb sis-cents milions d'habitants i una enorme potència comunista com si fos un dels petits satèl·lits de l'est d'Europa. A més, els dirigents de la Xina tenien idees pròpies sobre com calia dur a terme la revolució comunista, basant-se en la seva realitat cultural i històrica. El país asiàtic estava adoptant formes estalinistes per portar el seu govern. Mao no va acceptar la desestalinització impulsada per Khruixtxov, que cada vegada s'apropava més als EEUU. La Xina va decidir conquerir un territori el qual rebia suport directe dels Estats Units; si es duia a terme aquesta ofensiva comportaria que la Xina s'enfrontés directament amb l'exèrcit nord-americà; al veure això l'URSS va dir-li a Mao que no li donaria cap mena de suport en cap ofensiva als Estats Units. Aquest fet va ser interpretat a la Xina com un inici de ruptura; els dos països comunistes es van anar fent acusacions mútues fins que, el 1960, la Unió Soviètica va retirar sobtadament tots els crèdits, consellers i plans de desenvolupament econòmic i tecnològic que tenia a

⁵⁰ Font: Veiga Rodríguez, F., 2005, *op. cit.*, pàg. 87-88.

la Xina; el cop definitiu que va completar-la va ser, segons Mao, la retirada deshonrosa de l'URSS a Cuba. Aquests fets van acabar amb una ruptura formal el 1963.

Però a la mateixa URSS també hi havia símptomes de crisi. En els últims anys de lideratge de Khruixtxov, hi va haver una successió de fets que van indignar el poble soviètic. Les campanyes agràries proposades pel líder, es van veure frustrades per un canvi del clima molt bruscat que va acabar amb el noranta per cent de la collita de blat de moro de la Rússia europea; al ser un dels principals cultius de la zona això va provocar un greu cop a l'economia del país. A partir d'aquests fets, el líder soviètic, Nikita Khruixtxov va patir una greu humiliació ja que una de les raons d'haver pujat al poder era l'èmfasi que hi havia posat al desenvolupament agrícola de la Unió Soviètica; tampoc havia aconseguit millorar les condicions de vida dels ciutadans del país. Tot i això, els principals fracassos del dirigent van ser en la política exterior amb escenes com les de l'Orient Mitjà, Indonèsia o Cuba. Tot plegat acabà amb Khruixtxov, que va ser substituït, al poc temps, per Brejnev.

Però les dissensions més importants vingueren a Europa, amb els processos aperturistes avortats dels països satèl·lits, en especial l'anomenada "primavera de Praga". A Txecoslovàquia els desitjos de canvi es van traduir en la arribada al poder de Dubcek, amb un programa d'acció de partit que propugnava un socialisme "de rostres humans", que pretenia renunciar al poder monopolista i totalitari. L'experiment txecoslovac no va ser ben vist per la URSS, que va esclafar militarment l'experiment posant fi als desitjos de canvi sense gaire resistència popular ni senyals d'ajuda occidentals.

Al bloc occidental també aparegueren dissensions per part de la pròpia Alemanya i de França. La distensió va influir en l'evolució política d'Alemanya occidental a on Willy Brandt va portar a terme l'anomenada *Ostpolitik*, que propugnava una política aperturista cap als països comunistes, amb tractats com el de Moscou, entre la RFA i la URSS el 1970, en el que ambdós països renunciaven a l'ús de la força i reconeixien les fronteres. També es portaren a terme acords de flexibilització de les comunicacions entre les dues parts de Berlín, el reconeixement dels dos estats alemanys i, fins i tot, l'admissió a l'ONU de la RFA i la RDA. Aquests pactes implicaven el reconeixement internacional de les dues alemanyes i una certa permeabilitat de les fronteres. Brandt pretenia, amb aquestes mesures, disminuir la tensió amb l'Alemanya de l'Est i moderar el caràcter autoritari dels règims comunistes, però els EEUU no veien bé aquestes mesures i tenien por que Alemanya s'allunyés de l'OTAN. Per la seva

banda, a França, s'estengué un cert descontentament de De Gaulle vers els Estats Units. França desitjava una política europea autònoma dels americans, el que generà alguns petits incidents amb els nord-americans⁵¹.

A Vietnam l'enfrontament va ser molt més sagnant. Després de la independència del Vietnam, els comunistes del nord i els pro occidentals del sud, lluitaven per imposar el seu sistema polític. Aquesta lluita va esclatar en un conflicte armat que va encendre de nou l'alarma als Estats Units per la por de que s'imposés un altre estat comunista. A partir del 1964, Estats Units va implicar-se a la guerra, primer amb ajuda militar i, després, amb participació directa. Malgrat el gran nombre d'armes i soldats emprats pels nord-americans⁵², la derrota militar i moral dels nord-americans va ser sorprenent; es diu que els Estats Units no van perdre la guerra al camp de batalla, sinó a causa del tractament informatiu del conflicte i de les protestes pacifistes i estudiantils contra la guerra. El descontentament popular motivà que, amb l'arribada al poder de Richard Nixon, els Estats Units abandonessin progressivament la lluita al Vietnam i que arribessin a acords amb el règim del Vietnam del Nord per acabar la guerra. En realitat, es tractava d'una derrota militar que va danyar la imatge política d'Estats Units⁵³; tot i això el govern de Nixon va arribar a acords amb Xina i la URSS per reconduir la Guerra Freda cap a camins diplomàtics i allunyar-se de un possible conflicte generalitzat.

3.5 La segona Guerra Freda (1973-1985)

Si bé com hem vist, les tensions mai havien desaparegut del tot; l'efímer equilibri adquirit en l'etapa anterior es trencà a partir del 1973, amb nous fronts oberts: la nova guerra d'Israel, els enfrontaments en els països poc desenvolupats d'Amèrica, Àfrica i Àsia i, sobre tot, el conflicte d'Afganistan.

⁵¹ Veiga Rodríguez, F., 2005, *op. cit.*, pàg. 90-95.

⁵² Van arribar a participar-hi 536000 soldats el 1968, i desplegaren tecnologia punta molt cara. Les ofensives de bombardejos van ser fins i tot superiors a les de la Segona Guerra Mundial. Veiga Rodríguez, F., 2005, *op. cit.*, pàg. 67.

⁵³ Es calcula que a la guerra moriren 58.209 nord-americans, 230.000 vietnamites del sud, 600.000 vietnamites del nord i 160.000 d'altres països participants de la guerra; més de 3'5 milions de refugiats vietnamites; el 36% dels boscos del país foren arrasats per les campanyes de defoliació. Tot això va crear una mala imatge dels Estats Units i una forta contestació interna. Veiga, F., 2005, *op. cit.*, Pàg. 68; Viquipèdia.

3.5.1 El conflicte israelià

El conflicte israelià té els orígens, com es coneix, en la creació d'un estat israelià el 1948, el que va generar grans desplaçaments humans i va obligar a que gran quantitat de palestins haguessin de refugiar-se als països veïns. L'Estat d'Israel va néixer amb l'oposició dels països que l'envoltaven i la declaració de guerra per part dels seus veïns àrabs el mateix dia de la independència; Aquesta primera guerra va acabar un any després. Així els milers d'àrabs palestins que havien fugit durant el conflicte de 1948 mai no van abandonar l'esperança de tornar-hi. Al cap d'uns anys i de molta tensió acumulada va esclatar la Segona guerra arabo-israeliana. Va ser l'any 1967, quan, com a resposta a la intervenció de les guerrilles palestines, les tropes israelianes van llançar un atac a gran escala (conflicte conegut com la Guerra dels Sis Dies) i que va acabar en una aclaparadora victòria palestina⁵⁴. Al 1973, el president egipci Al-Sadat va declarar la guerra a Israel, conflicte conegut com a Guerra del Yom Kippur, una guerra a gran escala que va acabar en taules, però que va tenir uns efectes perillosos i indesitjables per a la pau i l'estabilitat mundials. La raó principal d'aquesta afirmació és perquè va tibar les relacions entre Washington i Moscou, ja que ni els israelians ni els egipcis haurien sobreviscut sense el subministrament d'armes que els van oferir els seus aliats. Estats Units i l'URSS van arribar a creuar amenaces directes a causa de la guerra del Yom Kippur⁵⁵. Això va demostrar que l'enfrontament bipolar es podia agreujar al marge de la voluntat de soviètics i americans per conflictes que no formaven part dels seus interessos. També aquest conflicte va generar el primer xoc petroler arran de l'embargament imposat pels països àrabs contra els occidentals i Estats Units a causa del suport que donaven a Israel. I, per últim, la guerra del Yom Kippur va comportar una creixent força important del poder dels països àrabs en l'àmbit internacional.

El conflicte àrab-israelià, doncs, no només es va internacionalitzar, sinó que va comportar dos efectes secundaris que alterarien profundament l'estabilitat mundial.

D'una banda, va comportar l'aparició en escena d'un nou conflicte que s'allunyava dels clàssics de la Guerra freda: el fonamentalisme islàmic. Si bé inicialment els moviments revolucionaris islàmics s'havien orientat vers al socialisme, el conflicte israelià va fer néixer una nova via, centrada en els valors tradicionals

⁵⁴ Veiga Rodríguez, F., 2005, *op. cit.*, pàg. 97-98.

⁵⁵ Veiga Rodríguez, F., 2005, *op. cit.*, pàg. 100-101.

religiosos, i que tingué la seva màxima expressió en l'ascens al poder dels islamistes a l'Iran de la mà de l'aiatol·là Jomeini. La revolució islàmica d'Iran va desconcertar els analistes de les dues grans potències ja que no encaixava amb els seus esquemes de la Guerra Freda; fins ara tot el que havia passat estava orientat a una de les dues potències; per primer cop un grup no estava relacionat amb cap de les dues potències. Cada vegada hi havia més persones a favor de la revolució islàmica i això feia que anessin augmentant els conflictes als països àrabs.

De l'altra, va motivar indirectament la crisi del petroli i l'aparició d'una greu crisi mundial que va afectar l'economia de tots els països, però especialment dels països subdesenvolupats. Els membres de l' Organització de Països Exportadors de Petroli (OPEP) van utilitzar el petroli com una arma política per mostrar el seu poder; per aquest motiu van decidir posar límits a la producció de petroli, el que va comportar la pujada dels preus del cru i una crisi de gran abast.

3.5.2 Les lluites als països en desenvolupament

El conflicte israelià no va ser l'únic motiu d'enfrontament en aquesta anomenada Segona Guerra Freda. Als països menys desenvolupats, les dures condicions econòmiques van propiciar l'aparició de moviments revolucionaris, que en molts casos varen apropar-se al comunisme. Tot i que –tal i com sostenien els occidentals- aquests moviments no foren promoguts directament per la URSS, si que reberen suport directe o indirecte de països comunistes com la mateixa URSS, la Xina o Cuba.

Tot i que l'Àfrica es va mantenir força allunyada de la Guerra Freda, alguns enfrontaments suposaren també lluites entre els dos bàndols ideològics. La Unió Soviètica estava interessada en l'Àfrica no només per motius ideològics, sinó també per raons econòmiques, per la gran quantitat de recursos naturals i estratègics que posseïa. Per això la Unió Soviètica estava interessada en estendre la revolució per aquest continent. Tot i això l'URSS no volia intervenir-hi directament, així que va ser Cuba qui va ajudar a algunes guerrilles pro comunistes, intervenint directament o indirectament en conflictes en països com Angola, Etiòpia o Somàlia⁵⁶.

⁵⁶ Veiga Rodríguez, F., 2005, *op. cit.*, pàg. 107.

A Amèrica llatina també hi hagueren diversos enfrontaments. El cas més important d'Amèrica Llatina va ser el de Nicaragua, on el Frente de Liberación Nacional, amb un suport social molt important, va fer una insurrecció contra el govern del moment, pro-americà. Els sandinistes van prendre el poder el juliol de 1979, cosa que el Govern nord-americà va veure com una nova edició de la revolució cubana, perillosament propera al canal de Panamà. També hi hagueren conflictes similars a El Salvador i a l'illa de Grenada, on s'instaurà un règim marxista. Tant els nicaragüencs com els granadins van rebre ajuda cubana, encara que el règim sandinista no es va arribar mai a sovièticar, ni tan sols es va declarar marxista.

Finalment, també hi hagueren greus enfrontaments a Àsia. El final de la guerra del Vietnam havia deixat dos estats que reproduïen a petita escala els cismes del bloc comunista⁵⁷: el Vietnam, aliat dels soviètics, i Cambodja, amb el règim dels khmers rojos, que pretenien imitar el model xinès. El conflicte va començar quan les tropes vietnamites, el gener de 1979, van envair Cambotja i van enderrocar el règim dels khmers rojos. Com a resposta la Xina va enviar part del seu exèrcit a atacar la frontera nord del Vietnam; tot i la gran potència militar xinesa, les tropes del Vietnam van resultar vencedores, humiliant així l'exèrcit agressor. Aquest conflicte va fer pujar novament la tensió entre Moscou i Pequín.

3.5.3 El conflicte d'Afganistan

La ruptura més gran d'aquella època, tanmateix, va ser el conflicte d'Afganistan. Es diu que aquest conflicte va ser el que va donar lloc a l'anomenada Segona Guerra Freda. Afganistan ja havia estat una zona d'enfrontament en diverses ocasions; tot i això, el país havia aconseguit mantenir la seva independència. El 1973, però, Afganistan va esdevenir un nou punt de mira en les tensions de la Guerra Freda quan el seu nou líder, Daoud Khan, va prendre el poder i va convertir el país en una república d'inspiració comunista amb profundes transformacions de l'estructura agrària del país i va intentar eliminar tot tipus d'influència musulmana del país. Però Daoud va cometre l'error de subestimar el poder de les tradicions culturals arrelades al poble. Tenia l'oposició de les guerrilles afganes islamistes, els mujaidins, que volien imposar un

⁵⁷ Veiga Rodríguez, F., 2005, *op. cit.*, pàg. 108.

sistema islàmic. Al cap d'un temps, i en veure com el seu govern no era estable, va decidir allunyar-se de la influència soviètica. La URSS no va acceptar aquest fet i va ordenar el seu assassinat i la intervenció militar, imposant un sistema comunista a les ordres de Moscou. Malgrat la ràpida victòria militar soviètica, el relleu del país i les fortes tradicions culturals islamistes van provocar l'estancament del conflicte. Per a l'URSS la guerra de l'Afganistan va tenir el mateix significat que la del Vietnam per Estats Units; va tenir un cost econòmic, humà i militar considerable; també va provocar un fort desprestigi mundial sobre el poder de la URSS i unes certes simpaties occidentals vers els islamistes⁵⁸. El conflicte acabà, anys després amb la retirada del les tropes soviètiques estant ja Gorbtxov al poder del país. L'Afganistan va ser el primer país del Tercer Món envaït pels soviètics, i això va deteriorar de manera irreversible l'estereotip que eren els aliats naturals dels països pobres⁵⁹.

3.5.4 *Cap al desenllaç. La tensió per la doctrina de l'"Imperi del mal"*

L'arribada al poder de Reagan a la presidència dels Estats Units marca les darreres tensions importants en la Guerra Freda. El paper d'aquest president és contradictori perquè si bé d'una banda va arribar al poder i va aplicar durant uns anys una dura política respecte a l'URSS, va acabar sent protagonista de la fi de la Guerra Freda juntament amb el seu homòleg Gorbtxov.

Reagan, exactor i d'ideologia extremadament conservadora, va arribar al poder el 1980 amb la voluntat de relançar els EEUU com a potència mundial. Ell ja s'havia mostrat completament en contra de la distensió amb l'URSS i de la firma del tractat SALT II ja que creia que d'aquesta manera l'URSS tenia més a l'abast arribar a igualar el poder dels Estats Units. Reagan tenia molt clares les seves idees, no permetria una gestió conjunta dels temes internacionals entre les potències que, segons ell, en lloc d'això havien de tornar en etapa de tensió perquè era l'única manera de demostrar qui tenia la situació controlada. El president estava totalment convençut de la superioritat i la universalitat dels valors liberals i considerava que les dificultats econòmiques conduïrien el comunisme al fracàs, a qui es referia com "l'imperi del mal". Les seves

⁵⁸ La CIA havia ajudat als islamistes cedint-los armament i suport econòmic.

⁵⁹ Veiga Rodríguez, F., 2005, *op. cit.*, pàg. 112.

prioritats eren evidents: recuperar la vitalitat econòmica de la nació i incrementar la seva capacitat militar⁶⁰.

Com que per continuar amb la Guerra Freda les grans potències havien d'invertir enormes quantitats de diners (i això produïa un fort impacte en l'economia dels països⁶¹), Reagan va traçar un pla per acabar amb l'URSS. Aquest consistia en llançar el major programa de rearmament en temps de pau en la història dels Estats Units, l'element clau del qual va ser la Iniciativa de Defensa Estratègica (IDE), més coneguda com la "Guerra de les Galàxies". El projecte consistia en dotar al país d'un escut antimíssils, el que alterava de forma quasi dramàtica l'equilibri nuclear. Tot i que aquest pla per enderrocar l'economia de la Unió Soviètica i el comunisme no era res més que un engany⁶², la idea va arribar al seu objectiu: el líder de l'URSS, Iuri Andròpov, successor de Brejnev, va resultar impressionat pel projecte IDE i es va creure que Estats Units estaven a punt d'assolir una potència nuclear prou poderosa per dur a terme un atac nuclear amb èxit a la Unió Soviètica.

El president Reagan també va protagonitzar forces conflictes en diversos llocs del mapa mundial. Aquests van ser, per exemple l'intent d'enderrocament del govern revolucionari de Nicaragua donant suport als guerrillers antisandinistes, que van ser derrotats. Un altre conflicte va ser la invasió de l'illa de Grenada per tropes nord-americanes que va comportar l'enderrocament del govern marxista que s'hi havia instal·lat. I, per últim, també va intervenir a la guerra civil libanesa, que va comportar la destrucció de l'ambaixada nord-americana, la mort de 239 soldats i, en conseqüència, la retirada dels Estats Units de la guerra.

3.6 L'esfondrament del comunisme i del mur de Berlín (1985-1989)

Tot i que habitualment es pensa en el 1985 (coincidint amb l'ascens al poder de Mijail Gorvatxov) com a inici de l'esfondrament del sistema soviètic i dels països

⁶⁰ Leffler, M., 2007, *op. cit.*, pàg. 437.

⁶¹ El 1974, EEUU ja gastava 85.000 milions de dòlars en defensa i la URSS, 109.000. Citat a Lozano, A., 2007, *op. cit.*, pàg. 127.

⁶² En informes posteriors als fets es va poder comprovar que el Estats Units va falsejar informes del projecte IDE que anaven destinats al Congrés per fer que la Unió Soviètica intentés "superar" als Estats Units en la carrera armamentística i, així, que es destrossés ella sola la seva pròpia economia.

comunistes satèl·lits, en realitat els canvis s'iniciaren molt abans. Tres fets hi contribuïren decisivament. D'una banda, la Unió Soviètica es trobava en una situació crítica econòmicament, incapaç de sostenir un sistema en fortes dificultats econòmiques i alhora mantenir relacions privilegiades i de transferir recursos amb països dependents. De l'altra, a Polònia un moviment d'oposició al govern, Solidarnosc, va aconseguir posar en situació crítica al règim comunista que va arribar a pactar el reconeixement d'aquest moviment com sindicat i com a partit polític, encapçalat per Lech Walesa. A l'èxit del moviment polonès hi contribuí extraordinàriament l'elecció del polonès Karol Wojtila com a Papa Joan Pau II el 1979. Els canvis, però, no arribarien a ser prou transcendents fins a l'arribada al poder de Gorvatxov el 1985 i, sobretot, amb l'accident nuclear de Txernòbil el 1986, que va ser "el mirall de l'estat de deteriorament en què estaven la tecnologia i l'economia soviètiques, i això es va mostrar al món en una primera mostra de transparència informativa"⁶³.

3.6.1 Els desitjos de canvis a la URSS: la "perestroika" i la "glasnost"

A la mort de Brejnev el sistema soviètic estava en una situació molt difícil, gairebé en un carreró sense sortida. Segons Veiga⁶⁴, hi havien tota una sèrie de problemes estructurals seriosos que amenaçaven la continuïtat de la Unió Soviètica. L'URSS tenia una sèrie de problemes que li dificultaven força el desenvolupament; aquestes dificultats es poden resumir en quatre punts:

- a) No tenien fórmules de successió funcionals, cosa que dificultava força l'elecció dels nous líders. Aquest problema s'havia portat comprovant des de l'inici de la Unió Soviètica amb les disputes pel poder entre molts candidats al lideratge.
- b) La despesa en desenvolupament tecnològic militar era tan gran que era impossible destinar gaires diners en transports, serveis, comunicació.
- c) La ineficàcia econòmica, la crisi inacabable en la distribució de béns, entre d'altres coses, van fer que augmentés de manera exponencial la corrupció, que era, en part, tolerada per l'Estat.
- d) L'expansió interna i externa generava uns costos molt elevats, la majoria dels quals eren mediambientals i ecològics. A part, els costos de manteniment dels països del bloc socialistes eren molt elevats; a la llarga

⁶³ Veiga Rodríguez, F., 2005, *op. cit.*, pàg. 123.

⁶⁴ Veiga Rodríguez, F., 2005, *op. cit.*, pàg. 112.

es va veure que aquest bloc es movia, majoritàriament, pels interessos de cada país.

Andropov va substituir a Brejnev com a líder de la Unió Soviètica; aquest, però, només restà quinze mesos al càrrec fins a la seva mort el 1984. Txernenko el succeí immediatament tot i que, al cap de poc temps, també va morir després d'onze mesos governant (1984-1985). Les interinitats d'ambdós agreujaren el col·lapse soviètic, que cada vegada era més preocupant. Finalment, Gorvatxov arribà al poder i inicià canvis transcendents, basats en tres principis bàsics: la *perestroika* (o canvis econòmics), la *glasnot* (o dosis de major llibertat) i el desarmament com a premissa per aconseguir alleugerir els problemes econòmics i polítics.

La *perestroika* va ser més aviat una filosofia que unes mesures o decisions concretes⁶⁵. En un principi es tractava de lluitar contra els mals més immediats del sistema soviètic, com la corrupció, l'alcoholisme i l'absentisme laboral. El seu objectiu era convertir el sistema de gestió centralitzada en un sistema més descentralitzat i adaptat al mercat modern; així es va permetre una certa autonomia local, i portar a terme un programa especial per modernitzar la indústria de la enginyeria i els models de gestió econòmica. L'objectiu de Gorvatxov no era renunciar al socialisme, sinó d'unir el socialisme i la democràcia⁶⁶. Es van dur a terme moltes reformes que canviaren totalment el model de socialisme soviètic; a partir d'aquell moment, per exemple, les empreses podrien prendre decisions pròpies sense consultar les autoritats, es podien formar empreses privades i tenir tractes amb companyies estrangeres.

La *glasnost* volia donar transparència cap als mitjans de comunicació, de manera que poguessin informar d'allò que volguessin sense por a ser reprimits; la gent ja tenia llibertat d'expressió i opinió; és més, la gent era convidada a denunciar els mals del sistema per així millorar-lo. Tot i això, la *glasnost*, que pretenia ser una obertura del sistema comunista, es va girar contra el sistema i contra la *perestroika*, ja que en les primeres eleccions celebrades, tot i no ser lliures del tot, el PCUS no va obtenir tots els llocs del govern i es va formar una minoria alternativa liderada per Ieltsin.

Des de que Gorvatxov va pujar al poder, tenia molt clar que la Unió Soviètica no podia afrontar el desafiament ofert per Reagan⁶⁷. Va veure que si el govern seguia

⁶⁵ Leffler, M., 2007, *op. cit.*, pàg. 473.

⁶⁶ Lozano, A., 2007, *op. cit.*, pàg. 136.

⁶⁷ Leffler, M., 2007, *op. cit.*, pàg. 473-475.

invertint diners en l'armament aquests es perdrien, ja que era impossible igualar la força d'Estats Units i, per tant, no es podrien utilitzar per la resta d'aspectes pendents de solucionar, com els serveis o transports. Conscient d'això, Gorvatxov va llençar una proposta per a una reducció voluminosa d'armes estratègiques a la conferència de Ginebra del 1985; tot i això, els nord-americans van sospitar dels soviètics ja que es creien que el que volien fer era desactivar la IDE. Finalment, però, les dues superpotències van signar el tractat INF (armes nuclears intermèdies) a Washington, el 8 de desembre de 1987; l'objectiu d'aquest tractat era la liquidació dels míssils d'abast mitjà. L'afany d'acabar amb la Guerra Freda de l'URSS però, no va acabar aquí; un any després del tractat INF els soviètics van retirar les seves tropes de l'Afganistan. Uns mesos després Gorvatxov va manar retirar un important nombre de tropes de l'Europa de l'Est per, així, rebaixar el pressupost militar.

Gorvatxov va ser, sens dubte, l'artífex de la Guerra Freda, qui més va modificar la seva postura. Com diu Leffler, va “arribar a la conclusió de que els adversaris capitalistes ja no constituïen una amenaça per a la seguretat soviètica i que ja no hi havia possibilitat de que el comunisme seguís avançant. Per això calia concentrar-se en reestructurar la societat comunista de la URSS⁶⁸.”

3.6.2 L'efondrament del bloc oriental

La *perestroika* tractava d'apuntalar el sistema, però va acabar destruint-lo, igual que la *glasnost*. Gorbartxov creia que per salvar l'Esta soviètic calia liberalitzar els països de la regió. No és clar fins a on volia arribar la política de Gorvatxov, però sembla que el que pretenia era no fer res i no intervenir militarment. O sigui, deixar fer, amb la idea que una vegada liberalitzats els sistemes la població no renunciaria als beneficis dels estats comunistes. Però el càlcul no va ser encertat i els diferents estats de l'est anaren caient progressivament, amb ràpides transicions vers a sistemes democràtics i allunyats del comunisme. Els processos, en tot cas, van ser ràpids; els més importants foren:

- a) **Polònia:** la profunda crisi en que estava immers aquest país i les seves conseqüències ja havia provocat revoltes obreres per mitjans de 1970.

⁶⁸ Leffler, M., 2007, *op. cit.*, pàg. 563.

Deu anys més tard els fets es tornaven a repetir; aquesta vegada, però, els revolucionaris no van ser reprimits gaire severament, cosa que els va portar a fundar un sindicat independent, *Solidarnosc*, i a forçar el govern perquè legalitzés aquesta nova associació. Durant la Segona Guerra Freda, però, l'exèrcit polonès va tornar a il·legalitzar l'organització. Tot i això la situació no va millorar gens; mentrestant el descontentament general anava pujant. A l'arribada de Gorvatxov al poder soviètic i la posada en marxa de la *perestroika* van convèncer al govern polonès de que calien fer unes eleccions parcialment lliures en que els membres de *Solidarnosc* en van sortir vencedors.

- b) **República Txeca:** després de l'esclafament el 1968 per part de les tropes soviètiques de la “primavera de Praga”, Txecoslovàquia seguia ocupada per les tropes del Pacte de Varsòvia. El 1989, recuperà la llibertat amb una revolució pacífica, la "Revolució de Vellut". Les vagues generals van acabar col·lapsant el govern comunista, obligant-lo a dimitir i sent substituït pel dissident Vaclav Havel. Immediatament es va formar un nou govern format per la coalició Fòrum Cívic (una aliança de diversos moviments antiautoritaris formada per intel·lectuals) i pel partit comunista txecoslovac, però aquest en minoria, amb el programa d'emprendre les reformes econòmiques liberals necessàries per establir una economia de mercat, liberalitzar els preus, dissoldre els monopolis estatals, i obrir el seu mercat exterior. L'1 de gener de 1993, l'estat txecoslovac se separà pacíficament i es formaren la República Txeca i la República Eslovaca.
- c) **Hongria:** el govern comunista hongarès es trobava en un desenvolupament superior al d'altres països, amb un millor desenvolupament econòmic i tecnològic des de la meitat dels anys seixanta. A aquest sistema se li va anomenar “*comunisme del goulash*”, nom que feia referència al seu equilibrat sistema de benestar econòmic i promoció social moderada. El sector més aperturista del partit va començar a desmuntar el règim per iniciativa pròpia, adquirint mica en mica un caràcter polític pluralista. Llavors el Partit Socialista Obrer Hongarès es va auto dissoldre per transformar-se en un partit socialdemòcrata; això significava que el país volia una liberalització

abans que la situació empitjorés. Sota el mandat de Grósz, el mateix sistema va aixecar les restriccions existents per al desplaçament de les persones (1988) i accelerà ràpids canvis en permetre's el febrer de 1989 un sistema multi-partidista i la convocatòria d'eleccions (1990), el que comportà la retirada de les tropes soviètiques (1991). Però l'esdeveniment més important de la liberalització hongaresa va ser l'obertura de les fronteres amb Àustria, que va motivar el pas de milers de l'Alemanya de l'Est i va fer trontollar el règim del vell Honecker.

- d) **Iugoslàvia:** mentre que en els casos anteriors les transicions foren pacífiques, la diversitat cultural i ètnica d'aquest Estat provocà sagnants enfrontaments, malgrat que era el més allunyat del poder soviètic i era formalment no alienat. Després de la mort de Tito, creador de la Iugoslàvia comunista i que havia mantingut la unitat de l'estat, les tensions entre les diverses nacions s'incrementaren. Després de la caiguda del comunisme, els nacionalistes prengueren el poder a Sèrbia, el que provocà la independència d'Eslovènia y Croàcia (1991), seguides per Macedònia y Bòsnia-Herzegovina (1992), Kosovo (2008) i Montenegro (2006) amb una forta resistència de Sèrbia que acaba en diverses guerres, com les de Croàcia/Iugoslàvia (1991), Bòsnia-Herzegovina (1992-1995) o Kosovo (1996-1999). El cas de Iugoslàvia va ser, doncs, el més perillós de la desintegració del comunisme, ja que s'hi van barrejar totes les tensions nacionalistes acumulades. Com diu Veiga, els occidentals van quedar paralitzats per l'esclat de les guerres, la primera viscuda a Europa des del 1949⁶⁹
- e) **Albània, Romania i Bulgària:** en aquests tres països, els menys desenvolupats dels països de l'Est, les transicions es donaren de forma diferent, i amb problemes deguts a seva major pobresa. A Bulgària les eleccions es convocaren el mateix 1990 en un procés més pacífic. Per la seva banda, el procés de Romania va ser més violent. El president Ceaușescu havia portat a terme una forta política de restricció del deute extern arribant a reduir fins i tot articles de primera necessitat, com

⁶⁹ Veiga Rodríguez, F., 2005, *op. cit.*, pàg. 135-136.

aliments bàsics, aigua i electricitat. Per això les manifestacions anticomunistes arribaren ja el 1987 i el 1989 esclatà una revolució que acabà amb la detenció i execució de Ceaușescu i la seva dona. La transició fou molt dura, amb un cert poder dels antics comunistes, una forta emigració i episodis de forta corrupció. Albània, finalment, allunyada del bloc soviètic amb qui havia trencat les relacions, va començar els processos de canvi després de la mort del romanès Ceaușescu convocant eleccions que va guanyar el Partit Demòcrata, però ha viscut des d'ençà freqüents episodis de manipulació electoral i corrupció.

- f) **Alemanya de l'Est:** la reducció dels controls de les fronteres de diversos països comunistes va provocar que molts habitants de la RDA sortissin del país creuant la frontera d'un dels països veïns. A partir d'aquesta situació va començar la destrucció de l'Alemanya Oriental. Erich Honecker es va veure obligat a dimitir ja que veia que la situació s'estava descontrolant. Els fets es van precipitar quan el 8 de novembre de 1989, el govern de la RDA va convocar una roda de premsa en el qual el membre del Politburó del SED Günter Schabowski va llegir per error un full anunciant que es podria passar lliurement a l'altre costat del mur. Grans masses de gent de la RDA van intentar passar el mur i els guàrdies van haver d'obrir les portes, fet que va comportar la destrucció de l'Alemanya de l'Est en menys d'un any.

3.6.3 La caiguda de Gorvatxov i la desaparició de la URSS

En poc menys de tres anys, entre 1988 i 1990, els sistemes comunistes dels països de l'Est anaren caient un a un. Finalment, també caigué la URSS. Aquest fet tenia dues perspectives: la del món occidental, que consideraven que Gorvatxov havia fet el correcte, cosa que va fer que augmentés la popularitat del dirigent soviètic molt ràpidament; i la del cantó conservador soviètic, que consideraven que Gorvatxov ho

havia lliurat tot a canvi de res i, per tant, havia destruït la Unió Soviètica com a potència mundial⁷⁰.

La URSS no havia avançat gens des de que havia deixat d'invertir en armament per posar més diners en la societat. Així cada vegada sorgia més mercat negre sense cap tipus de control. A partir del juliol de 1989, cansats de la situació, els habitants de l'URSS començaren a fer vagues sense que ningú pogués controlar-ho. Gorvatxov, a més, estava tenint problemes per totes bandes i, així, veia com tot se li escapava de les mans; el líder estava pressionat per dos grups completament oposats: per una banda hi tenia l'oposició conservadora i, per l'altra hi havia els radicals que pressionaven per accelerar el procés de reforma. Aquest últim grup estava liderat per Boris Ieltsin, qui havia estat partidari de Gorvatxov com a secretari del partit a Moscou⁷¹, però que acabà sent-ne el principal opositor. La pujada de popularitat del líder radical va fer que fos proclamat president de la República Soviètica Federativa Russa el 1990, càrrec des de on va proclamar la vigència de les lleis russes sobre les soviètiques en el territori de Rússia, va declarar la sobirania d'aquesta república, i va abandonar el Partit Comunista. Amb aquesta estratègia Ieltsin va aconseguir debilitar enormement la Unió Soviètica, que es va veure obligada a donar la independència a Ucraïna, Bielorrússia, Armènia, Turkmenistan i Tadjikistan⁷². A partir del reconeixement d'occident de les noves repúbliques bàltiques va obligar a Gorvatxov a donar la independència a la resta de repúbliques soviètiques

La fi de la URSS va arribar, paradoxalment, després d'un intent de frenar el procés democràtic per part de sectors militars comunistes. El 18 d'agost de 1991 va haver-hi un intent de cop d'estat militar per part d'alts funcionaris del PCUS. Va ser el moviment radical, encapçalat per Ieltsein, qui va aturar-lo. Debilitat Gorvatxov, Ieltsein va decidir il·legalitzar el PCUS i decretar la nul·litat de l'annexió de les repúbliques bàltiques, que equivalia a la dissolució de la URSS. El 25 de desembre Gorvatxov va dimitir del seu càrrec de president de l'URSS; això va significar la fi de l'existència de la Unió Soviètica.

⁷⁰ Leffler, M., 2007, *op. cit.*, pàg. 563.

⁷¹ Ieltsin havia estat destituït del seu càrrec de secretari del partit a Moscou el 1987 per les nombroses disputes amb el líder conservador, Ligatxov.

⁷² Veiga Rodríguez, F., 2005, *op. cit.*, pàg. 141.

3.7 La història recomença: un nou ordre mundial?

Després de la caiguda del mur i de l'esfondrament de la URSS, molts van proclamar que s'arribava a una etapa de pau, una "pax americana" basada en un "nou ordre mundial", en paraules de Bush (pare). Però el cert que una vegada superats els enfrontaments entre blocs les tensions segueixen presents al món. Lozano resumeix molt bé aquesta situació:

"El món resultava força senzill de comprendre durant la guerra freda. Actualment, és extremadament complex. Ja no existeix un risc d'una guerra nuclear entre EEUU i Rússia i les guerres són de nou convencionals. Potser la gran amenaça pel planeta no siguin les armes nuclears, sinó la destrucció del medi ambient. Segons aquesta teoria, el món es dividiria avui entre les nacions que contaminen i la resta. Altres autors consideren que la Guerra Freda ha estat substituïda per una lluita inacabable pels recursos naturals. Els alarmismes de la Guerra Freda han estat substituïts per altres de nova planta com l'"ecocidi", el terrorisme o la sida. La por, evidentment, no finalitza amb la Guerra Freda"⁷³

Nous conflictes, com el del terrorisme islàmic sacsegen el món, amb l'agregant que aquests conflictes no tenen el control i la predicció de la guerra freda. L'atemptat de les Torres Bessones n'és una mostra, així com els problemes que persisteixen a l'Afganistan o a l'Iran.

A Europa de l'Est, tanmateix, els canvis han estat impressionants. Alemanya constitueix un sol país i s'ha convertit en una nova potència econòmica. La major part dels antics països de l'Est s'han reconvertit cap al capitalisme, s'han integrat a la Unió Europea i a l'OTAN. La Xina segueix sent formalment comunista, però cada vegada més constitueix una potència econòmica basada en el lliure mercat. Només queden alguns països en el comunisme estricte, com Corea del Nord o Cuba, però la seva existència és més anecdòtica que altra cosa.

Vint anys després d'aquell procés d'esfondrament de tot un sistema que semblava etern, no tot han estat flors i violes en el procés. Fins al punt que molts ciutadans, de les antigues repúbliques comunistes, recorden amb nostàlgia aquell temps. Però això ja és una altra història.

⁷³ Lozano, A., 2007, *op. cit.*, pàg. 174.

4. Les dues alemanyes

“En el frío invierno de 1981, ocho antes de su caída en el basurero de la historia, el muro de Berlín no existía. Había existido en los años sesenta, cuando la propaganda occidental nos martilleaba con sus imágenes, las dramáticas historias reales y las embellecidas leyendas de los tráfugas del telón de acero, pero en los setenta había desaparecido. De Berlín nadie se acordaba. Se sabía que existía una ciudad con tal nombre, antigua capital de Alemania, pero se había olvidado que para llegar a ella había que atravesar la RDA por una autopista especial, pasar unos controles rutinarios pero estrictos, y que la misma ciudad estaba dividida por un muro absolutamente extraordinario. “¿Un muro? Ah, sí, el muro de Berlín...” Había que hacer memoria para acordarse de aquel concepto, oxidado en el recuerdo. Eso ocurría en parte porque el comercio este-oeste, dinámico y creciente pese a la segunda guerra fría, había convertido el Muro en un arcaísmo, pero en parte también por una especie de amnesia. Las realidades de la guerra fría se habían congelado en un sueño eterno. Todo eso hacía que al llegar a Berlín Oeste el Muro te sorprendiera con su mineral y brutal presencia, dividiendo barrios, cortando calles y separando familias. Nadie te había avisado de que aquello era tan bestia.”

Rafael Poch⁷⁴

En aquesta crònica, Rafael Poch ens recorda les seves impressions quan va ser corresponsal a Berlín als anys vuitanta. Constata com la realitat de les dues alemanyes s'havia convertit en un element quotidià, fins al punt que la presència del mur era força ignorada. Els dos estats, amb dues cultures polítiques molt diferents, amb dos sistemes econòmics que no tenien res a veure, s'ignoraven mútuament. Com eren els dos estats? Com varen anar configurant-se? Com eren les seves estructures? D'això en tractarem en aquest capítol.

En acabar la II Guerra Mundial, s'establí una divisió d'Alemanya per zones d'ocupació que, en principi, havia de ser provisional. Però entre l'any 1945 i fins el 1989, la Guerra Freda va contribuir a convertir la separació de fet en una divisió indefinida i el somni dels alemanys de la reunificació es va veure frustrat durant més de quaranta anys. Durant aquests anys la divisió es va anar enfortint amb la consolidació i l'enfrontament dels dos blocs, que anaven rebent el suport de cadascuna de les potències aliades.

⁷⁴ Poch, R., “La pared invisible”. *La Vanguardia*, 2 de novembre de 2009.

4.1 Les dues alemanyes

4.1.1 La divisió d'Alemanya després de la II guerra mundial

Al final de la Guerra Mundial no se sabia molt bé què fer amb Alemanya. Durant la Segona Guerra Mundial, els països aliats no havien arribat a cap acord sobre el futur d'Alemanya a l'acabar el conflicte. Per facilitar l'ocupació, al Protocol de Londres del setembre de 1944 i al Tractat de Postdam (juliol - agost de 1945), es repartí Alemanya en quatre zones d'ocupació, cada una de les quals s'adjudicà a una de les forces aliades: els Estats Units d'Amèrica, l'URSS, la Gran Bretanya i França. La capital, Berlín, dins del territori soviètic, també fou dividida també en quatre sectors. La divisió en diferents zones d'ocupació no només afectà a Alemanya, sinó que també afectà a Polònia. El Tractat de Postdam implicà la reorganització de les fronteres de Polònia, el territori dels sudets a Txecoslovàquia i la restauració d'Àustria. Aquests canvis implicaren molts moviments de població, com dels dotze milions de població que arribaren a l'URSS i a Txecoslovàquia provinents de l'est de Polònia⁷⁵, o dels també dotze milions d'alemanys que hagueren de marxar dels antics territoris que foren donats a Polònia. D'aquesta manera, s'establí un nou mapa d'Europa, amb unes fronteres d'Alemanya que donarien lloc a la seva divisió i a una reducció territorial que encara perdura.

El Tractat de Postdam, amb tot, no estipulava quin havia de ser el futur d'Alemanya. El Tractat definia que en futur immediat no s'establiria cap govern alemany, però sí que s'instal·larien cossos administratius dels països aliats i que, econòmicament, Alemanya seria tractada com una unitat. Tot i aquestes mesures, es trencà completament la unitat d'Alemanya, de manera que perderen molta força els moviments nacionalistes i militaristes alemanys; cada un dels dos blocs aliats establí la seva pròpia manera de governar al seu territori; d'aquesta manera, els alemanys occidentals optaren pel capitalisme liberal i els orientals imposaren un comunisme soviètic.

⁷⁵ Janué i Miret, M., *La Nova Alemanya; Problemes i reptes de la unificació*. Girona : Eumo Editorial / Universitat de Girona, 2003, pàg. 23.

Malgrat que aquesta divisió no pretenia ser indefinida, a la tardor de 1949 es consolidaren els dos estats dins d'Alemanya, la RFA (República Federal d'Alemanya) al sector occidental, i la RDA (República Democràtica d'Alemanya) a l'oriental. Els sectors controlats per França, el Regne Unit i els Estats Units es van unificar el 23 de maig, 1949 per formar la República Federal d'Alemanya i el 7 d'octubre, 1949, la Unió Soviètica va establir la República Democràtica Alemanya.

La constitució d'ambdós estats va ser el resultat dels recels mutus. La creació d'un govern a l'Alemanya de l'Est, el 1948, alarmà als Estats Units, que arribaren a la conclusió que la creació d'un sol estat resultava impossible. En un document secret, la CIA alarmava al President d'Estats Units de les implicacions socials, econòmiques i militars de l'acció soviètica i recomanava prendre mesures urgents per organitzar una contraofensiva⁷⁶.

Ambdós estats s'organitzaren de manera ben diferent. Alemanya Occidental es va establir com a república parlamentària liberal amb una economia social de mercat. Va ser un Estat aliat als Estats Units, el Regne Unit i França i experimentaria una època de creixement sorprenent i perllongat durant la dècada de 1950, conegut com el *Wirtschaftswunder*. L'Alemanya Occidental es va unir a l'OTAN el 1955 i va ser membre fundador de la Comunitat Econòmica Europea el 1958. Per altra banda, l'Alemanya Oriental va ser ocupada per la URSS i a partir de 1955 van ser aliats. Alemanya Oriental, tot i l'estil autoritari de govern, es va convertir en el país més ric i més avançat del bloc soviètic, encara que molts dels seus ciutadans volien les llibertats polítiques i la prosperitat econòmica de l'Oest..

La RFA s'instituí com a hereva de l'Imperi alemany des d'un punt de vista legal i reivindicà la recuperació dels territoris cedits pels aliats als règims comunistes; tot i això, es proposà un model que trenqués amb el passat nacionalsocialista d'Alemanya. Per contra, la RDA es presentà com a Estat absolutament nou, amb les idees de totes les forces progressistes de la història d'Alemanya⁷⁷. Tot i això, els Estats acabaren transformant-se en l'oposat dels objectius que s'havien formulat inicialment. La RFA trencà de manera més radical amb les tendències antiliberals del passat i agafà influències de les democràcies parlamentàries occidentals i del cosmopolitisme.

⁷⁶ CIA Memorandum for the President on the Situation in Berlin, 10 December 1948. *Cold War Files*. Arxiu on line [<http://www.wilsoncenter.org>].

⁷⁷ Janué i Miret, M., 2003, *op. cit.*, pàg. 25.

Pel contrari, la RDA s'apropà a les idees antiliberals i es tancà perquè la població no s'influenciés amb les idees dels Estats occidentals. Mentre que la RFA anava adquirint independència econòmica, la RDA s'anava convertint en un satèl·lit de l'URSS. Durant la Guerra Freda, tots dos estats es van anar adherint a diferents aliances militars, com l'OTAN o el Pacte de Varsòvia, i a blocs econòmics antagònics, la CEE i el CAEM.

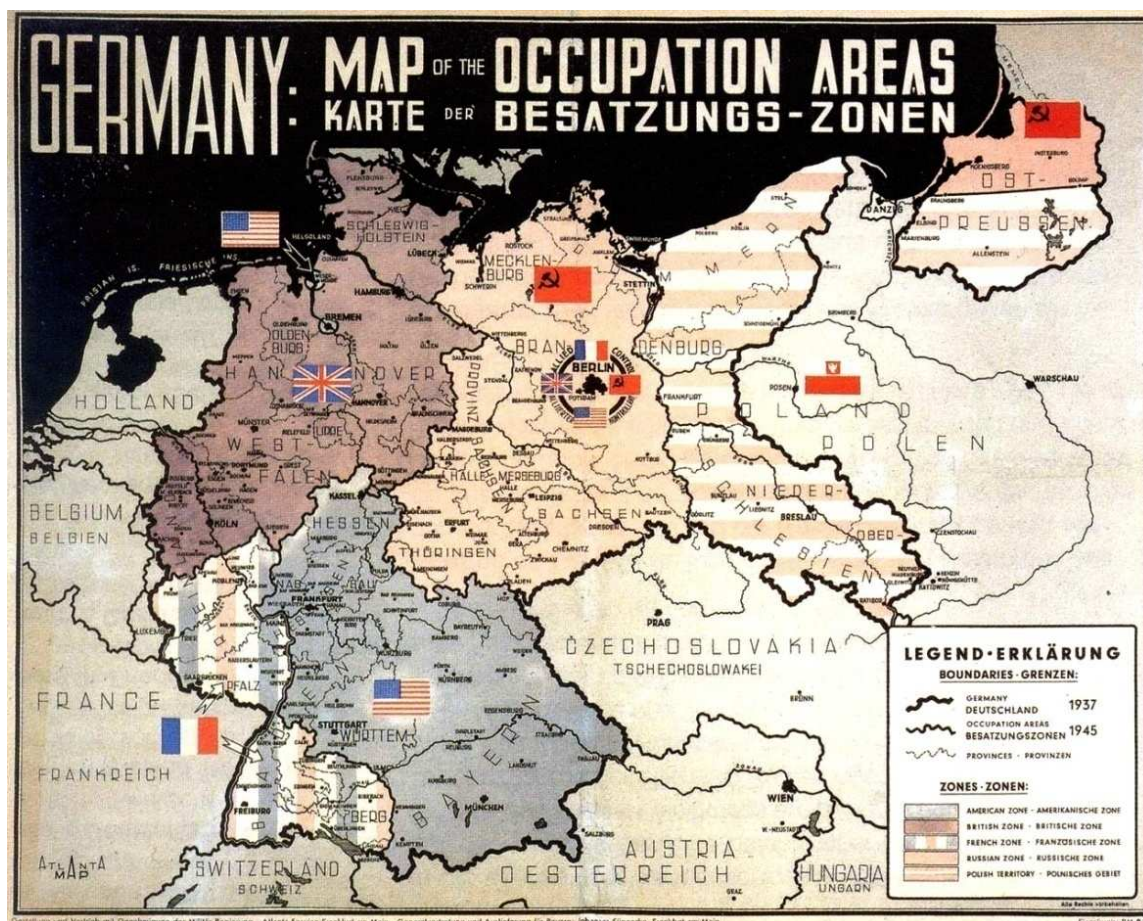

Fig. 4. Mapa de les àrees d'ocupació d'Alemanya el 1945. S'indiquen les fronteres anteriors al 1945 i les que acabarien sent les noves fronteres alemanyes⁷⁸

⁷⁸ Data: 1946, creat per Johannes Sünnecke. Font: The Allied Museum (Berlin).

Fig. 5.. Mapa de la divisió de Berlín. Document original (1945)⁷⁹.

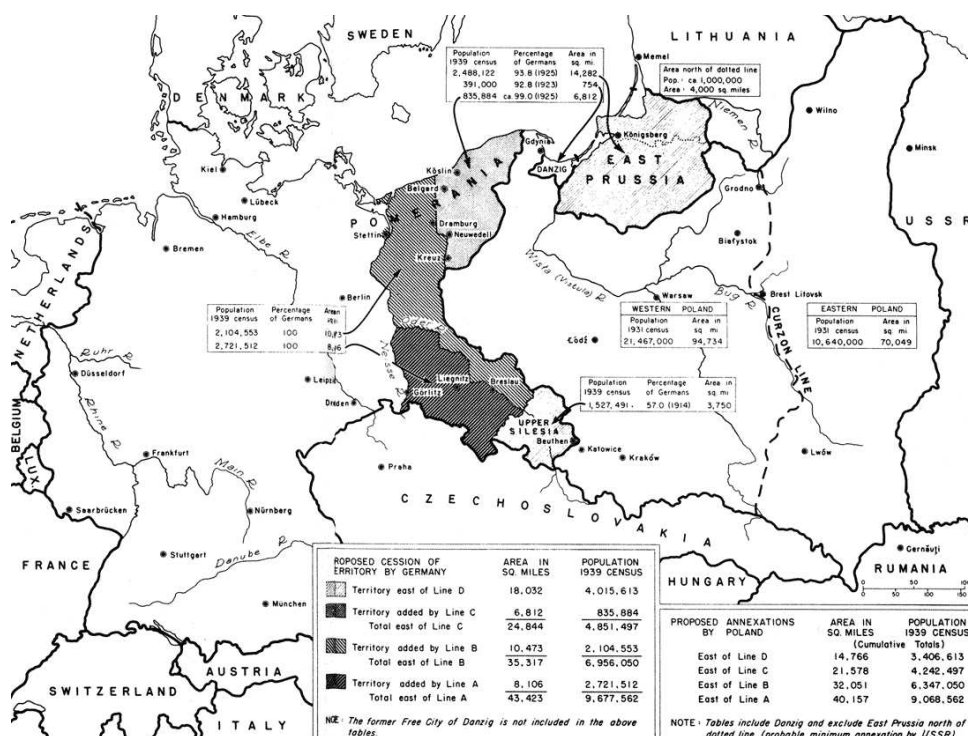

Fig. 6. Esbós original del govern dels EUA per dissenyar i planificar l'expulsió dels alemanys de l'Est. El mapa assenyalava les revisions de trasllat de la població (1945)⁸⁰

⁷⁹ Mapa original (1945). Font: Berlin von A bis Z. Arxiu en línia. [<http://www.luise-berlin.de/berlinaz/index.html>].

4.1.2 L'evolució i organització de la R.F.A.

La posició estratègica d'Alemanya occidental va provocar que la penetració americana a la vida política, militar, econòmica i cultural de la RFA fos la més accentuada dels països occidentals. Les tres potències occidentals aliades van decidir establir un òrgan central de govern i convocar un Consell Parlamentari constituït per membres de tots tres Estats federals. Aquesta decisió, sorgida del Consell Parlamentari, va donar lloc a la Llei Bàsica (*Grundgesetz*), aprovada a l'Assemblea de Bonn el 23 de maig del 1949, va passar a ser anys després la Constitució de la nova Alemanya unificada després del 1990.

El 14 d'agost de 1949 es van fer les primeres eleccions pel *Bundestag* a la República Federal, a les que en va sortir vencedor el membre de la CDU Konrad Adenauer, que es va convertir en el primer canceller de la República Federal Alemanya. La jove República aviat va integrar-se a la comunitat de països democràtics occidentals. L'any 1951 va esdevenir un dels Estats fundadors de la Comunitat Europea del Carbó i l'Acer, i uns anys més tard, el 1957, va ser un dels sis països que va firmar a Roma el Tractat de Fundació de la Comunitat Econòmica Europea, precedent de l'actual Unió Europea. Pel que fa a les aliances militars, el 1955 ja havia ingressat a l'OTAN.

L'evolució de la RFA va ser ràpida. Sota la influència del Pla Marshall aviat va produir-se una ràpida acceleració econòmica, que seria conegut com el “miracle alemany”. La RFA es considerava hereva de l'antic Imperi Alemany i, en conseqüència, va acceptar les seves responsabilitats en la II Guerra Mundial i el Genocidi, amb acords amb Israel (1952) per a les reparacions del genocidi, mentre que reconeixia la seva responsabilitat davant les víctimes de l'Holocaust. Van esdevenir dates socialment importants la victòria de la selecció nacional al Mundial de Futbol del 1954, i el retorn dels últims presoners de guerra de la URSS el 1956⁸¹.

Durant els anys seixanta, la RFA va estar marcada, primer, per l'entrada massiva de fugitius provinents de la RDA, i després per la construcció del mur de Berlín el 1961. Paral·lelament, anà millorant les relacions amb els seus veïns, signant el Tractat Germano-Francès d'Amistat. La visita de del President dels Estats Units Kennedy va ser

⁸⁰ Amerikanisches Außenministerium. Deutschland Docoukumente, arxiu oral [<http://www.deutschlanddokumente.de/>].

⁸¹ *Deutschland. Foro de política, cultura y economía*, núm. 2, 2009. Número monogràfic sobre “20 años de la caída del muro. 60 años de la República federal de Alemania”, pàg. 6.

un fet fonamental, quan va pronunciar el famós discurs en que demanava a la RDA que enderroqués el Mur. Tres anys després, el 1966, la RFA va estar governada per una “gran coalició” dels partits CDU/CSU (Unió Demòcrata Cristiana d’Alemanya) i SPD (Partit Socialdemòcrata d’Alemanya). L’octubre del 1969 va ser elegit, per primera vegada, un polític del SPD com a Canceller Federal d’Alemanya, Willy Brandt, que va portar a terme nombroses reformes, des de l’ampliació de la seguretat social a la millora de l’educació. El mateix nou president va protagonitzar un important acte al principi de la dècada dels setanta, el 7 de desembre de 1970; Willy Brandt es va agenollar davant del monument a la memòria de les víctimes del Gueto de Varsòvia; ho va fer com a símbol del desig de reunificació que tenien els alemanys occidentals. El mateix dia, el canceller va firmar el Tractat Germano-Polac; amb aquest i d’altres acords, la RFA volia establir la base de noves relacions pacífiques amb d’altres Estats.

La RFA va viure un gran desenvolupament social amb l’auge dels moviments progressistes. Per una paradoxa de la història, o potser com a resultat d’aquesta, va passar de ser l’estat del totalitarisme a un dels estats més progressistes del món, amb una forta importància dels moviments socials. A partir del 1965 van començar a sorgir moviments de protesta de la joventut alemanya occidental; així es van començar a difondre idees feministes i de llibertat sexual, entre d’altres, cosa que va donar una imatge més liberal a la RFA. Aquest moviment va transformar profundament la societat alemanya i des de llavors l’ecologisme, el moviment antinuclear, els verds, els moviments pacifistes, o l’objecció de consciència van ser identificats amb la RFA⁸².

Un altre element important de l’evolució de la RFA va ser el de les relacions amb la RDA. Durant el març de 1970 ja s’havia celebrat la primera cimera germano-germana a la que es reuniren Brandt i el president del Consell de la RDA, Willi Stoph. El 1971, Willy Brandt rep el premi Nobel de la pau per la seva política d’entesa amb Europa oriental. Després de firmar alguns tractats, la RDA i la RFA començaren a establir millors relacions entre sí i, gràcies a això, els dos Estats entren a formar part de l’ONU el 1973. Tot i això, el 1974 Willy Brandt va haver de dimitir per la descoberta d’un espia de la RDA dins de les seves “persones de confiança”, sent succeït per Helmut Schmidt.

⁸² Deutschland, 2009, *op. cit.*, pàg. 8-9.

Des del 1973, però, el país és marcat per una greu crisi del petroli. Tot i la pau exterior durant la dècada dels setanta, a l'interior de la RFA hi regnava una por col·lectiva a causa de les amenaces contínues dels terroristes la RAF (Fracció de l'Exèrcit Roig), que van acabar el 1977. Finalment, però, acaba passant el que ni l'Est ni l'Oest s'imaginaven; cau el Mur de Berlín el 9 de novembre del 1989, i ho fa davant la pressió de la pròpia població de la RDA, i no a partir de tractes i acords amb la RFA. Tot i això, la unificació va fer-se mitjançant una absorció de la RDA per part de la seva veïna RFA, el 1990, amb un ràpid procés impulsat pel Cancellier Helmut Kohl, de la CDU qui, en les primeres eleccions unificades en resultà també guanyador. A partir d'aquí s'iniciava un nou procés i una nova situació, marcat per les conseqüències econòmiques de la unitat i la reconstrucció de l'est d'Alemanya. Igualar les diferències polítiques, socials i econòmiques sorgides després de quaranta anys de divisió va ser tot un repte social i financer pel govern alemany⁸³.

Com estava organitzada la RFA? De fet hauríem de dir millor com està organitzada, perquè el model de la RFA s'ha estès a tota Alemanya. La Llei Bàsica incorporava algunes parts importants de la Constitució feta el 1919 però se'n diferenciava en molts aspectes. La Llei Bàsica reconeixia els drets individuals i col·lectius de tots els habitants d'Alemanya occidental dins d'un model basat en la democràcia, l'Estat de dret, l'Estat federal i l'Estat social; també concedia asil a qualsevol persona perseguida per motius polítics. Així mateix, considerava la possibilitat de denegar la llibertat d'expressió i organització a elements antidemocràtics i permetia a l'autoritat pública de limitar-los les activitats i, fins i tot, prohibir-les. També prohibia els símbols, publicacions i propaganda neonazis⁸⁴. La llei electoral promulgada l'any 1953 assegurava el pluripartidisme, i buscava frenar l'excessiva proliferació i desintegració de partits. També donava suport al sistema electoral alemany, que consistia en que cada elector del país tenia dos vots, el primer per al candidat local, i el segon és per una llista del partit presentada a l'Estat federal corresponent; així, la meitat dels escons del Parlament eren ocupats pels candidats elegits directament del poble i l'altra meitat era omplerta amb els membres de la llista de manera proporcional als vots obtinguts.

⁸³ Deutschland, 2009, *op. cit.*, pàg. 14; Janué i Miret, M., 2003, *op. cit.*, pàg. 38.

⁸⁴ Janué i Miret, M., 2003, *op. cit.*, pàg. 40.

Establia un model de control parlamentari del poder: així, és el Parlament Federal (*Bundestag*) qui nomena el cap de govern o canceller (*Bundeskanzler*). El president de la federació (*Bundespräsident*), figura de representació, era elegit per l'Assemblea Federal (*Bundesversammlung*), constituïda per diputats i delegats dels parlaments federals (*Landtage*). El Parlament té poder per censurar el canceller i forçar-ne la destitució sempre que proposi un cap de govern alternatiu per majoria. La Llei Bàsica també proposava una descentralització del poder; així, per exemple, els Estats federals tenen responsabilitat única en àrees com la cultura, l'ordre públic, l'educació i la formació en general, els mitjans de comunicació i els transports, i la política econòmica regional. Un dels principals objectius de la Llei Bàsica del 1949 va ser, des del primer dia, assolir la unitat d'Alemanya per mitjans pacífics. El destí va fer que aquesta previsió, que en el seu moment només tenia un caràcter de principis sense possibilitats legals, fes possible la reunificació, quaranta anys després.

4.1.3 La RDA: el sistema polític i econòmic

Poc després de la fi de la Segona Guerra Mundial, a la zona d'ocupació soviètica d'Alemanya s'hi va crear la SMAD, que després passaria a dir-se RDA. La RDA es va proclamar al Berlín Est el 1949, tot i que no fou declarat estat sobirà fins el 1954. Durant tota la seva existència, s'hi van mantenir les tropes soviètiques tal com s'havia acordat a la Conferència de Potsdam, en resposta a la presència nord-americana a l'Alemanya Occidental durant la Guerra Freda. El país va entrar immediatament dins d'una dictadura comunista, que va durar més de quatre dècades.

El 1949, l'any que es fundaren les dues Alemanyes, aquestes eren concebudes com a Estats provisionals, ja que en múltiples ocasions els partits es referien a tota la població alemanya, i no a dels respectius Estats; també manifestaren la voluntat d'unir els dos sectors alemanys en una confederació neutral. La Unió Soviètica no es va proposar que la RDA fóra un Estat socialista, deixant obert el camí cap a una possible reunificació d'Alemanya dins del marc de la Guerra Freda. Però els plans soviètics van canviar ràpidament quan l'any 1952 les potències de l'OTAN i el govern de la RFA van rebutjar la proposta soviètica sobre la reunificació alemanya i la retirada de les superpotències dels afers de la política interna alemanya. A partir d'aquell moment es va accelerar la creació d'una economia i un estat comunista, així com la dissolució dels antics estats alemanys a la RDA.

La banda oriental havia quedat molt més destruïda que l'occidental. Per això, el govern d'aquesta zona es va haver d'ocupar d'arreglar molts més desperfectes produïts durant la última guerra Mundial. Però a banda d'això, el seu discurs respecte al passat era radicalment diferent al de l'altra banda: la RDA mai es va reconèixer hereva i culpable de l'antic sistema nazi, sinó com un estat sorgit precisament contra el nazisme i que havia alliberat als obrers d'aquest esclavatge. Aquesta constatació va generar formes diferents d'entendre i veure la relació amb el passat, traduïnt-se per exemple en el manteniment de runes per recordar el passat alliberat per la RDA.

Una de les característiques bàsiques de la RDA fou el fet de ser governada per un partit únic. Després de la creació de la SMAD el 1945, aquesta encara va permetre la fundació i l'establiment d'alguns partits polítics antifeixistes o d'altres ideologies semblants a les del govern. Alguns d'aquests nous partits van ser, per exemple, el KPD (Partit Comunista d'Alemanya), l'SPD (Partit Socialdemòcrata d'Alemanya), la CDU (format pel Partit Catòlic del Centre, el DDP i alguns cercles protestants conservadors) i l'LDPD (Partit Liberal Democràtic d'Alemanya)⁸⁵. Però poc després, el juliol de 1945 aquests quatre partits van decidir formar un Bloc Democràtic, integrat més tard dins del Front Nacional de l'Alemanya Democràtica. Els partits anirien fusionant-se: el 1946-1948 el comunista KPD va forçar la fusió amb l'SPD socialdemòcrata oriental, mentre que el SED (Partit Socialista Unificat d'Alemanya) va afeblir definitivament els altres partits transformant-se en el partit amb més força política del país i després en el partit únic que monopolitzava tot el poder. Va arribar a tenir 2,8 milions de militants⁸⁶.

El SED va organitzar-se a inspiració del sistema soviètic, adoptant les estructures de direcció del PCUS soviètic i un sistema jeràrquic de nomenclatura... El secretari general del seu Comitè Central era el dirigent més poderós de l'Estat⁸⁷. Com els altres partits comunistes dels estats del Bloc de l'Est, els seus òrgans dirigents eren el Congrés, el Comitè Central i el Politburó. Pel que fa a l'Estat, l'òrgan executiu consultiu era el Consell d'Estat i el de govern el Consell de Ministres, mentre el poder legislatiu requeia en la Càmera del Poble (en alemany Volkskammer). Amb tot, tots

⁸⁵ Janué i Miret, M., 2003, *op. cit.*, pàg. 41.

⁸⁶ Després de la caiguda del Mur de Berlín i la desaparició de la RDA el SED es va transformar en el Partit del Socialisme Democràtic d'Alemanya (PDS), que ha arribat a aconseguir un 25% dels vots en els Estats de l'antiga Alemanya oriental.

⁸⁷ Els seus secretaris generals durant l'existència de la RDA foren Wilhelm Pieck (1946-1950), Walter Ulbricht (1950-1971), Erich Honecker (1971-1989) i Egon Krenz (finals de 1989).

aquests òrgans de poder estaven supeditats al control polític que exercia la direcció del SED.

De la mateixa manera, a l'Estat s'imposà un sistema de “centralisme democràtic” caracteritzat per una participació excessiva de l'Estat en la vida de la població. El SED també influí en el desenvolupament econòmic i social del sistema mitjançant la direcció i control de totes les institucions en el camp de la planificació econòmica. Amb l'objectiu de millorar les condicions de vida i treball de tota la població alemanya oriental, s'abolí la propietat privada i es col·lectivitzà l'agricultura. Les febleses del model, però, ja es començaren a veure a finals dels anys cinquanta, de manera que sorgiren molts sectors de la població posicionats en contra de la gestió de govern⁸⁸. Així, el 17 de juny de 1953 Berlín Oriental va ser escenari d'una sèrie de manifestacions en contra de l'augment de les quotes de producció; les manifestacions no van tardar a expandir-se a altres ciutats del país i convertir-se també en una oberta crítica a la política governamental del governant Partit Socialista Unificat. Les protestes van ser sufocades per les unitats de l'Exèrcit Roig que romanien en territori alemany, i provocaren desenes de víctimes mortals⁸⁹.

El control de la població es va fer encara més fort a partir dels anys seixanta, ja amb Erich Honecker al poder. Amb la construcció del mur, justificat pels dirigents de la RDA com un acte de defensa contra l'agressió social d'Alemanya occidental, com “un mur de protecció antifeixista”, la repressió va fer-se més gran. Tot i mostrar-se com un acte imprescindible per la reconstrucció del socialisme i el manteniment de la pau, l'aixecament del mur va ser vist internacionalment com un auto-reconeixement de les pròpies mancances del sistema comunista. Tot i això, en mur de Berlín va tenir efectes estabilitzadors dins de la RDA i va fer possible que l'Estat del SED subsistís durant molt de temps. A causa de totes les mesures contra la fugida de gent cap als països de la perifèria, la RDA va quedar totalment aïllada.

La RDA va ser un dels països del bloc de l'est amb més repressió; per això, va ser un dels que hi va haver menys oposició organitzada; la presència de les forces armades era normal en la vida diària. De tant en tant es publicaven revistes i diaris de forma clandestina, però aquestes “editorials” eren tancades immediatament. Al principi aquests actes de protesta anaven orientades a millorar les condicions locals particulars,

⁸⁸ Janué i Miret, M., 2003, *op. cit.*, pàg. 41.

⁸⁹ Childs, David D., 2001, *The Fall of the GDR*, Londres: Longman.

com ara els salaris, les condicions de treball, etc⁹⁰. Més tard es van començar a fer protestes de caire polític. Els alemanys de l'est que estaven insatisfets amb la gestió de l'Estat de la SED coneixien perfectament que la RFA els acolliria com a ciutadans en ple dret si creuaven la frontera, pel que a la mínima que veien possibilitats d'escapar-se ho feien. Pràcticament tothom qui estigués al territori de la República Federal Alemanya es podia beneficiar del seu sòlid Estat del benestar⁹¹. Hi havia una clara diferència entre sistema d'instaurar el comunisme a la població entre els països de l'est i Alemanya oriental; mentre que la població dels Estats que ja eren al bloc comunista des de feia temps ja tenien aquestes idees a la societat instaurades per tradició, la RDA va haver d'aplicar un sistema consistent en ensenyar les idees comunistes quasi per la força a la seva població, cosa que feia que les arrels de la ideologia i, per tant, el mateix govern, trontollés contínuament. Els moviments de protesta a la RDA no van tenir gaire força, en part, també perquè no rebien el suport de la RFA. Però el major obstacle de l'oposició era la policia secreta (Stasi), que amb més de 300.000 informadors no oficials entre la població dificultava i reprimia molt les reunions clandestines per organitzar protestes⁹².

Quan Erich Honecker va arribar al capdamunt del partit el 1971, la seva política, anomenada “socialisme real”, va anar orientada a satisfer les demandes de la població, i de fet va aconseguir construir un govern força més independent de la URSS que els anteriors. Però la seva política econòmica es veié frustrada per la crisi dels setanta. Aquesta va fer necessari un major acostament cap a l'oest i algunes mesures liberalitzadores, que mostraven una certa feblesa per part de la RDA⁹³. Després de signar l'Acta Final d'Helsinki el 1975, es va permetre a la població alemanya oriental entrar i sortir del país lliurement sempre que tinguessin un permís; a partir d'allò, van anar augmentant les peticions sense control; tant va ser així que durant l'estiu del 1976 es van demanar més de 100.000 permisos per marxar de forma definitiva de la RDA. També es començaren a concedir permisos per viatjar a la RFA, tot i que, per tal

⁹⁰ Janué i Miret, M., 2003, *op. cit.*, pàg. 41.

⁹¹ Per tal de mostrar la seva oposició a la divisió, la RFA va arribar a comprar nombrosos presoners polítics a la RDA.

⁹² Childs, D. i Popplewell, R., 1996, *The Stasi: East German Intelligence and Security Service*, Palgrave Macmillan

⁹³ Childs, 2001, *op. cit.*; Fulbrook, M., 1995, *Anatomy of a Dictatorship: Inside the GDR, 1949-1989* Oxford, Oxford University Press.

d'assegurar-se el retorn dels viatgers, no es permetia marxar tots els membres d'una família a la vegada.

A partir del 1985, van començar a aparèixer valors sobretot entre la joventut com ara l'individualisme, la informalitat i l'hedonisme. Així, es va començar a deteriorar la lleialtat al sistema per part dels ciutadans⁹⁴. La societat de la RDA s'havia començat a dividir en classes, cosa que va generar diferents opinions sobre la gestió portada a terme pel govern. Tothom sabia, fins i tot el propi govern, que la imatge donada per les publicacions i les televisions s'allunyava molt de la realitat; per una sèrie d'acords amb la RFA, la majoria de la població de la RDA podia veure la televisió d'Alemanya occidental, cosa que va anar exaltant l'esperit de revolta i de protesta dels habitants de la RDA. A més, el sistema polític no era capaç de fer front al desafiament científicotecnològic, econòmic, social i cultural que comportava seguir a la Guerra Freda contra els Estats Units. Amb tot aquest panorama, les demandes internes de la població anaven creixent de manera exponencial, el SED intentà refugiar-se en posicions més ortodoxes⁹⁵. El camí cap a la fi de la RDA ja havia començat.

El gran problema de la RDA no fou, tanmateix, el polític, sinó la gran diferència econòmica que tenia respecte a la potent RFA. Tot i que la RDA era el país econòmicament més desenvolupat de l'Est, i que el seu nivell econòmic era superior al de molts països desenvolupats del bloc capitalista, va viure constantment en una certa situació d'emergència continua. El sistema econòmic que prevalia era l'economia planificada en Plans Quinquennals i fusions entre empreses estatals i grans empreses⁹⁶. La contradicció, però, era que malgrat que a principis de la dècada de 1970 la RDA va arribar a ser la desena potència industrial del món a causa de la seva productivitat, els béns de consum escassejaven en molts àmbits.

Al principi del seu mandat (1971), Erich Honecker va introduir reformes socials, econòmiques i fins i tot polítiques. Va permetre que hi hagués més llibertat cultural i política, amb la qual cosa també es van fer possibles les negociacions per aconseguir un més gran reconeixement internacional de la RDA, i va intentar que les empreses estatals tingueren més llibertat d'acció. Però l'impuls inicial aviat va caure per les contradiccions

⁹⁴ Fulbrook, 1995, *op. cit.*.

⁹⁵ Janué i Miret, M., 2003, *op. cit.*, pàg. 48.

⁹⁶ . El sistema deixava un petit marge que permetia l'existència de petites empreses privades que no estaven subjectes del tot a la planificació econòmica. L'any 1955, existien en la RDA més de 13.000 empreses privades, i fins a l'any 1960 no es va acabar la col·lectivització de l'agricultura. Font: "República Democràtica Alemanya", Viquipèdia.

generades per l'opressió política i la llibertat concedida. L'evolució demogràfica de la RDA és el principal reflex de la seva evolució: durant els seus quaranta anys d'existència, l'Alemanya de l'Est va passar de 19 milions el 1948 a 16 milions el 1990. Xifres que expressen una dura realitat si les comparem amb els seus veïns de l'Oest (de 40 milions a 63 milions) o fins i tot de l'altre veïna, Polònia (de 24 a 38 milions).

4.1.4 L'*ostpolitik* i les relacions entre les dues alemanyes

Ostpolitik (en alemany "Política de l'est") és el terme que s'aplica a la política seguida per Willy Brandt per intentar normalitzar les relacions amb les nacions de l'Europa de l'Est, sobretot amb l'Alemanya Oriental.

La política seguida vers a l'Est no fou exclusiva del període de Brandt⁹⁷, però fou durant l'etapa d'aquest polític quan es feren efectives més realitzacions. Brandt –com hem dit abans- viatjà a Polònia i demanà de genolls perdó per les víctimes de l'Holocaust, intentant normalitzar les relacions amb aquell país, reconeixent alhora les fronteres de la línia Oder-Neisse com a frontera entre Polònia i l'Alemanya Oriental. Tanmateix, malgrat els seus esforços, les negociacions entre Brandt i el canceller de l'Alemanya Oriental Willi Stoph s'encallaren perquè Brandt no estava disposat a reconèixer la part oriental com un estat sobirà⁹⁸. Fou el 1972 en la qual la RFA i la RDA es reconeixien mútuament com a estats, el que fou molt criticat pels conservadors que creien que aquest reconeixement portaria a la divisió permanent d'Alemanya. Aquesta divisió d'opinions marcà les relacions interalemanyes durant molt de temps, entre una RFA que no volia reconèixer la RDA i una RDA que temia sempre una absorció per l'altra banda⁹⁹.

Amb l'era Kohl, als vuitanta, els esforços pel bon veïnatge s'incrementaren. La unificació va deixar de ser una prioritat i per això el govern procurava que les relacions interalemanyes avancessin en interès de la població. De fet, els governants d'aquella època pensaven que la unificació no és era possible en el context d'una situació de pau i en la que els veïns alemanys perdessin la desconfiança tradicional a Alemanya. La

⁹⁷ Ja hem fet referència a aquesta qüestió en el primer capítol.

⁹⁸ Janué i Miret, M., 2003, *op. cit.*, pàg. 57-70.

⁹⁹ Janué i Miret, M., 2003, *op. cit.*, pàg. 62-63.

paradoxa de la història va ser que Kohl va haver de ser un dels protagonistes d'una reunificació que encara es veia llunyana, per no dir impossible.

Què passava mentrestant a la societat alemanya? Com veien els alemanys el procés de reunificació i les relacions amb els seus veïns? Com assenyala Poch en l'article que encapçala aquest capítol¹⁰⁰, durant els vuitanta els alemanys occidentals es desinteressaren per la divisió del seu país i per Berlín Est. Per aquest periodista, que va viure en aquella època a Berlín, “*la nación vivía totalmente de espaldas al hecho de su división. La Ostpolitik, inaugurada años atrás por los socialdemócratas de Willy Brandt, era asunto de los políticos. Imbuída en el consumismo, la rechoncha sociedad germanooccidental fundamentalmente la ignoraba*”. L'autor recorda que en aquell context gairebé s'ignorava tot de l'altra banda del mur:

“Del Este, de Berlín Este, se desconocía todo en Berlín Oeste. Sí, había un Sozialistisches Osteuropakomitee, pero estaba formado por ex ciudadanos del Este, checos, rumanos, húngaros, ex ciudadanos de la RDA, nunca por alemanes del Oeste. La general ignorancia del Este, naturalmente con algunas excepciones, retrataba a aquella escena alternativa, dogmática hasta en su presunto antidogmatismo, capaz de discutir durante horas si en una WG –un piso comunal– los usuarios masculinos del retrete debían sentarse para orinar, o dejar siempre bajada la tapa. Aquella gente, a veces tan dura y bruta como la clase media alemana que despreciaba, era la misma que ignoraba las realidades sociales y políticas de su entorno más inmediato en beneficio de la exótica Nikaraguistik. Su participación en la caída del Muro, ocho años después, fue nula. Y lo mismo puede decirse del resto de la sociedad alemana occidental.”¹⁰¹

Janué, en un llibre sobre els reptes de la unificació, arriba a conclusions similars¹⁰². A partir de diverses enquestes, l'autor constata que a la RFA del 1987, només tres anys abans de la reunificació, la immensa majoria dels alemanys (el 97 %!) consideraven que la unificació era impossible, mentre que paradoxalment la majoria (53 %) consideraven que la RFA i la RDA no eren una única nació. És més, un 33 % creien que la RDA era un país estranger, xifra que s'incrementava al 51 % en el grup d'entre 14 i 29 anys. Les conclusions d'aquest autor són clares:

“La majoria de ciutadans de la RFA percebia una relació tensa entre el manteniment de la pau i la recerca de la unitat, de manera que l'existència dels dos estats dins d'una nació es considerava un fonament de pau (...) Malgrat que

¹⁰⁰ Poch, R., 2009, “La pared invisible”. *La Vanguardia*, 2 de novembre de 2009, pàg. 6.

¹⁰¹ Poch, R., 2009, *op. cit.*, pàg. 6.

¹⁰² Janué i Miret, M., 2003, *op. cit.*, pàg. 67.

el percentatge d'alemanys occidentals que declaraven el suport a l'ànim constitucional d'unificació es mantingué alt, la població, de fet, havia acceptat la partició com a una cosa feta”¹⁰³

4.2 La vida a la RDA¹⁰⁴

El museu privat de la DDR fa un recorregut nostàlgic sobre com era la vida quotidiana a l'antiga RDA. Com el museu, una gran part de la població de l'antic Est té una certa nostàlgia per un antic sistema que, tot i que el condemnava, els situava davant d'un estat alhora repressor i protector. Encara avui molts antics ciutadans de l'Alemanya Oriental troben a faltar certes coses del desaparegut Estat socialista, com la cultura, la seguretat ciutadana, l'accés a l'habitatge o el tipus de relacions socials. Aquesta nostàlgia oriental es denomina a Alemanya “Ostalgie” (Est+nostàlgia). La pel·lícula *Good bye, Lenin!* és una bona il·lustració d'aquesta nostàlgia. Com era, doncs, la vida quotidiana a l'Est?

4.2.1 El treball i el consum

El treball era considerat com a l'objectiu més important del règim. Pràcticament tothom tenia una feina i no treballar podia comportar càstigs legals, com multes o, fins i tot, la presó¹⁰⁵. Treballar no era considerat només com una manera de guanyar diners, sinó com una manera de viure. Fins i tot les escoles portaven als alumnes a plantes de treball el “dia escolar a una planta de producció”. Les fàbriques mantenien els treballadors, proporcionant-los habitatge, sanitat, servei de guarderia, campaments d'estiu per vacances familiars, etc. Aquestes facilitats eren inclús millor que les que oferia el govern.

Els salaris dels barris residencials no eren tan homogenis com ho són avui en dia en molts països occidentals. Les persones que pertanyien a diferents grups socials vivien sovint en el mateix barri. Tanmateix, els alts càrrecs del partit i els col·laboradors de molts òrgans estatals es concentraven en els habitatges cedits pel govern en zones

¹⁰³ Janué i Miret, M., 2003, *op. cit.*, pàg. 66.

¹⁰⁴ La majoria de l'informació d'aquest apartat s'ha tret del DDR Museum.

¹⁰⁵ Harssch, D. 2007, *Revenge of the domestic: women, the family, and communism in the German Democratic Republic*. Princeton: Princeton University Press, pàg. 30-33.

residencials especials. Una venedora guanyava entre 600 i 800 marcs, un enginyer entre 500 i 1200 marcs, i un treballador de la construcció entre 900 i 1800 marcs. Es diferenciaven en la quantia del seu salari, i també en la seva capacitat d'estalvi, encara que les diferències salarials no eren tan grans com als països d'Occident.

De totes maneres, els preus i els sous estaven majoritàriament establerts per l'estat. A causa de les subvencions existents, el preu de venda dels productes de primera necessitat era uniforme¹⁰⁶. El lloguer d'un habitatge, sense comptar amb la calefacció, podia costar de 30 a 120 marcs depenent de l'equipament, mentre que un televisor en color en els anys 80 costava 7.000 marcs, una barra de pa cinc penics, pel típic cotxe Trabant es pagava a 10.000 marcs si es tractava d'un model nou i amb període d'espera, o 30.000 sense espera¹⁰⁷.

A la República Democràtica d'Alemanya hi havia diversos sistemes de transport possibles, tant públics com privats. Tots els transports públics estaven incomunicats amb Alemanya de l'oest i els països veïns. Els transports, però, eren molt econòmics, de manera que eren assequibles per la major part de la població. Aquest tipus de transport, però, estava en molt mal estat, ja que el govern no hi invertia els diners suficients. Un dels més utilitzats va ser el metro i el tren, un clar exemple de les males condicions amb que estaven els transports¹⁰⁸.

Per aquesta raó la majoria de ciutadans de la RDA somiaven en tenir el seu propi vehicle per desplaçar-se pel país. Tot i això, hi havia molt poques opcions de vehicles per comprar. Un dels models de cotxe que més es va comprar va ser el famós "Trabant"; tot i que també hi havia d'altres models com els "Waburg", "Škoda" o "Lada". La gent que s'ho podia permetre comprava un "Volvo", cotxe de luxe fabricat a països de l'oest. Amb un sou normal d'un ciutadà d'Alemanya de l'est es podia trigar uns setze mesos per poder comprar un "Trabant", un dels cotxes més barats del mercat. Però la llista d'espera normal era llarga: per exemple, per comprar un cotxe, calia esperar fins a quinze anys per aconseguir el model desitjat. En part, es permetia l'existència d'un mercat negre per compensar l'espera amb el pagament d'un preu més alt.

¹⁰⁶ Harssch, D. 2007, *op. cit.*, pàg. 42-43.

¹⁰⁷ . L'any 1988, el 55% de totes les llars tenien el seu propi cotxe, mentre que a l'any 1969 era el 14% i l'any 1980 el 38%. En contrast, a l'any 1988 el 61% de les llars de la República Federal Alemanya posseïa un o diversos cotxes.

¹⁰⁸ Els vagons estaven molt bruts i deixaven de funcionar quan començava a nevar, deixant incomunicats pobles sencers, cosa que també passava amb els autobusos i els tramvies. Rückel, R. (ed.), 2006, *op. cit.*

Fig. 7. Un cotxe "Trabant"¹⁰⁹

La RDA produïa una gran quantitat de productes d'alta qualitat i era, econòmicament parlant, el membre més desenvolupat del bloc de l'Est. Tot i això, aquests productes no arribaven a les botigues del país¹¹⁰. Fins i tot hi havia vegades que no hi havia els productes més bàsics per la vida per culpa del mal transport i distribució. La raó darrere d'aquesta escassetat era la política econòmica del país amb una producció ineficient i un munt de tràmits burocràtics poc eficaços. Tots els productes eren distribuïts pel govern, de manera que molts d'aquests arribaven a un lloc equivocat. La majoria dels productes poques vegades arribaven als consumidors, ja que estaven destinats a ser exportats. D'aquesta manera els consumidors no compraven el que necessitaven, sinó el que hi havia a la botiga; els preus no estaven subjectes a la llei de l'oferta i la demanda ja que els posava el govern. Per això hi havia productes tan barats que els ciutadans orientals no s'ho pensaven dues vegades a l'hora de comprar-los. Als últims anys de la RDA era obligatori ensenyar el carnet d'identitat a l'hora de comprar qualsevol producte per poder racionar-los millor per tota la població. Hi havia poques varietats de cada producte perquè així tothom pogués comprar el mateix sense diferències de preus o qualitat. Els ciutadans de la RDA que podien, però, adquirien productes d'Alemanya occidental, tals com roba o tecnologia. A les escoles el professor

¹⁰⁹ Font: [<http://elclubcar.blogspot.com/>].

¹¹⁰ Harssch, D. 2007, *op. cit.*, pàg. 38-41.

confiscava tots els productes occidentals que tenien els seus alumnes, com per exemple, estris d'escriure o fotografies d'estrelles del rock o de cinema.

Fig. 8. Menjador típic de la RDA exposada al DDR Museum¹¹¹.

4.2.2 La vida familiar: les famílies i les cases

D'acord amb l'article 38 de la constitució de la RDA, la família era la unitat més simple de la societat. Com a la resta dels països comunistes, l'Estat va tractar de planificar i ordenar les famílies. Però, com assenyala Harsch¹¹², malgrat l'existència de moltes mesures protectores va haver-hi un cert abandonament oficial de la família, amb una població que reivindicava una major protecció familiar. L'Estat va intentar "domesticar" la vida familiar, però l'oposició familiar va ser un dels elements que més van socavar els fonaments de la RDA.

Durant el període de la RDA, la taxa de divorcis era força alta ja que els ciutadans d'Alemanya oriental es casaven molt aviat. Així, sorgien moltes famílies monoparentals, que el govern tractava d'evitar finançant a les parelles amb uns mínims anys de matrimoni per mantenir la seva llar i, així, disminuir el nombre de divorcis al

¹¹¹ Fotografia: Pau Roigé Gargallo.

¹¹² Harsch, D. 2007, *op. cit.*, pàg. 58.

seu país. Totes les dones que tenien un fill tenien un permís maternal que els permetia continuar rebent el mateix sou que sempre i els hi guardaven la seva antiga plaça per quan haguessin de tornar a la feina. El 90% de les criatures que naixien a la RDA eren cuidades a institucions públiques durant els primers anys de la seva vida. A moltes famílies, les diferències entre homes i dones eren mínimes, i la taxa d'ocupació femenina era molt elevada. Tot i això, moltes parelles optaven pel model tradicional al qual l'home treballava i la dona feia les feines de la llar.

Les cases es construïen a partir d'un model planificat. La forta destrucció de Berlín a la Guerra va implicar la necessitat de fortes inversions per a la reconstrucció de l'habitatge, donant lloc a edificis de pisos molt similars entre ells i d'aspecte suburbial. La política de "Rebuilt!" ("Reconstruiu!") va convertir-se en un dels objectius nacionals de la nova RDA. La política va continuar als anys seixanta i als setanta el règim va introduir un important programa de noves construccions i de rehabilitació dels antics deífics. Tanmateix, fins la caiguda del mur, els carrers de la RDA mantenien trossos dels edificis en ruïnes que havien quedat de la 2a Guerra Mundial; així, només es van reconstruir els espais més transitats per qüestions purament de prestigi. Els preus per llogar un pis eren gairebé ridículs; d'aquesta manera tothom podia accedir a tenir un pis sense gaire esforç; la majoria d'habitatges eren pràcticament iguals, de manera que no hi havia diferències entre persones amb més o menys poder adquisitiu.

La construcció de cases unifamiliars es va permetre en els primers anys amb moltes limitacions a causa de l'escassetat de materials de construcció, tanmateix, va experimentar un cert creixement en els anys 80 a causa de què els habitatges que es construïen no arribaven a cobrir la demanda existent. El somni d'un ciutadà mitjà de l'Alemanya Oriental era tenir una casa amb jardí¹¹³. Tot i això, les noves cases que es construïren durant l'existència de la RDA no eren gaire diferents de les d'abans de la guerra, però tenien calefacció de carbó i lavabos compartits amb la resta de l'edifici. La política de l'Estat implicava que tothom tenia les mateixes oportunitats d'adquirir un pis millor anant a les oficines d'habitatge del govern, però així i tot en alguns moments calia esperar un temps per obtenir la nova casa. La majoria d'habitatges tenien mobles semblants, moltes vegades iguals; fins i tot les mesures de molts pisos eren idèntiques;

¹¹³ Fulbrook, Mary. 2005, *The People's State: East German Society from Hitler to Honecker*. Yale University Press.

així, la gent intentava diferenciar la seva llar de les altres posant-hi petits detalls. També hi havia gent que optava per fabricar-se els seus propis mobles amb els seus mitjans¹¹⁴.

Fig. 9. Cuina típica de la RDA exposada al DDR Museum¹¹⁵.

4.2.3 Cultura, mitjans de comunicació i oci

Un dels aspectes més positius dels països de règim comunista era el fet que els ciutadans adquirien un nivell cultural molt satisfactori. Com assenyala el Museu de la DDR en un dels seus espais, la RDA era “un país amb lectors entusiastes”¹¹⁶. Tot i les restriccions i censure, els ciutadans de l’Est tenien accés a un bon nombre de llibres i no eren estranys en els domicilis particulars. Sovint els ciutadans de l’oest que visitaven la RDA quedaven sorpresos per la gran quantitat de llibres que es veien al país. La majoria de vegades la població d’Alemanya de l’est adquiria llibres de segona mà a les botigues d’antiguitats. Els autors que més venien eren, per exemple, Christa Wolf i Stefan Heym, de la RDA o Günter Grass i Heinrich Böll d’Alemanya occidental. Entre la població es recomanaven establiments de venda de llibres de segona mà on hi havia

¹¹⁴ Rückel, R. (ed.), 2006, *A hands-on experience of everyday life*. Berlín, DDR Museum /Verlag, pàg. 47.

¹¹⁵ Fotografia: Pau Roigé Gargallo.

¹¹⁶ Rückel, R. (ed.), 2006, *op. cit.*, pàg. 64.

veritables joies sense que els venedors sabessin el seu veritable valor. La gent interessada en la literatura formava grups que es trobaven de tant en tant en llibreries, biblioteques, cafeteries o exposicions, on parlaven de llibres i temes de l'actualitat. Llibres, pel·lícules i obres de teatre portaven sovint debats entre la població que no agradaven al SED, pel que hi havia molta censura i control dels productes culturals que entraven al país. Tot i això, llegir un llibre era sinònim de trencar amb la monotonia amb la que es vivia a la RDA. Per això hi havia tants lectors. Llibres, música, cinema i teatre formaven part de la vida quotidiana, i l'assistència als espectacles era habitual

Hi havia també una gran varietat de mitjans de comunicació a la RDA. Hi havia arribat a haver-hi 39 diaris disponibles als quioscos de forma simultània. Això era perquè, segons les polítiques del bloc de l'est, tots els "camarades" havien d'estar ben informats sobre totes les decisions i actes del partit. Tanmateix, habitualment els articles i notícies que parlaven de política eren dictats paraula per paraula per algun membre del SED i eren sotmesos a un fort control perquè cap notícia ni informació no fos contrària a la voluntat política del règim. Les úniques seccions als diaris que sortien de la monotonia dels llargs textos dictats pel partit eren les crítiques de cinema i televisió, les previsions del temps i la secció d'esports. Les situacions polítiques comprometedores eren, per tant, amagades de la població.

La televisió de l'est era famosa pels seus programes d'entreteniment i les pel·lícules antigues. Els presentadors dels telenotícies es van convertir en estrelles mediàtiques ràpidament ja que tothom mirava els informatius, especialment els del vespre. Els programes d'entreteniment tenien tant èxit que fins i tot eren populars entre els ciutadans de l'oest. Aquests oferien humor i suspens, aspectes que mancaven a la vida diària de la RDA. Alguns dels programes d'aquest tipus més famosos van ser *Rumpelkammer* i *Ein Kessel Bunte*. També fou molt conegut el programa de cinema conegut com "Dilluns de cinema", que oferia projeccions dels anys trenta i quaranta¹¹⁷ ..

També hi havia a la RDA força revistes de moda. La més important, *Sibylle*, sovint mostraven vestits molt moderns i elegants, vestits que no estaven disponibles a cap botiga de l'Estat. Les peces de roba a la venda dins de la República Democràtica Alemanya havien de ser pràctiques i molt duradores segons l'ideal de que totes les persones havien de treballar. Els dissenyadors de l'est intentaven treure idees de la

¹¹⁷ Rückel, R. (ed.), 2006, *op. cit.*, pàg. 57.

moda de l'oest i adaptar-les a les condicions de venda d'Alemanya oriental. Les empreses del sector de la RDA no van poder crear mai una moda per les noves generacions d'habitants. A part, també es tenia problemes a l'hora d'aconseguir material per fabricar les peces de roba; per això s'acostumaven a fer vestits dels mateixos materials. Els clients que tenien família a la RFA demanaven que els hi enviessin peces de roba al seu país per la mala qualitat del producte final de la indústria de la moda a Alemanya de l'Est. Una altra alternativa per vestir peces originals era fabricar-les cadascú a casa seva mitjançant els models que cada setmana oferia la revistes *Sibylle*.

La política governamental, d'altra banda, considerava que tots els ciutadans havien de gastar el seu temps lliure fent coses útils, i que els habitants de la RDA passessin molta estona col·lectivament amb d'altres persones. Per això el govern va crear molts centres per joves, instal·lacions esportives i centres d'oci. Aquests centres eren sovint controlats per algun membre de l'Stasi.

La vida nocturna tampoc era estranya. Els cabarets, discoteques, clubs de ball i els altres centres d'oci nocturn acostumaven a estar plens, i sovint es veien llargues cues davant de bars i restaurants ¹¹⁸. Tot i això, l'opció que molta gent preferia era la de quedar-se cadascú a casa seva llegint desconnectat del món exterior. També molta gent optava per passar els caps de setmana a una de les moltes cases de camp que hi havia a la RDA per fugir durant uns dies de l'ambient urbà i estressant de les ciutats. Els que tenien una casa de camp pròpia convidaven sovint la família i els amics i feien activitats junts, com ara esports, jocs o, fins i tot, construir alguna part de la casa; els vespres els passaven xerrant al costat de la llar de foc amb una gerra de cervesa a la mà i unes bones salsitxes a la planxa. El SED, però, no veia amb bons ulls el fet de que les famílies se n'anessin durant uns dies fora de les ciutats i pobles, a la seva intimitat, però preferien això abans de veure'ls escapar-se a l'oest.

Pel que fa a les vacances, els ciutadans de la RDA només podien somiar anar de vacances a les platges. Fins i tot els artistes, gent de negoci, i científics, que estaven autoritzats per viatjar per negocis, no els hi permetien sortir del país amb cap membre de la seva família a cap país que no fos del bloc soviètic. Viatjar per dins d'Alemanya de l'est era molt barat, però anar a banyar-se al mar Bàltic era molt difícil a causa dels pocs hotels i facilitats que hi havia, i el mateix passava durant l'hivern a Thuringia o a

¹¹⁸ Rückel, R. (ed.), 2006, *op. cit.*, pàg. 64.

les muntanyes Harz per esquiar. Les instal·lacions per anar de vacances de l'Estat eren molt deficientes, de manera que la gent acostumava anar als campaments de les empreses a les que treballaven, tot i que això comportés veure els seus companys de treball durant tot l'any. Bona part de la població de la RDA s'instal·lava dins d'una tenda de campanya lluny de les masses per gaudir de la tranquil·litat de la natura del país. Quan es van començar a donar permisos per viatjar a Polònia i Txecoslovàquia el 1972 molts joves van optar per anar a ciutats com Varsòvia o Praga sense gaires diners, fent autoestop. Tot i això, amb l'aparició de Solidarnosc es va tancar l'accés a Polònia. Per anar a Bulgària, Hongria i Romania es necessitava sol·licitar un permís especial a les autoritats alemanyes que gairebé sempre era concedit. Els viatges a d'altres països del bloc, com ara la URSS, Vietnam o Cuba eren complicats i quasi sempre organitzats oficialment.

Des del 1964 els jubilats amb parents a l'altre costat del país van poder visitar la RFA una vegada a l'any¹¹⁹. A partir del 1972 varis milers de joves van poder viatjar per raons familiars especials (com casaments, bateigs, malalties o defuncions de parents de la RFA)¹²⁰. Durant l'any 1985 més de 185.000 persones van utilitzar aquests permisos per viatjar a Alemanya occidental¹²¹.

Però sens dubte, un dels elements més coneguts de l'oci de la RDA era l'esport. Malgrat ser un país relativament petit, la RDA va assolir alguns resultats notables en molts esports, com ciclisme, aixecament de peses, natació, atletisme, boxa, patinatge i esports d'hivern¹²². Les raons foren diverses, però tenen a veure amb tres factors: 1) una política centralitzada de direcció va començar en la dècada de 1960; 2) el dopatge generalitzat amb esteroides anabolitzants, actualment prohibits per tots els organismes esportius; i 3) un sistema de promoció dels joves. Quan alguns nens tenien al voltant de 6 fins a 10 anys d'edat (o més), els professors d'esport a l'escola els animaven per anar a escoles especials per esportistes, una "cacera de talents" que també es va utilitzar pel que fa a la música o les matemàtiques. Per als alemanys de l'Est, l'esport va convertir-se en un element patriòtic i amb un paper polític decisiu de promoció internacional.

¹¹⁹ Més de 1'3 milions de persones sortien beneficiades d'aquests permisos.

¹²⁰ Per exemple, el 1886 Angela Merkel, l'actual cancellera alemanya, que aquella època treballava a un institut científic de Berlín Est, va viatjar a Hamburg per assistir al casament de la seva cosina.

¹²¹ Durant aquells anys també es van registrar més de set milions de visites a la RDA per part de ciutadans de la RFA. La mitjana de ciutadans de la RDA que fugien a Alemanya de l'oest era d'uns tres milers anuals entre el 1980 i el 1985.

¹²² Riordan, J., 1991, *Sport, politics, and communism*, Manchester University Press.

4.3 Stasiland. La vida privada controlada

Stasiland històries de darrere el Mur de Berlín, d'Anna Funder¹²³, és un text sobre les persones que resistiren al règim de l'Alemanya Oriental, i també sobre d'altres que van treballar per la seva policia secreta, l'Stasi. Explica la història del que era treballar per a la Stasi, i descriu com els que ho van fer ara arribar a un acord, o no, amb el seu passat. Va fer servir anuncis classificats per arribar als antics membres de l'Stasi i també per arribar a les persones que lluitaven contra aquesta organització. L'obra, publicada en quinze països i traduït a una dotzena d'idiomes diferents, és una magnífica narració sobre un dels aspectes més tèrbols i foscos de la realitat alemanya: la policia secreta i el control de la població.

4.3.1 L'Stasi

El control exhaustiu que feia el govern a la població a través de l'Stasi¹²⁴, els serveis secrets de l'Estat que actuaven tan dins com fora el país, era impressionant. El seu poder era infinit i es tracta d'un dels sistemes policials més poderosos que han existit mai. Tothom qui vivia a la RDA havia de permetre a les autoritats registrar el seu correu, la seva línia telefònica o el seu apartament sempre que aquestes volguessin. Va arribar un moment en que tot ciutadà d'Alemanya de l'Est tenia assumit que el govern tenia una carpeta amb tota la informació sobre la seva vida. Així, el govern tenia accés a tots els documents personals, incloent-hi els expedients mèdics i els comptes del banc. Per tal d'aconseguir informació sobre algú que els hi havia cridat l'atenció es feien tota mena de sistemes d'espionatge, com ara instal·lar micròfons o càmeres ocultes a les cases d'aquestes o fent-los parlar a la força. Aquesta organització, a més, disposava d'unitats militars pròpies, presons, serveis mèdics, especialistes en l'espionatge, etc. per dur a terme les seves investigacions sense cap impediment¹²⁵.

L'Stasi va funcionar a la perfecció des de la seva creació, el 8 de febrer de 1950, fins a la caiguda del mur el 1989. Va arribar a tenir més de 93.000 treballadors a temps

¹²³ Funder, Anna. 2009. *Stasiland. Històries de darrere el Mur de Berlín*. Barcelona : Columna, 2009.

¹²⁴ Abreviació de *Ministerium für Staatssicherheit* (Ministeri de Seguretat Estatal).

¹²⁵ Rückel, R., 2006, *op. cit.*, pàg. 36.

complet i 173.000 col·laboradors¹²⁶. Una de les causes de que s'arribés a aquest enorme nombre de col·laboradors dels Serveis Secrets d'Alemanya de l'est fou la precarietat econòmica que hi havia al país; així, la gent que cooperava amb l'Stasi es treia un sobresou, cosa que no es podia fer d'altre manera que participant en les investigacions de la policia secreta. D'aquesta manera, els treballadors no oficials es dedicaven a espionar a companys, veïns o, fins i tot, la seva muller o marit per, després, passar la informació a les oficines dels serveis secrets.

L'Stasi es va crear a partir de la idea del Partit Comunista de la Unió Soviètica per protegir l'economia popular del seu bloc. La funció principal d'aquest òrgan era reprimir les persones crítiques amb el sistema. El lema era "Schild und Schwert der Partei" ("escut i espasa del Partit"), que mostra les seves connexions amb el Partit Socialista Unificat d'Alemanya (SED). Va ser creat a inspiració de la KGB soviètica, i va ser considerat per la Unió Soviètica com un soci molt lleial i efectiva. Tot i que formalment va ser independent des del 1957, l'Stasi va mantenir connexions amb la URSS, fins al punt que l'Stasi tingués bases d'operacions a Moscou i Leningrad per supervisar els turistes alemanys que viatjaven a l'URSS.

Fig. 10. Quarter general de l'Stasi, a Berlín ¹²⁷.

¹²⁶ Un de cada 63 alemanys orientals treballava o col·laborava amb l'Stasi, cosa que va fer que la RDA sigui l'Estat amb més infiltracions policiaques a la societat de la història. El 1989, l'Stasi tenia 91,015 persones treballant a temps complet, incloent 2,000 funcionaris, 13,073 soldats, i 2,232 oficials de les Forces Armades, i 173,081 informants no oficials dins de la RDA i 1.553 a la RFA.

¹²⁷ Fotografia: Pau Roigé Gargallo.

4.3.2 Les tasques de l'Stasi

Les tasques que el Politburó del SED va assignar als serveis secrets de la RDA van ser diverses, però en general es referien al control de la població i de les associacions de l'Alemanya oriental¹²⁸. Les seves tasques eren:

- Tasques d'intel·ligència a la RFA i a Berlín Oest, amb l'objectiu d'infiltrar-se en totes les institucions occidentals clau. El cas més espectacular en què l'Stasi participà fou l'anomenat "escàndol Günter Guillaume". Guillaume era un espia de l'RDA que aconseguí arribar a ser una de les persones de confiança de canceller occidental Willy Brandt. Això sortí a la llum el 24 d'abril de 1974, i provocà la dimissió del canceller de l'RFA el 7 de maig del mateix any.
- Espionatge intern. Espionatge actiu mitjançant la infiltració d'informadors en totes les àrees importants de la vida pública de l'RDA. També controlava les grans organitzacions, com ara l'Agrupació de Dones d'Alemanya i l'Agrupació de Joves.
- Propaganda i contrapropaganda. Accions per desmoralitzar i dividir l'Església i les associacions juvenils i cercles intel·lectuals.
- Control dels mateixos ciutadans de la República Democràtica d'Alemanya, sense respecte pels seus drets civils. Eren l'acció més espectacular, traduïda en el control de la vida quotidiana, registre d'activitats, control de la correspondència, etc..
- Protecció del càrrecs importants del partit. Assegurar la col·laboració dels organismes de seguretat amb la policia.

Entre 1950 i 1989, la Stasi, va utilitzar un total de 274.000 persones en un esforç per erradicar els "enemics de la classe obrera". El 1995 comptava 174.000 informants, que representaven el 2,5% de la població de l'Alemanya Oriental entre les 18 i 60 anys. La importància del nombre d'oficials queda constatada si tenim en compte que això representava un agent per cada 166 ciutadans, mentre que la Gestapo nazi "només" utilitzava un oficial per cada 2.000 habitants (40.000 oficials) i la KGB soviètica un

¹²⁸ Font: "Stasi". (Viquipèdia); Koehler, J.O., 2007, Stasi - The Untold Story of the East German Secret Police.

agent per cada 583 ciutadans (480.000 agents). Tots aquests agents representaven per a l'Stasi un cost econòmic considerable, per poder tenir infiltrats a les empreses, a les escoles i universitats, en les escales de veïns, a totes les plantes industrials més importants, als hospitals, a pràcticament tot arreu. Els informants cooperaven, en la majoria dels casos, per qüestions econòmiques o per esperit d'aventura, i sembla que només una petita part ho feien forçats.,

Els mètodes de control, molts dels quals poden veure's a l'actual museu de l'Stasi a Berlín¹²⁹, incloïen filmacions dels ciutadans amb càmeres de fotos o de vídeo especials amagades en parcs, papereres i quioscs, així com en les robes i americanes dels agents. Els registres de l'Stasi incloïen arxius d'olors dels ciutadans i un munt de fotografies de les seves activitats. Un procediment de control habitual era obrir el correu: una gran part de la correspondència privada era registrada a la seu de l'Stasi, oberta i llegida. Amb freqüència, l'Stasi seguien fins i tot activitats privades dels ciutadans de la RDA. I, encara que més limitadament, també recorrien a procediments violents com execucions o assassinats pels procediments més diversos¹³⁰.

El Ministeri de Seguretat Estatal es dividia en 32 departaments i grups de treball que s'encarregaven de diferents tasques; aquestes eren, per exemple, vigilància telefònica, servei de codis secrets, contraespionatge, antiterrorisme, lluita contra l'emigració i la fuga o control postal entre d'altres.

¹²⁹ Stasi Museum, Berlín. [<http://www.stasimuseum.de>].

¹³⁰ Les accions de l'Stasi varen incrementar-se després que els països del bloc oriental signessin els Acords de 1.975 d'Hèlsinki, que demanaven el respecte als drets humans i la llibertat de pensament, religió i convicció. Honecker considerava una greu amenaça per al seu règim aquests acords.

Fig. 11. Furgó per al trasllat de detinguts de l'Stasi. Presó de l'Stasi, Berlín ¹³¹.

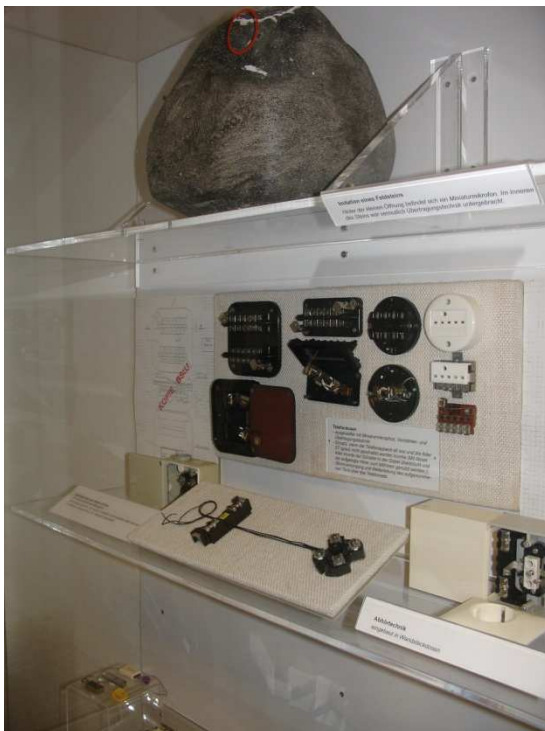

Fig. 12. Instruments d'espionatge de l'Stasi. Museu de l'Stasi, Berlín ¹³².

¹³¹ Fotografia: Pau Roigé Gargallo.

¹³² Fotografia: Pau Roigé Gargallo.

4.3.3 La caiguda de l'Stasi

El 1989 l'Stasi va iniciar el seu procés de dissolució. El ministeri de Seguretat va ser reanomenat Oficina de Seguretat Nacional (Amt für Nationale Sicherheit), per fer una reforma completa de les polítiques dels serveis secrets alemanys orientals, així que es va manar destruir tots els arxius de l'antic Ministeri de Seguretat. En assabentar-se d'això, el 4 de desembre de 1989, la ciutadania va assaltar les oficines de l'Stasi a Erfurt, Leipzig i Rostock. Poc després, van anar caient la resta d'oficines; finalment, va ser assaltada la seu central de l'organització a Berlín Est¹³³. Això va provocar que s'acabés dissolvent l'Stasi. A la tarda del 15 de gener de 1990, una gran multitud de persones es concentrà davant la seu de l'Stasi per impedir la destrucció dels arxius personals. Creien que aquesta informació hauria d'haver estat disponible per a ells i també s'han utilitzat per a castigar a aquells que havien pres part en les accions de l'Stasi. El Bürgerkomitee Berlín (Comitè de Ciutadans de Berlín) va començar aquí el tancament i la desorganització de la MfS¹³⁴. Els manifestants van actuar amb violència trencant portes i finestres, trencant i trepitjant els retrats d'Erich Honecker, líder de la RDA, però van aconseguir salvar molts arxius que havien de ser de gran importància per a la captura d'ex-membres de l'Stasi. Tota la premsa internacional es va fer ressò de la notícia. Així, *La Vanguardia* informava dels fets de la següent manera:

“Decenas de miles de manifestantes asaltaron ayer por la tarde el cuartel general de la antigua policía secreta Stasi, situado en Berlín Este, y lo devastaron. Los asaltantes, que no causaron ningún herido, desoyeron la recomendación en favor de la no violencia lanzadas por los líderes opositores del Nuevo Foro, que habían convocado una concentración frente al complejo de edificios en protesta por el lento desmantelamiento de la Stasi y se vieron completamente desbordados.

La agencia oficial de prensa, ADN, informó que un grupo de obreros condujo un camión hasta la entrada del cuartel general y descargaron su cargamento de basura frente a la entrada principal, mientras otro grupo forzaba la veda de acceso. Los manifestantes, muchos de ellos con banderas de la República Federal de Alemania, ocuparon todo el complejo de instalaciones, saqueando las oficinas y los almacenes donde se guardaban alimentos. Rompieron ventanas, lanzaron muebles y archivos a la calle. También pintaron en las paredes y en los muros exteriores —convertido en improvisados urinarios de protesta— consignas como

¹³³ Actualment convertida en museu (veure capítol 6).

¹³⁴ Stasi.

“abajo el SED” y “nunca más la Stasi”. La policía popular, situada frente al cuartel general, decidió no intervenir.

Un comité de ciudadanos formado por miembros de la justicia, de la policía popular y de los partidos políticos, tanto del Gobierno como de la oposición se apoderaron de los archivos y documentos oficiales y, velaron para que el saqueo fuera llevado a cabo adecuadamente. Los saqueadores buscaban objetos de lujo y material de vigilancia. La agencia de viajes, la peluquería y la librería del complejo fueron completamente arrasadas. Los retratos del ex líder Erich Honecker y del jefe de la Stasi, general Erich Mielke, fueron el blanco preferido de las muestras más radicales de protesta.

El jefe del Ejecutivo hizo un llamamiento a la oposición para que “la vida cotidiana transcurra con normalidad” y “las huelgas no causen daños a la economía nacional”. Modrow reiteró su oferta a la oposición para que participe “de manera directa y responsable” con la ayuda de “personalidades competentes” en las tareas de gobierno. [...] El comunicado oficial decía que “la democracia que justo empieza a desarrollarse encuentra en grave peligro. El Gobierno de Alemania del Este hace un llamamiento a todos los ciudadanos para que mantengan la calma en estas horas difíciles”. La televisión interrumpía constantemente su programación para ofrecer este mensaje gubernamental que también hablaba de “fuerzas irresponsables” que, aprovechando la oscuridad de la noche, habían entrado en la sede de la Stasi para saquearla.

Konrad Weiss, del grupo Democracia Ahora, y otros miembros de la oposición se dirigieron inmediatamente al complejo de la Stasi, situado en la Normannenstrasse y antiguamente el edificio más vigilado de todo el país. Una vez allí reiteraron su llamamiento pacifista, que fue ignorado por los asaltantes. La situación era incontrolable. “Ésta puede ser la explosión que todos hemos estado temiendo”, declaró un diplomático occidental nada más conocer la noticia del asalto.

De momento esta explosión ha quedado aplazada. Los manifestantes abandonaron la sede de la Stasi a las pocas horas de haberla ocupado, después de que miembros de Nuevo Foro cerraran a cal y canto los accesos al enorme complejo de 3.000 habitaciones para impedir la entrada de más manifestantes.

“Todo el mundo debe salir del lugar. El caos ya ha sido demasiado grande. Queremos asegurarnos de que el desmantelamiento de la Stasi se culmine pacíficamente”, gritaba una mujer a la multitud.

Una vez que todo hubo pasado, Modrow llegó al cuartel general de la Stasi. Los manifestantes que todavía quedaban en el lugar pudieron oírle decir que “la renovación democrática en la RDA debe permanecer pacífica”. El primer ministro aseguró antes de abandonar la escena del asalto, que comprendía la denuncia popular.

La tensión aumentó peligrosamente en todo el país la semana pasada con la convocatoria de huelgas y peticiones de que la Stasi —que empleaba a 85.000 hombres y tenía unos 100.000 informadores— fuera completamente desmantelada [...]”¹³⁵.

Una setmana més tard, la Tisch Runde Zentrale (La taula rodona central) va decidir crear un monument commemoratiu i un centre de recerca a laseu de l’Stasi. El nou govern de la RDA, format després de les eleccions del 18 de març de 1990, prengué la decisió d'establir el lloc commemoratiu i centre de recerca, però no va ser realitzat com els ministeris responsables, quan es van suspendre els dos estats en l'Alemanya reunificada. Més tard, el govern de transició va dissoldre els departaments d'espionatge a l'estranger de l'Stasi¹³⁶.

Amb la reunificació alemanya va començar un important debat sobre el destí dels arxius de l’Stasi. Es creà un nou organisme governamental (Oficina del Comissionat Federal de Preservació dels Documents del Ministeri de Seguretat de l'Estat de la RDA), i la societat es dividí entre els partidaris de fer públics els arxius i els partidaris de mantenir-los en secret per motius de privacitat. Hi havia també la qüestió de fons sobre el fet que els arxius poguessin ser utilitzats per condemnar tots els col·laboradors de l’Stasi, argumentant-se que no tots els ex membres eren criminals i no havien de ser castigats només per ser-ne membres. El destí dels arxius es va decidir finalment en el marc del Tractat d'Unificació entre la República Democràtica Alemanya i República Federal d'Alemanya (RFA). El 1992, finalment, els arxius es van obrir i la gent podia cercar la seva fitxa. Des d'ençà, més de dos milions de persones han cercat la informació que sobre ells en tenia l’Stasi. Els arxius, doncs, han continuat tenint un paper en l’Alemanya unificada.

Com va constatar H. U. Herzberg (el policia de la RFA que es va fer càrrec del procés de transformació de la Policia de l'Estat de Saxònia [a l'extinta RDA]) després de la caiguda del mur de Berlín, les estructures existents en l'antiga Policia popular no responien de cap manera a les exigències d'una Policia democràtica, sinó que únicament eren el braç armat més visible del sistema, amb una forta orientació militar i que aparentava un gran poder i influència, però que, en tot cas, les seves actuacions

¹³⁵ “Miles de personas saquean la sede la Stasi en Berlín. *La Vanguardia*, 16 de gener de 1990, pàg. 5.

¹³⁶ Tot i que la major part dels arxius d'aquesta secció de l'Stasi van ser destruïts, la CIA va aconseguir per mitjans poc clars les anomenades “Actes Rosenholz”, que contenien, entre d'altres coses, una llista completa amb els noms i cognoms de tots els espies de l'Stasi que treballaven a l'Alemanya Occidental.

depenien sempre de les decisions que es prenen en el partit governant¹³⁷. En el cas de l'Stasi -agència de seguretat estatal- no es qüestionaven conceptes com justícia i llei, constituint una estructura d'informació interna i externa que va arribar a ser vista com «un Estat dins l'Estat». Per això, un dels problemes que van condicionar el ritme de la transició era que en el moment de la reunificació es produí un notable increment de les taxes de delinqüència, ja que ni tan sols el personal directiu tenia molt clar el que havia de fer. La realitat era que «ningú no els havia preparat per a la seva tasca, funció o lloc en un Estat democràtic»¹³⁸.

¹³⁷ Couslo, G. J., 1999, “El papel de la policía en una Sociedad democrática”, dins *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, núm. 85, [<http://www.reis.cis.es>].

¹³⁸ Couslo, G. J., 1999, *op. cit.*, pàg. 54.

5. El mur de Berlín: com era.

“Mur de la vergonya” per uns, “mur de protecció anti-feixista” pels altres, el mur són 107 kms de formigó, 60,8 km de barreres de filferro, de 3,5 a 4,2 m. D'alçada, situat a alguns metres de la línia real de frontera, que aïlla Berlín-Oest de Berlín-Est en 45 km, i Berlín Oest de la RDA en 120 km talla 32 vies de ferrocarril, 3 autopistes i nombrosos rius. Consta de 295 miradors, 243 pistes per a gossos, 212 km de fosses anti-vehicles, 23 refugis de formigó, està vigilat per 14.000 guàrdies fronterers que patrullen i tenen l'ordre de disparar sobre aquells que malgrat tot intenten passar-lo.”
M. Manale¹³⁹

5.1 Cent sis quilòmetres de formigó i seixanta-sis de tanques metàl·liques¹⁴⁰

La cita anterior reproduïx el que era en realitat el mur: una immensa estructura que partia literalment en dos una ciutat. En aquest capítol tractarem de descriure com era aquesta estructura i com va anar evolucionant.

Les mesures de protecció de la frontera van començar ja de fet amb la partició de Berlín el 1945, però el trànsit de persones fou sempre intens, amb fugides massives. Per això, el 12 d'agost del 1961 el govern de la RDA acordà la creació d'uns mecanismes “de control als límits de la RDA incloent els dels sectors occidentals del Gran Berlín, com és habitual en les fronteres de tot estat sobirà”¹⁴¹. Ràpidament, a la mateixa nit s'inicià la construcció de barreres de protecció que acabarien sent aviat el mur de Berlín.

¹³⁹ Manale, M., 1990, *Le Mur de Berlin*. París : La documentation Française, 1990. Pàg. 56.

¹⁴⁰ L'estimació de la longitud del mur difereix segons les fonts. Mentre que Manale, *op. cit.*, pàg. 56, es refereix a 107 km de formigó i gairebé 61 de filferro, a Wernicke, Ingolf. 2007. *El Muro de Berlín. Historia 1961-1989, Huellas del muro: 8 rutas en el nuevo Berlín*. Berlín : Jaron Verlag GmbH, 2007, pàg. 5., parlen de 106 km de formigó i 66 de tanques de filferro

¹⁴¹ Citat a El Muro de Berlín. Historia 1961-1989, Huellas del muro: 8 rutas en el nuevo Berlín, 2007, *op. cit.*, pàg. 4.

Al llarg de la seva història, el mur va anar perfeccionant-se amb més estructures defensives. Segons Thomas Flemming¹⁴², la seva evolució es pot dividir en tres grans etapes:

- a) Primer estat de la construcció, del 1961 al 1968.
- b) Segon estat de la construcció, del 1968/69 al 1980
- c) Tercer estat de la construcció, del 1981 al 1989.

Fig. 13. Un soldat de l'Est, Conrad Schuman, escapa per sobre de les filferrades vers a Berlín Oest el 15 d'agost de 1961. Volia trobar la seva família a l'oest¹⁴³.

5.1.1 Primer estat de la construcció, del 1961 al 1968

La construcció del mur començaria, per sorpresa, a la matinada del 13 d'agost de 1961. Davant l'astorament dels berlinesos, van fer-se barreres provisionals de forma ràpida, mitjançant una línia de filferros amb policies fronterers armats, junt amb

¹⁴² Flemming, T., *El muro de Berlín; la frontera a través de una ciudad*. Berlín : be.bra verlag, 2001, pàg.

¹⁴³ Fotografia: Peter Leibing (AP). Font: Berliner Mauer Dokumentationszentrum.

membres voluntaris. També va arrancar-se el paviment dels carrers que comunicaven els dos Berlins.

Pocs dies després, el 15 d'agost, un grup de constructors, supervisats en tot moment per soldats fronterers, començaren a construir un mur de maons de la mida d'una persona de mitjana talla: era l'anomenat "mur de la primera generació". Era un mur irregular, de 30 cm de gruix i amb un filat de punxes per dificultar que s'escalés. Juntament amb aquest es van construir unes torres de vigilància de fusta. La premsa d'arreu del món va fer-se ressò de la notícia amb una certa incredulitat i por perquè el conflicte pogués acabar en un enfrontament armat entre els dos blocs. A La Vanguardia del 19 d'agost de 1961, per exemple, es deia que *"las autoridades comunistas alemanas han erigido en la madrugada de hoy una barricada de cemento que mide dos metros de altura a través de la plaza Potsdamer, en la línea divisoria de los sectores Oriental y Occidental de Berlín. Cinco camiones trasladaron a numerosos albañiles y obreros que iniciaron los trabajos de erección de la muralla de cemento a las tres de la madrugada. La barricada tiene cerca de 150 metros de longitud y un metro de espeso."*¹⁴⁴

Fig. 14. Construcció del mur, el 26 de maig de 1962. El paleta està arreglant els desperfectes causats per una explosió contra el mur¹⁴⁵.

¹⁴⁴ *La Vanguardia española*, 19 d'agost de 1961, pàg. 13. Hemeroteca de La Vanguardia.

¹⁴⁵ Fotografia: Kereuschp (AP). Font: Berliner Mauer Dokumentationszentrum.

No molt després, però, es va veure que aquest mur no solucionava el problema de les emigracions de gent cap a occident¹⁴⁶. Per això va decidir-se, a finals de 1961, reforçar algunes parts del mur amb plaques de formigó d'un metre de gruix. Amb això pretenien, també, millorar la imatge del mur a alguns llocs específics de l'oest com la porta de Brandenburg o el Checkpoint Charlie. Aquest va passar a ser el “mur de segona generació”.

El 1962 es van fer més innovacions tècniques. Es van instal·lar noves fronteres i un camí paral·lel al mur que permetia que els soldats es moguessin ràpidament per evitar els intents de travessar la frontera sense permís. Tot i així, el govern de la RDA no estava satisfet amb el comportament i la tècnica dels soldats fronterers, així que van redactar un seguit d'ordres que estipulaven un nou mètode d'actuació dels vigilants del mur. Aquest és el cas de l'ordre 101/62 aprovada el dia 23 de novembre de 1962, que explicava clarament les noves intencions del govern: tenir uns soldats prou entrenats en l'ús d'armes de foc per així ser capaços “*d'aniquilar d'un sol tret de dia o de nit cada blanc localitzat*”¹⁴⁷.

Amb això va començar la forta repressió. Als soldats se'ls obligava a fer tres coses davant d'un cas de fuga: primer cridar i amenaçar verbalment al fugitiu; si no responia s'havia de fer un tret d'alarma per avisar al delinqüent; finalment, si aquest no feia cas de les advertències, el soldat havia de disparar apuntant de manera que el fugitiu es detingués en contra de la seva voluntat. Els militars tenien, també, la norma de respectar la vida de les persones tot el que fos possible; era el guàrdia qui havia de decidir què fer sense preguntar. Havien de disparar sota la seva responsabilitat, només tenint en compte que havien d'evitar totes les fugues de la República.

El 1964 les instal·lacions frontereres de Berlín ja tenien quinze quilòmetres de llarg. En un espai de 130 km s'estenien els filats de punxes i barreres; hi havia un total de 165 torres de vigilància i 232 búnquers de protecció. Encara no hi havia un camí paral·lel per als guàrdies al llarg de tot el mur ni estava completament il·luminat. La construcció ja havia portat a la RDA un cost total de 56,5 milions de marcs.

El 1965 el General de la RDA, Helmut Poppe va presentar un projecte per millorar les mesures de protecció del mur de Berlín. L'informe assenyalava que hi havia

¹⁴⁶ Flemming, T., 2001, *op. cit.*, pàg. 23

¹⁴⁷ Ordre 101/61 i 101/62 BA-MA VA-01/5003.

moltes errades en el sistema defensiu, i això feia que molta gent fugís i passés la frontera. Deia que els sistemes més habituals per passar la frontera eren tres: tallar els filats de punxes i passar per sota o per sobre de la tanca; saltar per sobre el mur; i utilitzar vehicles per acostar-se a la frontera.

Davant d'aquests problemes, es recomanava la millora de les condicions defensives del mur. A partir de les conclusions d'aquest informe es va decidir fortificar completament la frontera per així formar el que seria el “mur de tercera generació”. En concret, s'acordà portar a terme les següents mesures:

- Ampliació i modernització del mur a base de plaques de formigó industrial i de tanques de punxes de 2,9 metres d'alt.
- Barreres als passos de frontera.
- Allargar el camí paral·lel de pas pels soldats als 121 km.
- Il·luminar 151 km de mur.
- Ampliació del número de torres de vigilància amb 150 unitats més.
- Ampliar el número de búnquers a 254.
- Construcció de barreres de senyalització al llarg de 130 km.
- 271 nous serveis sanitaris.
- 52,54 km de tanques desplegades de metall

Amb totes aquestes mesures, la seguretat del mur va quedar molt més reforçada.

5.1.2 Segon estat de la construcció, del 1968/69 al 1980

Tot i les polítiques de relaxació entre l'est i l'oest el 1975 la RDA va continuar millorant les mesures de seguretat de les seves fronteres. El govern soviètic volia que el mur fos impossible de travessar i millorar la imatge d'aquest. El nou mur feia entre 3,60 m i 2,40 m d'alçada depenent del fragment; el nou sistema feia que el mur no es pogués trencar amb cap tipus de vehicle ja que tenia un contrafort al peu que el feia molt estable. El nou mur era impossible de travessar per sota i era molt complicat fer-ho per sobre a causa de la seva alçada i dels tubs de formigó amb amiant de 40 cm de diàmetre instal·lats a la part superior d'aquest. Aquest mur va ser anomenat el “mur 75”, i va ser el que va quedar gravat com a imatge del Mur de Berlín. També es van retirar algunes mesures que no donaven bona imatge política a la RDA, com per exemple barreres de punxes del terra, entre d'altres coses. Es volia donar la millor imatge possible; així es deia que el “mur 75” tenia un aspecte elegant a causa del seu disseny i del fet que les zones amb més trànsit estaven completament netes i arreglades.

5.1.3 Tercer estat de la construcció, del 1981 al 1989

Les darreres millores constructives en el mur es varen desenvolupar a la darrera dècada de la seva existència.

L'any 1981 el mur disposava dels següents elements¹⁵⁰:

- Mur fronterer 75 (20,1 km)
- Mur fronterer (format per plaques, 6 km)
- Tanques fronteres 83 (10,4 km)
- Tanques de senyalització (33,3 km)
- Rases per impedir el pas de vehicles (22,5 km)
- 18.000 bloquejos de superfície (filat metàl·lic sobre el terra amb punxes verticals)
- Mur en l'espai posterior (27,2 km)
- Tanques en l'espai posterior (82,8 km)

A més, hi havia dos soldats per cada tram de muralla patrullant constantment en intervals de temps i espai perquè els fugitius no poguessin assabentar-se de cap de les maneres del ritme dels controls. També es va intensificar l'ordre de disparar donant recompenses als soldats que ho fessin.

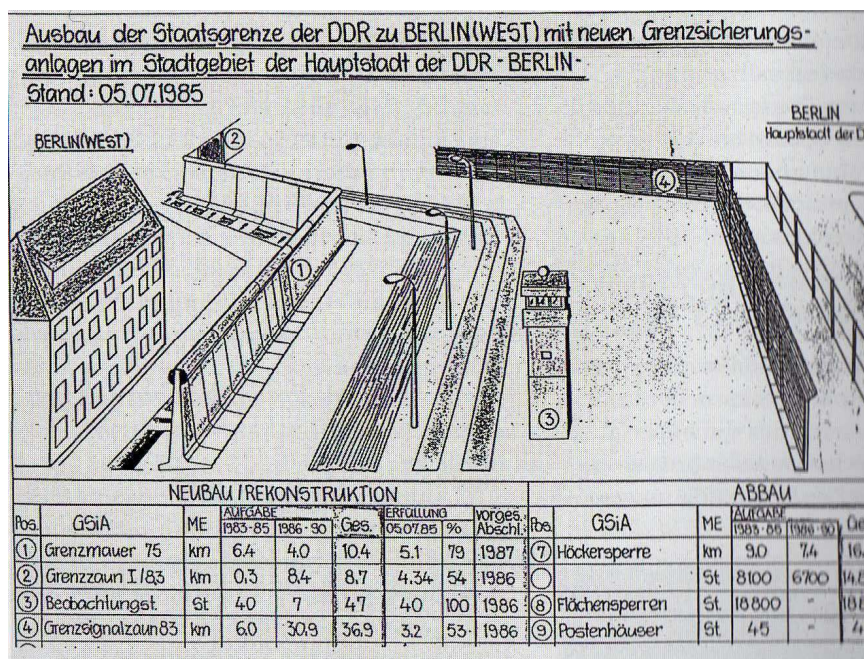

Fig. 17. Esquema de com era el mur als anys vuitanta¹⁵¹.

¹⁴⁹ Font: Berlinermauer Archiv (arxiu on line).

¹⁵⁰ Flemming, T. 2001, *op. cit.*, pàg. 45.

5.1.4 Plans de futur per un mur d'alta tecnologia

Honecker, el 19 de gener de 1989, va dir que el mur duraria més de cent anys, cosa que segurament la majoria de gent de tot el món creia en aquells moments. Pocs mesos abans de la seva obertura, també el diari Frankfurt Allgemeine Zeitung deia que "el mur encara existirà 50 o 100 anys més si no són vençudes les raons que van portar a la seva construcció"¹⁵². Pràcticament ningú preveia que el mur podia caure en qualsevol moment i que només li quedaven uns mesos d'existència. Veien impossible la caiguda de cap de les dues ideologies contràries.

Per això la RDA ja planejava innovacions tècniques per al mateix any 2000. Els enginyers comunistes ja tenien pensat un nou disseny de control molt més efectiu i innovador que el que hi havia fins aquell moment. El que es volia aconseguir amb l'ampliació de les mesures de seguretat eren bàsicament dos aspectes fonamentals: per una banda, crear una frontera que havia de ser totalment impenetrable; i, per l'altra, intentar que es disparés en la zona del mur el mínim possible. Amb aquest últim objectiu es volia millorar considerablement la imatge internacional de la RDA: volien que la mort de fugitius no fos necessària per reprimir-los.

La RDA pretenia dissenyar una frontera en la que els elements de vigilància electrònics fessin fracassar qualsevol intent de fugida al detectar-los el més lluny del mur possible i així evitar la utilització d'armes de foc. En resum, volia canviar els trets per alta tecnologia.

Les innovacions que es volien dur a terme eren diverses¹⁵³. Es pretenia instal·lar sensors de moviment i aparells electrònics pels equips d'alarma de les barreres, especialment pels casos en que es volia passar per sobre. També es volien instal·lar sensors de metall, sensors de camp, centres de producció d'energia i senyals acústiques a les tanques de la frontera. Es volia aplicar noves tècniques com la microelectrònica, enregistradors de dades digitalitzats per analitzar-los amb ordinadors, sensors de moviment amb visió nocturna, entre d'altres. Els diferents elements a innovar es van encarregar a laboratoris i centres de recerca de tan prestigi com l'Institut de Física de Postdam, a qui van demanar els sistemes de medicació sísmica com per ser utilitzat com a

¹⁵¹ Font: Berlinermauer Archiv (arxiu on line). Flemming, T., *op. cit.*, pàg. 48.

¹⁵² Frankfurt Allgemeine Zeitung, 20 de gener de 1989.

¹⁵³ Flemming, T., 2001, *op. cit.*, pàg. 61.

detector de persones i vehicles. El prototip que van planificar detectava una persona que estigués de 3 a 8 metres de distància i vehicles a distàncies des dels 40 als 100 metres. El problema amb que es van trobar era que aquest aparell no distingia entre animals i persones; aquesta va ser una de les traves amb que es va trobar la RDA en el seu desenvolupament tecnològic i que van començar a generar despeses astronòmiques pel país.

Tot i així, van seguir amb la investigació sense tenir en compte les despeses. Es va planejar instal·lar uns detectors d'infraroigs (el 1993) per descobrir qualsevol aproximació al mur, detectors de vibracions (el 1991) pels intents de fugida per aigua, detectors per mitjà d'ones controlant, així, trossos de terreny molt concrets. Fent una avaluació general, les noves reformes costarien més de 42,2 milions de marcs de la RDA i planejaven gastar-se'n més.

La història va demostrar que els habitants de la RDA volien una altra cosa ben diferent. Aquestes mesures han quedat només en el terreny de la planificació, com a un exemple dels esforços de la RDA per evitar el que era inevitable: la caiguda del mur.

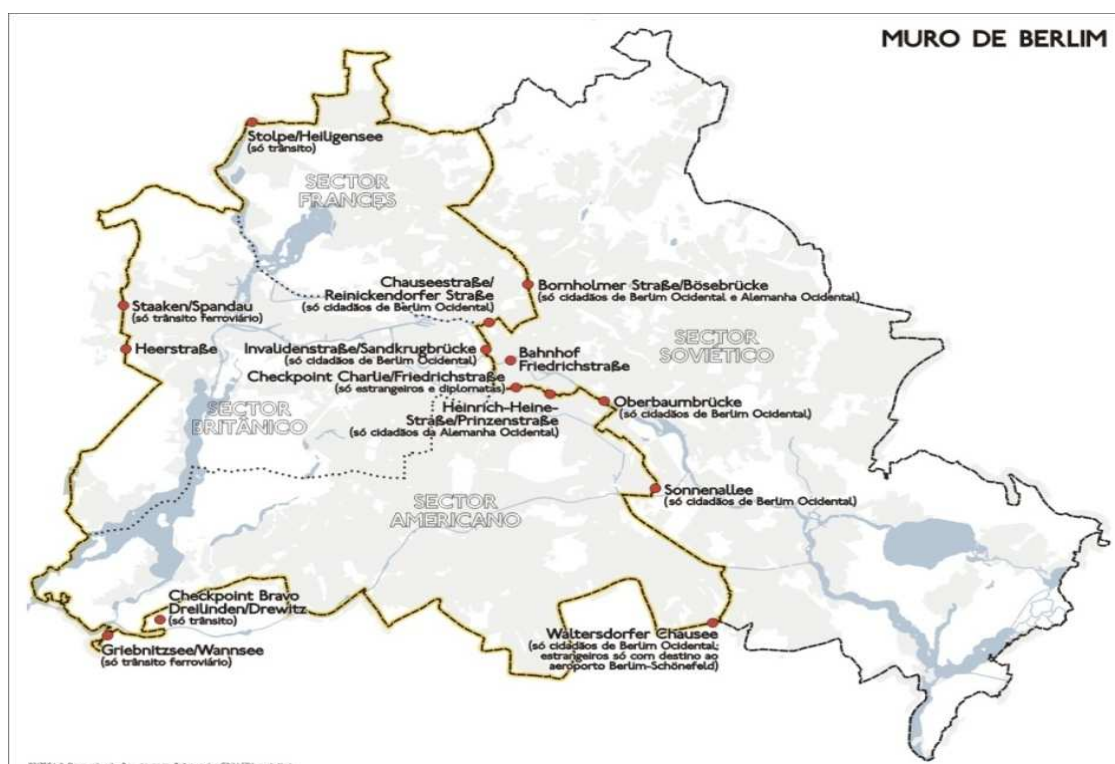

Fig. 18. La divisió de Berlín: frontera i passos fronterers¹⁵⁴.

¹⁵⁴ Font: WikimediaCommons.

5.2 Una cicatriu de Berlín: la divisió de la ciutat

5.2.1 La divisió de la ciutat de Berlín

El mur era una immensa cicatriu a la ciutat de Berlín. La seva construcció comportà, com assenyala Manale¹⁵⁵, una profunda transformació dels barris de la ciutat. Com s'observa en els mapes següents (fig. 1 i 2), el mur tallava literalment la ciutat en dos, pel mig de carrers, de places, de rius, fins i tot pel mig de les cases. Algunes cases es trobaven al sector oriental mentre que les seves voreres i façanes estaven al sector occidental. Les autoritats no dubtaren en tapiar les finestres i portes d'aquestes cases o de desallotjar els seus habitants. Alguns espais públics, com cementiris, jardins, o esglésies foren destruïts perquè per allà hi passava el mur. Els gran eixos de la circulació urbana i tots els mitjans de transport públic quedaren afectats, a la vegada que immensos espais quedaren deshabitats sense cap aprofitament, amb moltes zones de forta degradació.

Vegem-ne, per exemple, com era el mur a la zona del centre de la ciutat, el sector que va des del Reichstag i la porta de Brandenburg. Observi's la línia de la frontera (línia intermitent), la part occidental del mur (negra) i la banda interior (vermell). Les tres línies no sempre coincidien, i això donava lloc a unes línies ben embolicades. Com pot veure's, a la famosa Postdamer Platz, avui un dels centres neuràlgics de Berlín, una part de la plaça va quedar enmig del mur interior i exterior de la RDA, a la zona d'exclusió, i l'altre va quedar com un terreny despoblat del Berlín oest. Com es veu, el triangle Lenné, que pertanyia a la RDA, no estava completament envoltat per un mur, convertint aquest espai en un terreny mort. La van arribar a anomenar la "terra de ningú". Es van tallar totes les maneres de passar d'una banda a l'altra del mur per aquesta zona, incloent les comunicacions per metro. Va ser un dels casos més destacats de tota la història del mur. Més amunt, al mateix mapa s'hi observa la zona de la porta de Brandenburg, el monument més important de Berlín. El

¹⁵⁵ Manale, M., 1990, *op. cit.*, pàg. 56.

Reichstag quedava al sector occidental, mentre que la porta de Brandenburg a l'oriental, però enmig de la zona d'exclusió, D'aquesta manera, no es podia visitar el lloc més emblemàtic de la ciutat.

Fig. 19. Plànol turístic de Berlín de l'Est (any 1984) ¹⁵⁶.

¹⁵⁶ Font: Stadtplan Ost-Berlin, 1984. VEB Tourist Verlag Berlin/Leipzig, 1984.

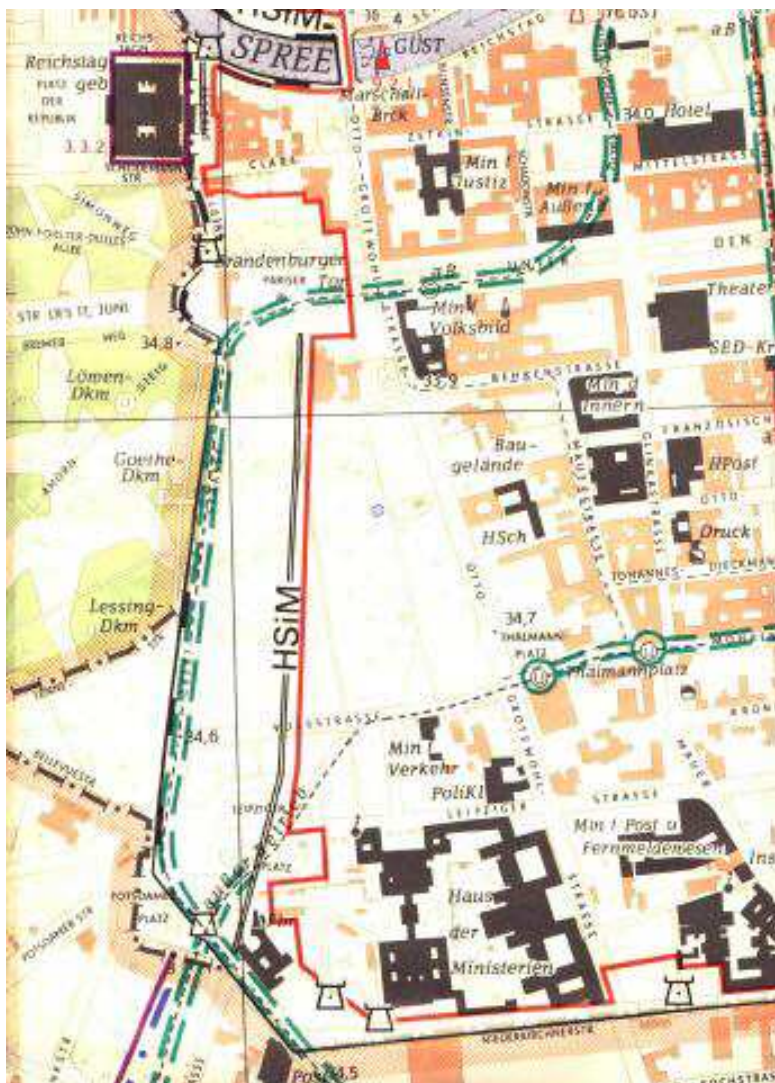

Fig. 20. Mapa del centre de Berlín (Porta de Brandenburg i Postdamer Platz), on s'indica la frontera (línia intermitent), el mur exterior (línia negra) i l'interior (vermella)¹⁵⁷.

El mur configurava, en definitiva, una forta cicatriu per a la ciutat, en deixar fortes zones deshabitades. Les autoritats de la DDR no dubtaren, en el seu afany per la seguretat, en enderrocar quantitat d'edificis que quedaven en la zona d'exclusió o massa a prop del mur, esglésies i monuments. El mur s'estenia fins als mateixos rius i configurava un edifici defensiu que, com va qualificar-lo el diari occidental *Bild Zeitung* era com “un immens camp de concentració del que no és possible escapar-se”¹⁵⁸.

¹⁵⁷ Karte der DDR-Grenztruppen Gebiet zwischen Reichstag und Brandenburger Tor. Berliner Mauerarchiv (arxiu on-line).

¹⁵⁸ *Bild Zeitung*, 14 d'agost de 1961. Reproduït i traduït a Manele, M., 1990, *Le mur de Berlin*. París: La Documentation Française.

5.2.2 La divisió dels transports

La complicada geografia de Berlín feia que un tren aeri i dues línies de metro haguessin de travessar, per força, Berlín Est. Per això, la xarxa de transports de Berlín va ser, mentre hi havia el mur, molt complicada.

Immediatament després del tancament de les fronteres, es van tancar les estacions de les línies que comunicaven ambdues parts de Berlín. Al principi van posar-hi simples reixes de ferro, però a mesura que els anys passaven les mesures de seguretat es van anar ampliant fins a construir una paret de formigó a les portes de les estacions per impedir que la gent les utilitzés com a via de fugida¹⁵⁹. Tot i així, aquestes tres línies de l'oest continuaren circulant amb tota normalitat amb l'excepció, això sí, de que no paraven a les estacions situades a l'est de la ciutat. Així els passatgers d'aquestes línies veien, des de dins dels vagons, les estacions orientals lleugerament il·luminades amb llums grogues i amb uns quants guàrdies vigilant les andanes; aquest era el cas, per exemple, de Nordbahnhof, Oranienburger Straße, Unter den Linden i Potsdamer Platz, altrament anomenades “estacions fantasma”. El mur havia fet que es parés el temps en aquestes estacions ja que s'hi conservaren, fins el 1989, els cartells publicitaris del 1961 i el mobiliari de l'estació rovellat i descuidat. Per sota de Berlín Est n'hi havia 15 d'aquestes “estacions fantasma”; els guàrdies d'aquestes estaven darrere barricades, parets i habitacions per controlar possibles fugitius. Al principi hi havia sis soldats a cada estació; tot i això, el número va anar disminuint fins els dos soldats per estació que havien de controlar tant les andanes com els passadissos de la parada que se'ls hi havia assignat. Els passatgers de les línies, com a acció de protesta, llançaven sovint objectes com ampolles de vidre o pedres contra els soldats, que en algunes ocasions van sortir-ne de greument ferits. Eren guàrdies que veien viatjar gent d'un altre món.

Una de les estacions més representatives va ser la de Friedrichstraße, punt de connexió de metro, tren aeri i trens de llargues distàncies. Aquí el mur s'aixecava entre dues andanes; una barrera metàl·lica dividia la zona des de la que viatjaven els berlinesos de l'oest (andana B) i la de trens de llargues distàncies (andana A) amb la dels trens cap a l'est (andana C). Per tant, pels berlinesos de l'est aquesta era l'última estació que podien arribar. El 1982 es va substituir la barrera metàl·lica de tres metres

¹⁵⁹ Flemming, T., 2001, *op. cit.*, pàg. 39-41.

d'alçada per un mur d'acer que arribava fins al sostre de l'andana. Els guàrdies de l'estació havien de controlar qualsevol moviment que s'hi produïa, cosa que era difícil per la gran quantitat de passadissos i sales que hi havia abans d'arribar a les andanes. Als controls de passaport es dividien tots els passatgers entre "ciutadans de Berlín Oest", "ciutadans de Berlín Est", "ciutadans d'altres països" i "diplomàtics". Del control de documents se n'ocupava l'Stasi, cosa que feia que es fes molt difícil passar sense permís. Un fet força curiós d'aquesta estació era "La Intershop", un conjunt de botigues situades a l'andana dels trens que anaven cap a l'oest on s'hi podia comprar tabac i aiguardent a un preu molt barat ja que no s'hi pagaven impostos; això va fer que molts ciutadans i turistes occidentals hi anessin a comprar, cosa que afavoria força el govern de la RDA ja que venia productes barats de l'est i rebia marcs d'Alemanya de l'oest a canvi.

A partir del 1962 tota persona que volgués viatjar a l'Est amb metro o tren havia d'anar a recollir els documents pertinents a un edifici construït per aquesta funció a l'estació de la Friedrichstraße. Tant l'estació en si com aquest edifici van rebre el sobrenom de "palau de les llàgrimes", ja que era, com l'arquitectura de la RDA, per fora lluminosa i molt arreglada però per dins oprimida i trista.

Fig. 21. Guàrdies fronterers a "l'estació fantasma" de Potsdamer Platz¹⁶⁰.

¹⁶⁰ Font: Flemming, T., 2001, *op. cit.*, pàg. 40.

5.2.3 Els passos fronterers

Per assegurar el pas d'una banda a l'altre de Berlín s'establiren passos fronterers que controlaven l'accés dels residents de Berlín i dels turistes. Amb la construcció del mur, el nombre de passos anaren reduint-se. Dels vuitanta-un passos fronterers que hi havia abans de la construcció del mur, el 13 d'agost de 1961 se'n van tancar seixanta-nou i durant el mes que va seguir se'n van tancar cinc més. És a dir, només quedaren set passos fronterers, fortament controlats.

Els passos que es mantingueren oberts durant la vigència del mur foren els següents:

— **Friedrichstraße (Checkpoint Charlie)¹⁶¹:**

Aquest pas es va obrir el 22 de setembre de 1961 per controlar i registrar el pas de les forces americanes, britàniques i franceses que volguessin passar a Berlín Oriental. Al mateix lloc, membres del cos diplomàtic aliat i estrangers podien demanar creuar la frontera amb els permisos pertinents. Es situava entre Kreuzberg (oest) i Mittle (est). El nom més conegut d'aquest pas, el més famós de Berlín, era el de Checkpoint "Charlie", que va rebre el seu nom segons l'alfabet de l'OTAN. El personal de les forces armades aliades van anomenar els passos del centre de Berlin com a Checkpoint A (Alpha), a prop de Helmstedt, el pas entre la República Federal Alemanya i la RDA, el Checkpoint B (Bravo) a prop de Drewitz, pas de la RDA a Berlín Occidental i Checkpoint C (Charlie) a Friedrichstraße, el pas de Berlín Occidental a Berlín Oriental. Com que era el lloc de pas de les forces aliades aviat aquest control va esdevenir el més famós de la ciutat, un símbol de la disputa entre les potències mundials.

— **Bornholmer Straße¹⁶²:**

S'estenia des del pont Bösebrücke fins al carrer Malmöer Straße. Va ser el primer pas en ser obert la nit del 9 de novembre de 1989. Avui hi ha algunes plaques commemoratives que recorden el fet. Pas reservat als ciutadans de la República Federal Alemanya i, al mateix temps, a l'intercanvi comercial entre Berlín Occidental i Oriental

¹⁶¹ Berlin Wall History: Checkpoint Charlie. Berlin Wall Online. [<http://www.dailysoft.com/berlinwall/history/checkpoint-charlie.htm>].

¹⁶² "Die Berliner mauer". [<http://www.berlin.de/mauer/index.de.html>].

o la RDA. Després d'entrar en vigència la reglamentació de visites del 1972, també la van poder utilitzar els berlinesos.

— **Heinrich-Heine-Straße:**

Situat entre Kreuzberg (oest) i Mittle (est). Com l'anterior, reservat als ciutadans de la República Federal Alemanya i a l'intercanvi comercial entre Berlín Occidental i Oriental o la RDA. Va ser el pas més important en temes comercials, per això era un dels passos amb l'extensió més gran. A la zona del control hi van haver varis intents de fugida utilitzant camions i vehicles pesats, alguns d'ells se'n van sortir.

— **Chausseestraße¹⁶³:**

Situat a la cruïlla de Chausseestraße amb Liesenstraße hi havia aquest control de la RDA per controlar l'entrada d'habitants de Berlín Occidental al territori de Berlín Oriental. “L'Acord dels visats” firmat el 17 de desembre del 1963, després de difícils negociacions entre el Senat de Berlín (Oest) y el govern de la RDA, va permetre fer permeable el Mur de Berlín per un període de dues setmanes. Més de 700.000 habitants de Berlín Occidental van visitar als seus familiars i coneguts de Berlín Oriental, entre el 19 de desembre de 1963 i el 5 de gener del 1964. Molts d'aquests van travessar la frontera per aquest pas. Tot i així a aquest pas es va produir un dels últims intents de fuga; el 8 d'abril de 1989 dos joves van saltar la barrera del control de passaports i van començar a córrer cap a occident; els guàrdies que controlaven els documents van disparar fins que van caure a terra, morts. Aquesta notícia va recórrer el món ja que pocs dies abans, el 3 de abril de 1989, les tropes frontereres havien rebut l'ordre de no utilitzar les armes de foc “per impedir la violació de la frontera”; les unitats encarregades de controlar els passaports, però, no estaven sota el control de les tropes frontereres, sinó del Ministeri de Seguretat de l'Estat i, segons ells, no tenien coneixement d'aquesta nova instrucció.

¹⁶³ “Die Berliner mauer”. [<http://www.berlin.de/mauer/index.de.html>]; Berlin Wall History: Berlin Wall Online. [<http://www.dailysoft.com/berlinwall/history.htm>].

— **Invalidenstraße:**

Es trobava a l'est del pont Sandkrugbrücke, construït sobre el canal Spandauer Schifffahrtskanal, a prop de l'actual estació de trens Berliner Hauptbahnhof / Lehrter Bahnhof. Aquest pas estava destinat al pas de berlinesos occidentals cap a l'est de la ciutat. A aquest control hi va haver un sorprenent i, a la vegada, dramàtic intent de fugida; el 12 de maig de 1963, un grup de dotze homes i dones van intentar ensorrar un tros de mur amb un autobús per arribar a Berlín Occidental. El vehicle no va aconseguir arribar a la frontera a causa de les bales que van disparar els guàrdies de la frontera. D'aquell incident en van sortir moltes persones greument ferides.

— **Oberbaumbrücke¹⁶⁴:**

Aquest control estava situat a sobre del pont Oberbaumbrücke, construït entre els anys 1894 i 1896 sobre el riu Spree, entre els districtes de Kreuzberg i Friedrichshain. Aquest pas estava destinat als berlinesos occidentals. Mentre va estar obert va ser un pont exclusivament peatonal; per això van haver de tallar tant la circulació de vehicles com de trens i metros. L'onze de maig del 1975, a la ribera de Gröbenufer, situada al sud-oest del pont Oberbaumbrücke, Cetin Mert, un nen de cinc anys d'edat, morí ofegat al riu. Cetin va caure des del pont al riu Spree; aquell tros de riu pertanyia al territori de Berlín oriental. Els soldats que hi havia en aquell moment a la frontera van prohibir rescatar al nen, tant als vianants com als bombers de Berlín Occidental. Així, el 29 d'octubre de 1975 es va formular un acord entre el Senat de Berlín Oest i el govern de la RDA sobre les mesures de socors i de rescat a les aigües de la frontera.

— **Sonnenallee:**

Situat entre Neukölln (oest) i Treptow (est). Va ser un dels passos que va captar menys atenció en tots els anys que va durar el mur. Tot i així, després de la caiguda del mur, el novembre de l'any 1989 es va fer famós per la pel·lícula *Sonnenallee*.

¹⁶⁴ “Die Berliner mauer” [<http://www.berlin.de/mauer/index.de.html>].

Fig. 22. Mapa dels passos fronterers¹⁶⁵.

¹⁶⁵ Font: Border crossings on the “outer ring”. [www.berlin.de/mauer/aussenring/index.en.html]

6. A l'ombra del mur

“Per descomptat, és amarg per a molts berlinesos no poder visitar els altres en l'actualitat. Però seria més amarg si esclatés una nova guerra. A més, quan la RDA es va veure obligada a introduir els permisos d'entrada obligatoris per als ciutadans de Berlín Occidental el 23 d'agost, en nom de la seva seguretat, es va oferir a obrir les oficines de permís d'entrada a les estacions municipals de Berlín Occidental. De fet, els va obrir i va emetre els primers permisos. Qui els va tancar per la força? El mateix Senat del Sr Brandt que avui vessa llàgrimes de cocodril i diu que "els contactes es trenquen!" La RDA ha mantingut la seva oferta. Si de nosaltres depengués els berlinesos podrien visitar-se lliurement tot i la paret!”
Fulletó de propaganda editat per la RDA al 1962¹⁶⁶

La cita anterior correspon a una propaganda de la RDA que intentava justificar el perquè s'havia construït el mur. Com es veu, el govern comunista s'exculpa de la responsabilitat de la seva construcció al·legant que ha estat fet com un element de protecció. I resulta interessant quan diu que els berlinesos podrien visitar-se lliurement si depengués d'ell. Però el mur, durant molts anys, va ser una autèntica cicatriu a Berlín, una paret que significà molt. En aquest capítol parlarem de com el mur el era creuat, legalment i il·legalment, i de com el mur era qüestionat a través de mecanismes diferents com els mateixos grafitis i pintures occidentals els intents de fugida i accions reivindicatives. Accions que es desenvolupaven a l'ombra del mur.

6.1 La circulació per la frontera

El mur podia creuar-se, com dèiem, legalment o il·legalment. Després de dos anys de separació total de la ciutat (del 1961 al 1963) es va decidir fer els primers permisos per als berlinesos de l'oest. Així es van concedir, per primera vegada, permisos per passar a l'altra banda de la ciutat pel període comprès entre el 19 de

¹⁶⁶ Fulletó de propaganda de la RDA, 1962. German Propagande Archive. Calvin University.

desembre de 1963 fins el 5 de gener de 1964; els van utilitzar més de 1,2 milions de persones.

A partir d'aquell any es van anar negociant noves reglamentacions de pas de fronteres. Aquest és el cas de les tres noves reglamentacions de pas del primer semestre de 1966 que permetien passar la frontera durant set períodes diferents de diferent durada. També es va acordar que a partir del 2 de novembre de 1964 les persones jubilades de la RDA podrien viatjar a Berlín Occidental i a la RFA per visitar els seus parents. També es podia creuar la frontera en casos familiars de gran importància com casaments, naixements, defuncions o malaltia.

A partir del 3 de juny de 1972 va entrar en vigència un acord permanent de visites (“Acord entre el Senat i el Govern de la RDA per facilitar i millorar els viatges i les visites”) amb el que els ciutadans i visitants de Berlín Oest podien visitar Berlín Est durant 30 dies (des del 1984 van passar a ser 45 dies)¹⁶⁷. També es van concedir permisos per visitar Berlín Oriental de fins a nou visites en un lapse de temps de tres mesos; el novembre de 1987 aquest temps es va ampliar als sis mesos i, un any més tard, va passar a poder-se fer deu visites.

També es va fer important el tema del canvi de monedes ja que els dos Estats en tenien dues diferents. L'1 de desembre de 1964 es va establir el canvi de 1 a 1; també es va establir la norma que els ciutadans de Berlín Oriental (menys els nens i els jubilats) havien de canviar obligatòriament la quantitat de 3 DM al passar la frontera i els ciutadans estrangers n'havien de canviar 5 DM. Els diners canviats no podien ser tornats a canviar i no es podien treure de la RDA. Tot i això els berlinesos occidentals canviaven les monedes a cases de canvi de l'oest per aprofitar-se dels preus baixos de la RDA i anar-hi a fer les compres. Al veure això, el 1968 es va acordar que les persones que anessin a visitar Berlín Oriental havien de canviar, com a mínim, 5 DM i els que visitaven la RDA 10 DM. L'any 1973 el canvi mínim obligatori es va duplicar; tot i això, a causa de les protestes, aquest es va reduir a 6,50 DM i 13 DM respectivament. Al cap d'uns anys, a partir del 9 d'octubre de 1980, els ciutadans federals i berlinesos occidentals al visitar Berlín Oriental o la RDA havien de canviar com a mínim 25 marcs per dia (els menors de 16 anys 7,50 DM) a un curs d'1 a 1.

¹⁶⁷ Wernicke, Ingolf. 2007. El Muro de Berlín. Historia 1961-1989, Huellas del muro: 8 rutas en el nuevo Berlín. Berlín : Jaron Verlag GmbH, 2007, pàg. 6.

El pas estava organitzat i, en general, l'actitud dels guàrdies fronterers era amable. Els periodistes que visitaren per primera vegada l'Est, el 1963, qualificaven aquesta actitud "d'una campanya de benvinguda per nosaltres, els berlinesos de l'oest" i deien que "els guàrdies dels passos fronterers han realitzat una aposta per veure qui guanya en amabilitat"¹⁶⁸. El mur només podia creuar-se de les 6 del matí a les 12 de la nit.

En general, aquesta era la gent que podia creuar la frontera¹⁶⁹:

- **Alemanys de l'oest i ciutadans d'altres països de l'oest:** en general podien visitar Alemanya de l'Est. Si s'hi volia estar més d'un dia calia demanar un visat al govern de l'Alemanya oriental amb algunes setmanes d'antelació. Si es volia estar-hi només un dia es podia anar directament a la frontera el mateix dia del viatge perquè et concedessin el visat; tot i això les autoritats alemanyes de l'est podien refusar aquests permisos d'entrada sense donar cap mena d'explicació.
- **Treballadors de l'oest.** Tot i que eren pocs, es permetia el pas d'alguns treballadors que vivien a l'oest i anaven cada dia a l'Est. En general eren feines molt específiques, com els treballadors del metro aeri. Aquests treballadors havien d'omplir un formulari de deu pàgines indicant "la seva lleialtat a la classe treballadora, al partit i al govern". Quan tornaven havien de declarar el seu retorn a l'estació de Friedrichstraße, i si no ho feien, immediatament es donava una ordre de captura¹⁷⁰.
- **Berlinesos de l'oest:** al principi no podien visitar Berlín oriental ni Alemanya de l'Est de cap manera; tots els passos fronterers van estar tancats per ells des del 26 d'agost de 1961 i el 17 de desembre de 1963. Tot i això, aquell any es va acordar que els ciutadans de Berlín occidental podrien creuar la frontera durant les vacances de Nadal. Els anys 1964, 1965 i 1966 es van fer acords similars. Uns anys després, el 1971, es va fer el "Tractat de les Quatre Potències", que permetia als berlinesos occidentals creuar la frontera, sempre que tinguessin algun visat, regularment. Tot i això, les autoritats alemanyes de l'est encara podien refusar els permisos.

¹⁶⁸ Flemming, Thomas. 2001. *El muro de Berlín; la frontera a través de una ciudad*. Berlín : be.bra verlag, 2001, pàg. 38.

¹⁶⁹ Flemming, Th., 2001, *op. cit.*, pàg. 38-39.

¹⁷⁰ Flemming, Th., 2001, *op. cit.*, pàg. 39.

- **Alemanys i berlinesos de l'Est:** en general no van tenir quasi permís per creuar el mur en cap moment de la seva llarga durada. Tot i això es van fer alguns acords que van deixar creuar la frontera per raons molt específiques; aquest era els cas dels jubilats, que van poder creuar les fronteres a partir del 1964; també es podia passar a l'altre banda del mur per raons familiars importants; i persones que havien d'anar a Alemanya de l'Oest per qüestions professionals (com ara artistes, transportistes, etc.). Tot i això, els permisos havien de ser demanats individualment i no hi havia cap garantia que el concedissin. A més, si aprovaven el viatge, la persona amb el visat podia canviar només una petita quantitat de Marcs d'Alemanya de l'Est a Marcs Alemanys (DM). Tot i aquesta restricció, Alemanya occidental va decidir donar una petita quantitat de Marcs Alemanys als visitants orientals que visitessin el seu Estat. Generalment, els actors, músics i escriptors de la RDA tenien prohibida qualsevol circulació i no se'ls hi donava cap permís.
- **Diplomàtics acreditats a Berlín Est:** generalment podien circular lliurement, amb un permís. Alguns d'ells varen utilitzar aquesta possibilitat per aconseguir uns diners extres mitjançant el contraban i el pas il·legal de persones. Es calcula que varen passar il·legalment unes 2.000 persones als maleters dels coxes de diplomàtics, que no podien ser registrats per la policia de la RDA per la seva immunitat diplomàtica¹⁷¹.
- **Ciudadans de països d'Europa de l'Est:** en general estaven subjectes a les mateixes prohibicions que els habitants d'Alemanya de l'Est; hi havia algunes variacions depenent del país d'origen del visitant, però aquestes eren molt poques.
- **Personal militar Aliat i funcionaris civils de les forces aliades:** podien entrar i sortir del país sense passar pels controls alemanys orientals.
- **Personal militar Soviètic i funcionaris civils de les forces soviètiques:** podien entrar i sortir del país lliurement, sense passar pels controls alemanys occidentals.

¹⁷¹ Flemmning, T., 2001, *El muro de Berlín*. Berlín: Be Bra Verlag, pàg. 38.

Com es veu, doncs, la política de permisos de la RDA permetia l'accés dels ciutadans occidentals, tot i que amb limitacions, i es plantejaven aquests permisos com un mitjà necessari per obtenir recursos econòmics i crear un turisme. També es contemplava com un mitjà de propaganda en pensar que els visitants veurien les excel·lències de la vida a Berlín Est. Tanmateix, per evitar la relació amb els berlinesos de l'Est, els turistes tenien tota una sèrie d'avantatges i privilegis, com la compra en botigues especials (que només acceptaven moneda estrangera), sistemes de canvi, hotels especials, etc. Això, que es donava a tots els països comunistes, era també un mitjà de control econòmic i servia per incrementar els ingressos a l'Oest.

Pel contrari, els permisos de circulació als ciutadans de l'Est i de tots els països comunistes eren molt limitats i pràcticament feien del mur una frontera infranquejable. Per això, molts recorrien a la fugida il·legal.

6.2 Els intents de fugida

6.2.1 L'eficàcia del mur

No es pot explicar el mur sense mostrar els sistemes que s'utilitzaven per fugir de la repressió constant de la RDA. Davant de la separació, molta gent va optar per arriscar la seva vida per retrobar-se amb la família, amics o coneguts o millorar les seves condicions de vida i treball. En total es calcula que van poder fugir a través del mur 5.075 persones (incloent-hi els 574 soldats fugitius), 3.221 foren detingudes i haurien mort intentant escapar-se 190 persones¹⁷².

No està clar, tanmateix, el nombre d'intents de fugides que hi haurien. Segons un document elaborat a partir de les tropes de frontera de la RDA i de voluntaris que col·laboraven en la seguretat del mur, entre desembre de 1974 i novembre de 1978 varen haver-hi 4.956 intents de fugida. D'ells, la gran majoria (80 %) foren detinguts abans de creuar la primera tanca, 743 serien detingudes entre la primera tanca i el mur (14 %) i només 229 haurien aconseguit fugir (6%)¹⁷³. Si aquestes xifres són certes,

¹⁷² Kopleck, M. 2006. *Berlin 1945-1989*. Berlín : Ch. Links, 2006, pàg. 45.

¹⁷³ Kopleck, M. 2006, *op. cit.*, pàg. 54.

demostren una gran efectivitat del mur. En unes altres dades¹⁷⁴, que encara demostren una major eficàcia, l'any 1988 es produïren un total de 2.312 detencions a la frontera interior alemanya i al mur:

- 978 per la Policia Popular
- 5326 per la Policia de Transports
- 614 per les Tropes de Frontera
- 273 per l'Stasi.

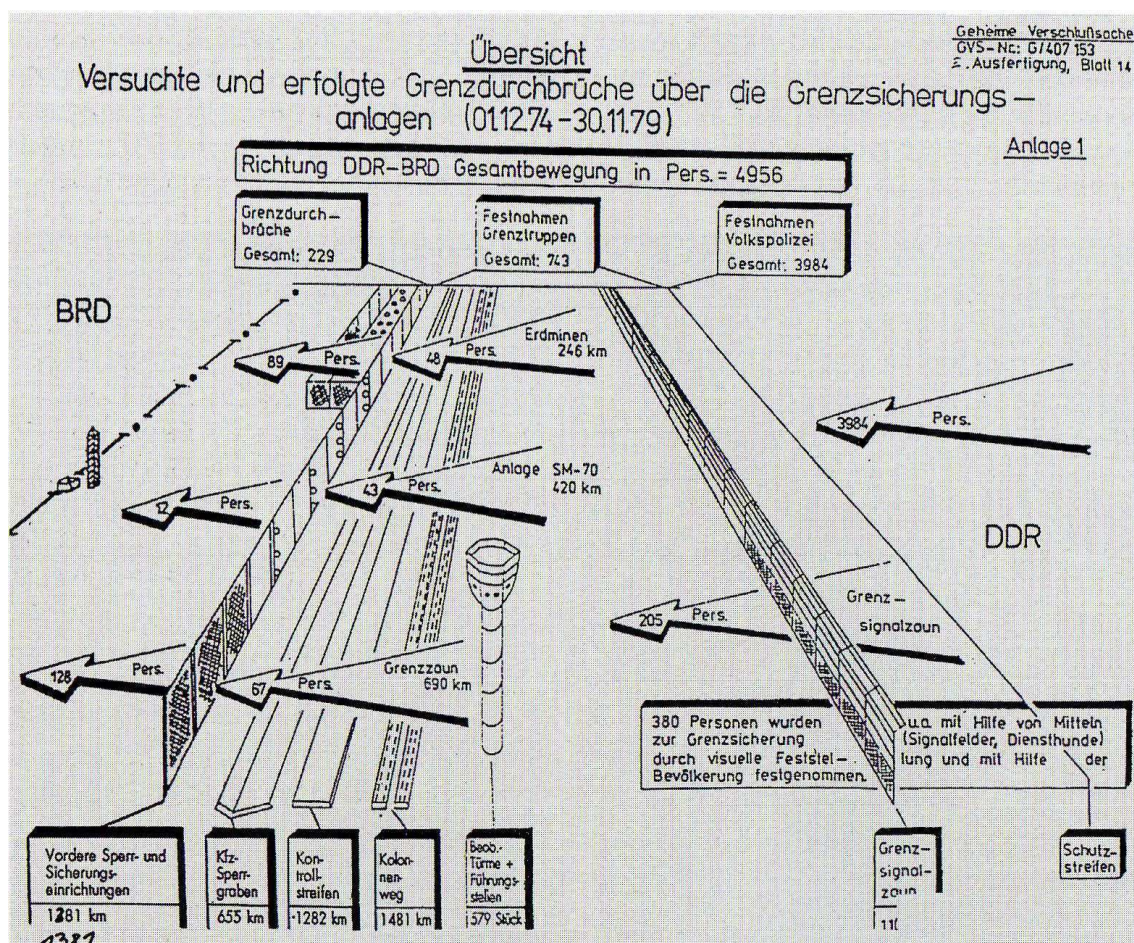

Fig. 23. De 4956 intents de passar la frontera, 3984 fracassaven abans d'arribar a les primeres tanques (dades entre el 1974 fins el 1979)¹⁷⁵.

Tot i aquesta eficàcia, el mur no va ser infranquejable. Es van idear tota mena de sistemes de fugida, tant per terra, aire o aigua; fins i tot es van crear empreses que organitzaven el pas del mur (sobretot a la RFA). A partir del 1964 no només es

¹⁷⁴ Ven Gesrscke, H., 1998, "Die Schierung der SDtaatgrenze der DDR System", dins *Von Mauerrbau zum Mauerfall*, Postdam, pàg. 52; citat a Kopleck, Maik. 2006. *Berlin 1945-1989*. Berlín : Ch. Links, 2006, pàg. 54.

¹⁷⁵ Flemming, T., 2001, *op. cit.*, pàg. 54.

necessitava valentia per creuar el mur sinó també cada vegada més diners¹⁷⁶, diners que servien per finançar la construcció del mur¹⁷⁷. Tot i això, els que ajudaven als fugitius van veure que es podien treure molts diners d'aquest negoci; així que van encarir considerablement el preu pels seus serveis¹⁷⁸.

Molts dels intents de travessar el mur eren reprimits a causa dels nombrosos espies de l'Stasi (el servei secret d'Alemanya de l'Est), que s'infiltraven als possibles grups de fugitius per donar informació al govern.

Els sistemes més utilitzats per entrar el mur eren la construcció de túnels, per aire, el camuflatges de cotxes, i l'ús de documentació falsa.

6.2.2 La construcció de túnels

Amb la finalitat d'escapar i accedir a Berlín de l'Oest es va construir una gran xarxa de túnels. Eren cavats principalment per estudiants universitaris, però molta gent els utilitzava.

El primer cas conegut de fugida per túnel és força curiós. L'entrada a aquest estava situada a un forat en forma de tomba fet a un cementiri. Els fugitius es reunien al voltant d'aquest i feien veure que ploraven; llavors anaven baixant d'un en un quan ningú els veia i caminaven per dins del túnel fins arribar a l'altre costat del mur. Aquesta via d'escapament va ser descoberta quan una dona va tirar-se dins del túnel deixant-se el seu nadó dins del carro accidentalment a l'exterior; llavors va ser segellat per les autoritats comunistes d'Alemanya.

Un dels túnels que més fugides va permetre va ser el que van construir quatre estudiants de Berlín Oest: Hasso, Ulli, Gigi i Mommo, que es van posar d'acord per crear una empresa que organitzava fugides. Van veure que el mur era cada vegada més difícil de passar escalant-lo o trencant-lo ja que s'havien incrementat considerablement les mesures. Així que van decidir construir un túnel des d'una fàbrica abandonada de Bernauer Straße 73; van cavar un forat de 7 metres de profunditat i llavors van començar a treure terra en línia recta (anaven a una velocitat de 3 metres per dia) amb l'ajut de 41 homes. Per finançar l'obra es van posar en contacte amb la NBC, una

¹⁷⁶ De mitjana s'havien de pagar uns 2.000 DM.

¹⁷⁷ Es va calcular que construir un túnel soterrat costava de mitjana uns 28.000 DM.

¹⁷⁸ Van arribar a pujar el preu fins als 20.000 DM per persona.

televisió americana, que va comprar l'exclusiva del reportatge per 12.000 \$. Així el dia en què s'havien de fer les primeres fugides van portar els periodistes amb una camioneta sense finestres; al sortir els van tapar els ulls perquè sigues totalment confidencial el paratge del túnel. Llavors van comunicar als fugitius de l'Est que ja estava tot preparat; es van reunir tots a una casa de Schönholzer Straße. Així van anar passant tots, un per un, pels 150 metres de passadís fins a complir el seu somni, arribar a l'Oest. Per aquest túnel van passar-hi un total de 57 persones, entre elles cinc nens i un nadó de 5 mesos, fill d'un dels estudiants constructors.

Fig. 24. Sòtan de la casa al barri de Wedding on acabava el "túnel 57"¹⁷⁹.

Aquest és només un dels molts casos de fugida per túnels per sota del mur. L'etapa d'aquestes fugides va ser entre els anys 1962 i 1964. El primer cas en que es va travessar el mur per sota terra per mitjà d'un túnel va ser el 24 de gener de 1962, en que es van escapar 28 persones; el segueixen altres casos com les 12 persones que van fugir el 5 de maig del 1962 gràcies a un home de 81 anys o les 25 que van aconseguir arribar a l'oest el juny del mateix any. Tot i així també hi va haver alguns fracassos; és el cas del túnel descobert el 18 de juny de 1962 on, en conseqüència, va morir un home de Berlín Oest que ajudava a escapar a alguns ciutadans de l'Est en un tiroteig. També va ser mort a trets un soldat de 20 anys de la RDA que, al descobrir una família escapant-se

¹⁷⁹ Flemming, T., 2001, *op. cit.*, pàg. 27.

per sota el mur, va ser disparat per l'home més gran del grup, que va treure una pistola sense donar temps de reacció al soldat.

És curiós el cas de Wolfgang Fuchs, un home que s'havia fet famós per ser un especialista en la construcció de túnels de fugida. Fuchs fins i tot aconseguí el suport del mateix Senat de Berlín Oest; gràcies a ell van poder fugir més de 100 persones; 57 d'aquestes van fugir a través del seu túnel més conegut, l'anomenat "Túnel 57", entre el 3 i el 4 d'octubre de 1964. Tot i això, el túnel va ser descobert pels guàrdies del mur, cosa que va desencadenar un dels tirotejos més famosos de la història de Berlín Est, en el que va morir el suboficial Egon Schulz. Després d'aquest cas es va acabar l'època dels túnels, deixant pas a altres mètodes.

La fugida a través dels túnels va donar lloc a un dels casos més comentats, per la negativa de la guàrdia fronterera d'Alemanya de l'Est a recollir un home ferit que va acabar desangrat. Aquest fet va succeir el 6 d'octubre de 1962. La crònica que hem trobat al diari ABC explica els fets:

"Los guardas fronterizos comunistas han impedido la entrada de una ambulancia militar británica en el Berlín Este, que acudía en ayuda de un herido, abatido a tiros junto a la entrada de un túnel de escape. Se cree que el herido es un berlinés occidental que ayudaba a conciudadanos orientales a pasarse al Oeste. Herido en la Heidelbergstrasse, una hora después continuaba tendido en el suelo a la vista de los berlineses occidentales. La ambulancia británica, estacionada en el puesto de control "Charlie", del sector norteamericano, se dirigió a la zona oriental para auxiliar al herido, pero los comunistas no permitieron su paso. Tampoco dejaron pasar a una ambulancia de la Cruz Roja alemana. Un coche militar norteamericano que se dirigía, desde el interior del Berlín Este al lugar del incidente, fue obligado a regresar al sector oriental. Los tres aliados occidentales en la ciudad consideran qué acción adoptar ante la negativa comunista para que se lleve a cabo una misión humanitaria."¹⁸⁰

La notícia explica que l'incident es va produir en un túnel en el que s'hi produïren d'altres fugides:

"El túnel en el que se produjo el incidente corre desde una taberna clausurada en la esquina de la Heidelgerbstrasse con la Elsenstrasse, a un metro de la muralla, construida en la acera occidental de la primera y que cruza la segunda. La Policía occidental ha informado que otros cinco berlineses occidentales consiguieron ponerse a salvo y facilitar la huida de dos orientales antes de que los comunistas descubrieran la salida del túnel. Helicópteros norteamericanos vuelan sobre el lugar del incidente."

¹⁸⁰ "Otro berlinés se desangra junto a la muralla", dins ABC, dia 7 d'octubre de 1962, pàg. 1.

6.2.3 El pas per l'aire

Algunes persones fins i tot van intentar travessar el mur sobrevolant-lo. Aquest va ser el cas de les famílies Wetzels i Strlzycks; els membres d'aquestes es van comprar, de mica en mica, petites quantitats de tela de niló. Això no va aixecar cap sospita a les autoritats d'Alemanya oriental. Quan van tenir suficient tela, van construir un globus d'aire calent. Van proveir-se de prou combustible per arribar a l'altra banda del mur i van enlairar-se; al cap de poques hores van aterrar a Berlín Occidental. A partir d'aquell moment la venda de roba lleugera va ser estrictament controlada.

6.2.4 El pas amb documentació falsa

Els mètodes que s'utilitzaven eren cada vegada més sofisticats. Els més utilitzats eren dins de cotxes o amb documentació falsa. Era força habitual contractar joves d'Holanda perquè viatgessin a Berlín Est i allà, denunciessin el robatori del seu passaport, amb el que mentrestant havia passat la frontera una persona que volia fugir.

Per l'aire també va fugir Heinz Holzapfel i la seva família, que va creuar el mur amb l'ajut d'una tirolina improvisada que van instal·lar durant la nit amb l'ajuda de uns coneguts que vivien a Berlín oest.

La Vanguardia descrivia una fugida espectacular de Horst Kelin¹⁸¹, un trapezista d'un circ de Berlín oriental; aquest va sobrepassar el mur per un cable d'alta tensió desconnectat de la xarxa que travessava la frontera. A la fugida, Horst va fer equilibris per més de 20 metres de cable sense que els guàrdies fronterers se n'adonessin. Quan ja era a al territori occidental va veure que les cames li començaven a fallar, així que va baixar del cable i s'hi va agafar amb les mans per avançar fins a l'edifici més proper. Llavors el cable es va començar a balancejar per culpa del vent, cosa que va fer que el trapezista caigués els 15 metres que el separaven del terra. Horst va patir ferides greus; tot i això, va aconseguir fugir de l'est de la ciutat.

¹⁸¹ "Espectacular y desgraciada huida de un equilibrista", *La Vanguardia*, 2 de febrer de 1963, pàg. 14.

6.2.5 Saltant el mur

Al principi molta gent saltava el mur sense gaires problemes. Va arribar un moment que el govern alemany de l'est va començar a aplicar mesures per evitar que la gent creués el mur. Una de les primeres va ser prohibir la venda de cordes i cordills a Berlín. Tot i així, més de 5.000 persones van intentar creuar el mur escalant-lo; molta gent va morir intentant-ho, la majoria per disparats dels guàrdies fronterers.

Un dels casos més coneguts d'intent de fugida saltant el mur va ser el que va protagonitzar Peter Fetcher, de 18 anys d'edat, el 17 d'agost de l'any 1962. Durant la fugida va ser disparat pels guàrdies fronterers, va caure, i va morir dessagnat ja que les autoritats alemanyes de l'est van prohibir ajudar-lo. Aquesta notícia va donar la volta al món, cosa que va fer que molta gent es comencés a manifestar en contra dels mètodes emprats a la frontera que creuava Berlín. L'última persona que morí intentant creuar el mur va ser Chris Gueffroy¹⁸².

Les fugides van ser font d'inspiració per a molts escriptors, guionistes i directors d'aquella època i de l'actualitat. Així, per exemple, el 1962 es va estrenar la pel·lícula nord-americana *Escape from East Berlin*, que relata la fugida d'un grup d'amics de Berlín est cap a l'oest. També va inspirar a Peter Scheneider, que el 1989 va escriure la novel·la *El saltador del mur*, un llibre que relata dos casos de fugida inventats per ell.

La Vanguardia descriu una d'aquestes fugides el dia 27 de juny de 1962:

“Una mujer de veintisiete años y sus tres hijos, de edad comprendida entre tres y siete años, han conseguido escapar hoy, a plena luz del día, de Alemania oriental burlando la estrecha y rigurosa vigilancia de los guardias fronterizos comunistas. La indicada señora ha manifestado que ha huido a la Alemania occidental por habersele obligado a trabajar en una granja colectiva, teniendo que estar todo el día separada de sus hijos pequeños.”¹⁸³

¹⁸² Tunnel Escapes. Berlin Past&Present. [<http://berlinwall.soaringdevelopment.com/tunnel.aspx>]

¹⁸³ “Huye una mujer con tres hijos pequeños”, dins *La Vanguardia*, 27 de juny de 1962, pàg. 18.

Fig. 25. Un intent de fugida saltant el mur al barri de Mitte el 1971¹⁸⁴.

6.2.6 El pas amb cotxes camuflats

També s'utilitzaven cotxes trucats per poder passar la frontera amb una persona amagada en amagatalls molt petits. Aquest és el cas de les 9 persones que van aconseguir sortir amagades dins d'un cotxe el 1964. Aquest tipus de fugides eren molt perilloses ja que els guàrdies de la frontera examinaven els cotxes de dalt a baix per evitar que s'escapessin més persones.

S'utilitzaren molts tipus de vehicles diferents per creuar el mur trencant-lo, amagant persones o creuant a tota velocitat les fronteres. Aquests van ser des de cotxes fins a màquines de tren¹⁸⁵, aplanadores¹⁸⁶ o vaixells de vapor¹⁸⁷.

També s'escaparen, com hem dit abans, molts guàrdies de la RDA. Una de les fugides més espectaculars d'un guàrdia va ser a l'abril de 1963, quan un soldat va escapar-se trencant un fragment del mur amb un tanc i fugí amb un camió amb alguns companys¹⁸⁸.

¹⁸⁴ Font: Flemming, T., 2001, *op. cit.*, pàg. 32.

¹⁸⁵ El 5 de desembre del 1961 Harry Deterling, un maquinista de tren, va creuar la frontera amb la seva família i dos amics amb una locomotora de vapor.

¹⁸⁶ El 1966 dos berlinesos de l'est creuaren el mur tirant al terra una part d'aquest amb una aplanadora.

¹⁸⁷ Bodo Kunkel va esdevenir la persona que creuà la frontera amb el mitjà de transport més gran quan fugí amb un vaixell de vapor el 7 de juny de 1962.

¹⁸⁸ Insula, J., "El muro de Berlín metáfora de la realidad" La Vanguardia, 3 de novembre de 1985, pàg. 43.

Fig. 26. Intent de fugida d'una dona amagada dins d'un cotxe¹⁸⁹.

6.2.7 Una fugida filmada

El 21 d'agost de 1988, cap a les 10h del matí, quatre persones, dos homes i dues dones van travessar les barreres de la frontera. Quasi ho havien aconseguit quan un soldat fronterer els va descobrir. Llavors van tirar-se a l'aigua i van començar a nadar ràpidament cap a l'altre banda del riu; els soldats de la RDA van seguir-los amb una barca i atraparen una dona, que va poder deslliurar-se dels guàrdies i va tornar-se a tirar a l'aigua. Finalment, totalment esgotades, les quatre persones van aconseguir arribar al marge animats pels testimonis. Un equip de televisió que, per casualitat, es trobaven allà van gravar tota la dramàtica escena. Aquestes imatges van ser reproduïdes a la televisió, cosa que va tenir una gran repercussió mediàtica. Aquest fet va indignar el govern d'Alemanya de l'est i això va fer que s'extremessin les mesures a aquell fragment de frontera.

¹⁸⁹ Font: Berliner Mauer Dokumentationszentrum.

6.2.8 La acollida de fugitius a Berlín oest

L'èxode portat a terme a Alemanya oriental causà unes pèrdues enormes; entre aquestes hi ha el fet que va marxar una enorme quantitat de treballadors qualificats.

Alemanya de l'est no estava disposada a reconèixer les debilitats del seu propi sistema com a causa del moviment de refugiats. Segons les autoritats d'Alemanya oriental, les raons per aquesta allau de fugitius que marxaven als països veïns estava en les temptacions d'Alemanya occidental i la propaganda contra orient als mitjans de comunicació d'Alemanya occidental. No va ser fins a la construcció del mur de Berlín el 1961 que les autoritats d'Alemanya oriental van aconseguir aturar l'èxode, una mesura que els va permetre establir el sistema polític i econòmic d'Alemanya de l'Est.

Alemanya occidental al principi va tenir por que comencés una crisi al seu país per l'increment de població causat per les grans onades migratòries. Però el temps va demostrar que els refugiats eren més beneficiaris econòmicament pel país que una càrrega addicional. El final de la immigració en massa va arribar el dia de la construcció del mur el 13 agost 1961.

Tot i això, entre els anys 1980 i 1990 va tornar a aparèixer una forta onada d'immigració com a conseqüència dels canvis polítics que experimentava el bloc comunista. A la dècada de 1980, el mur i la frontera es van anar tornant políticament fràgils i el nombre de refugiats va anar creixent. D'una banda, la RDA es trobava en un estat de declivi econòmic i de l'altra, amb la signatura de l'Acord de Viena de la Conferència sobre la Seguretat i la Cooperació a Europa el gener de 1989, el règim de l'Alemanya Oriental es va veure obligat a reduir les restriccions als passos fronterers.

Poc abans de la caiguda del mur el nombre de refugiats va anar creixent considerablement, amb l'obertura dels passos fronterers entre Àustria i Hongria. La premsa de l'època es fa ressò de l'increment del nombre de refugiats i les mesures que havien de prendre's per acollir-los. El dia 4 de setembre de 1989, la premsa pronosticava ja l'arribada massiva d'un gran nombre de fugitius:

“Según el citado semanario alemán [“Welt am Sonntag”], tanto Bonn como Budapest cuentan con que, aproximadamente, el 10 por ciento de los 150.000 a 200.000 alemanes orientales que hay actualmente en Hungría optarán por dar la espalda al régimen socialista de la República Democrática Alemana (RDA). Los refugiados permanecerán dos o tres días en los campos, después de ser interrogados a fin de evitar la infiltración de espías enviados por Berlín este. Desde los primeros días de agosto hasta la fecha, unos 5.000 germanos orientales

han huido desde Hungría, vía Austria, a la RFA. El número de fugitivos de la RDA inscritos en la capital de Hungría es actualmente de 4,000 y no de 15.000 o 20.000 como se había calculado en un principio. La Cruz Roja, la Cruz de Malta (MHI) y la Obra Técnica de Socorro (THW) han realizado este fin de semana un servicio continuado de 48 horas para habilitar campamentos, hoteles, colegios, edificios públicos para alojar hasta unos 20.000 fugitivos de la RFA y otros países del Este”.

Pocs dies després de la crònica anterior, els refugiats anaren arribant en massa. A La Vanguardia del dia 13 de setembre de 1989 hi ha descrita la situació que es vivia en aquelles dates:

“En los cinco campamentos instalados en Baviera, en poblaciones próximas a la frontera con Austria se vivió ayer una intensa actividad. Los germanoorientales procedentes de Hungría no dejaron de llegar en vehículos particulares y autobuses pagados por Austria y la RFA. La organización en los campos de Zettsat, Haselbach, Passau y Vilshofer es perfecta. A la Cruz Roja alemana y a la policía de fronteras no se le escapa un detalle. En el campamento de Haselbach, situado 15 kilómetros al norte de la ciudad fluvial de Pussau, convertida por el Danubio. [...]La asociación hizo este ofrecimiento antes de que el éxodo de expatriados de la RDA hubiera alcanzado las actuales proporciones, por lo que también ampliaba su oferta a la formación de treinta mil emigrantes más. La llegada de este aluvión de refugiados supone un balón de oxígeno para el deficitario mercado laboral de la RFA, tan necesitado de mano de obra especializada. La mayoría de los refugiados que ayer ya empezaron a distribuirse por las ciudades industriales del interior son trabajadores eficientes que llegan ávidos de abrirse camino en el menor tiempo posible; que han descubierto el consumo al mismo tiempo que la necesidad imperiosa de contar con dinero para practicarlo; que tienen una formación de tipo medio y una disciplina laboral a prueba de sindicatos. Y que, para colmo, saben alemán y no han perdido las referencias culturales mínimas que garantizan la convivencia futura.[...]”¹⁹⁰

La sangria de refugiats que fugia cap a l'Est qüestionà la RDA i li suposà la seva estocada definitiva. El mur seguia existint, però hi havia d'altres vies per fugir, molt més simples. Dos mesos després, el mur s'obriria, i el flux de refugiats seria encara més important, però aquesta és ja una altra història. Després de la caiguda, els primers refugiats de l'Alemanya Oriental després de la caiguda del mur van ser rebuts a Occident amb gran entusiasme. Però ben aviat els nouvinguts van ser acusats de sobrecarregar l'estat de benestar de Alemanya occidental. Es van fer demandes i denúncies de tot tipus per aturar la concessió de permisos de residència als ciutadans de

¹⁹⁰ “Los campos de acogida en Baviera, primer hogar y oficina de empleo para los “nuevos” alemanes federales”, dins *La Vanguardia*, 13 de setembre de 1989, pàg. 10.

l'est d'Alemanya. Tot i els canvis en l'opinió popular, el govern federal d'Alemanya occidental seguí amb la seva política d'acceptació de refugiats de l'est, però la població occidental ja no els acollia amb el mateix entusiasme que tots aquells que havien arriscat la vida intentant passar el mur. Paradoxes de la història.

6.3 El Berlín alternatiu: un immens espai de grafitis

El mur, és una obvietat, tenia dues cares. Mentre que per a la banda oriental era una immensa línia fortificada de frontera, per a la banda occidental era una galeria de grafitis i pintures de tot tipus. Com assenyalava Insula en un article a *La Vanguardia* el 1985: “*es podria dir que el mur ostenta la seva evolució expressiva. La polèmica “pell de pedra” es transforma en una metàfora d l'estat d'ànim col·lectiu provocat per la divisió, a la vegada que porta sent un registre de tendències culturals de les últimes dècades.*”¹⁹¹

El fet que el mur es trobés uns metres més enllà de la línia de frontera facilitava que a la banda occidental hi hagués un espai que no era terra de ningú, ja que no podia ser controlat per la policia occidental, però al qual tampoc la policia oriental li feia gaire cas. Pintar al mur era, en certa manera, un acte subversiu, una certa insubmissió contra la línia frontera. Des de la perspectiva occidental, el mur era un autèntic mural per expressar les reivindicacions. Tot i que els grafitis i murals eren un acte il·legal¹⁹², la part occidental del mur esdevenia un espai consentit per occident perquè es trobava a l'altre cantó de la frontera (formalment en territori de l'Est), de manera que pintar en ell era un delicte ja que es creuava il·legalment la frontera. Tot i això cap dels dos estats hi feia res al respecte; la RFA no podia perquè on es produïa el delicte no era el seu territori i la RDA no hi feia res perquè, mentre no creuessin la frontera o ajudessin algú a escapar-se, preferien controlar l'altre costat de la muralla.

Els primers grafitis es van començar a fer durant la dècada dels seixanta, poc després de la construcció del mur. Aquests primers grafitis eren senzilles pintades fetes amb aerosol negre, i que s'utilitzaven per transmetre les ambicions musicals de les

¹⁹¹ Insula, J., “El muro de Berlín metàfora de una realidad”, dins *La Vanguardia*, 3 de novembre de 1985.

¹⁹² Manale, M., 1990. *Le Mur de Berlin*. París : La documentation Française, 1990. pàg. 58.

tribus urbanes¹⁹³, per incloure comentaris ecologistes o pintures reivindicatives contra la República Democràtica d'Alemanya i contra el propi mur. La publicitat alternativa de llocs de reunió per joves es barrejava amb comentaris optimistes occidentals; és el cas, per exemple, de la frase "*Qui ho vol ho aconsegueix, qui s'arrisca guanya i qui estima, viu*". Els grafitis tenien tota mena de textos, com ara: "El mur és al cervell" o "Llibertat per Namíbia"

El mur va anar creant, poc a poc, la seva pròpia textura de símbols, de dates, de gargots, i dibuixos. A partir de la dècada dels vuitanta, els grafitis van començar a millorar-se fins a convertir-se, en molts casos, en autèntiques obres d'art, en una espècie de gran museu a l'aire lliure. Van començar a fer-se grafitis amb colors molt variats, millorant la seva expressivitat. Ja no només eren pintades fetes ràpidament, com la major part de grafitis, sinó que la impunitat del mur va propiciar. Així es van homenatjar pintors com George Grosz o Picasso. Més encara, artistes reconeguts internacionalment començaren a desplaçar-se a Berlín, per donar-li humor i art al mur. Aquest és el cas d'artistes com el francès Bouchet (responsable de l'homenatge a La Fontaine) o el nord-americà Richard Hambleton, que viatjaren des de Nova York per pintar el mur d'una manera abstracta i totalment nova respecte els grafitis anteriors. Aquest museu a l'aire lliure conté alguns dels grafitis més famosos del mur, com per exemple, el "Bruderkuss" (petó de germans)¹⁹⁴ o el Trabant¹⁹⁵ de Birgit Kinder¹⁹⁶. El mur servia de suport a grans pintors murals, amb pintures molt acolorides.

¹⁹³ S'hi poden veure pintades amb noms de grups com AC/DC o Iron Maiden.

¹⁹⁴ On hi apareixen Leónidas Breznev y Erich Honecker fent-se un petó. El rus Dimitrij Vruble va afegir unes paraules al seu grafit; aquestes diu "Déu meu, ajuda'm a sobreviure a aquest amor mortal".

¹⁹⁵ Famos cotxe d'Alemanya oriental. Aquest dibuix il·lustra la fotografia de Helmuth Lohmann feta el 4 d'octubre de 1979.

¹⁹⁶ Al grafit de Birgit Kinder hi apareix un Trabant travessant el mur el 9 de novembre de 1989.

Fig. 27. Obra *Parlo d'Amor* d'Ignasi Blanch a l'East Side Gallery¹⁹⁷.

Els temes tractats eren diversos, i generalment no tenien res a veure amb el mur, de forma similar als murals de les grans ciutats d'aquella època¹⁹⁸. Amb la caiguda del mur, el seu significat artístic va revaloritzar-se. El 1990 una secció del mur es va transformar en la galeria a l'aire lliure més gran del món, convidant-se a cent divuit artistes de vint-i-un països a expressar els seus pensaments en temes polítics, conceptuals, idealistes i poètics formant, així, una obra de 1.316 metres. Ubicada en ple centre de la ciutat (al barri de Friedrichshain, al costat de Mitte), la East Side Gallery va ser declarada monument nacional el 1991. Tot i que tots els grafitis d'aquesta galeria són autèntiques obres d'art, gran part d'aquestes estan en un lamentable estat. Per això molts artistes s'estan posant d'acord per impulsar programes per la restauració de les obres del mur de Berlín. Alguns d'aquests professionals de l'art van aconseguir que una empresa privada els donés una subvenció per restaurar algunes de les pintures de la galeria l'any 2000¹⁹⁹; tot i això, les condicions climàtiques i el vandalisme els deterioren moltíssim. Des d'inicis de l'any 2009, la majoria d'artistes que van fer aquestes pintades l'any 1990 es desplaçaren a Berlín per repintar les seves obres. Això es va fer en motiu del vintè aniversari de la caiguda del mur; així es van tenir la gran majoria dels grafitis de la East Side Gallery restaurats el 9 de novembre, dia que es celebrava l'aniversari de la caiguda del mur. Aquest és el cas de Ignasi Blanch, artista català que el 1990 va ser seleccionat per pintar una part de la East Side Gallery, que l'agost del 2009 va viatjar a Berlín per repintar la seva obra *Parlo d'Amor*.²⁰⁰

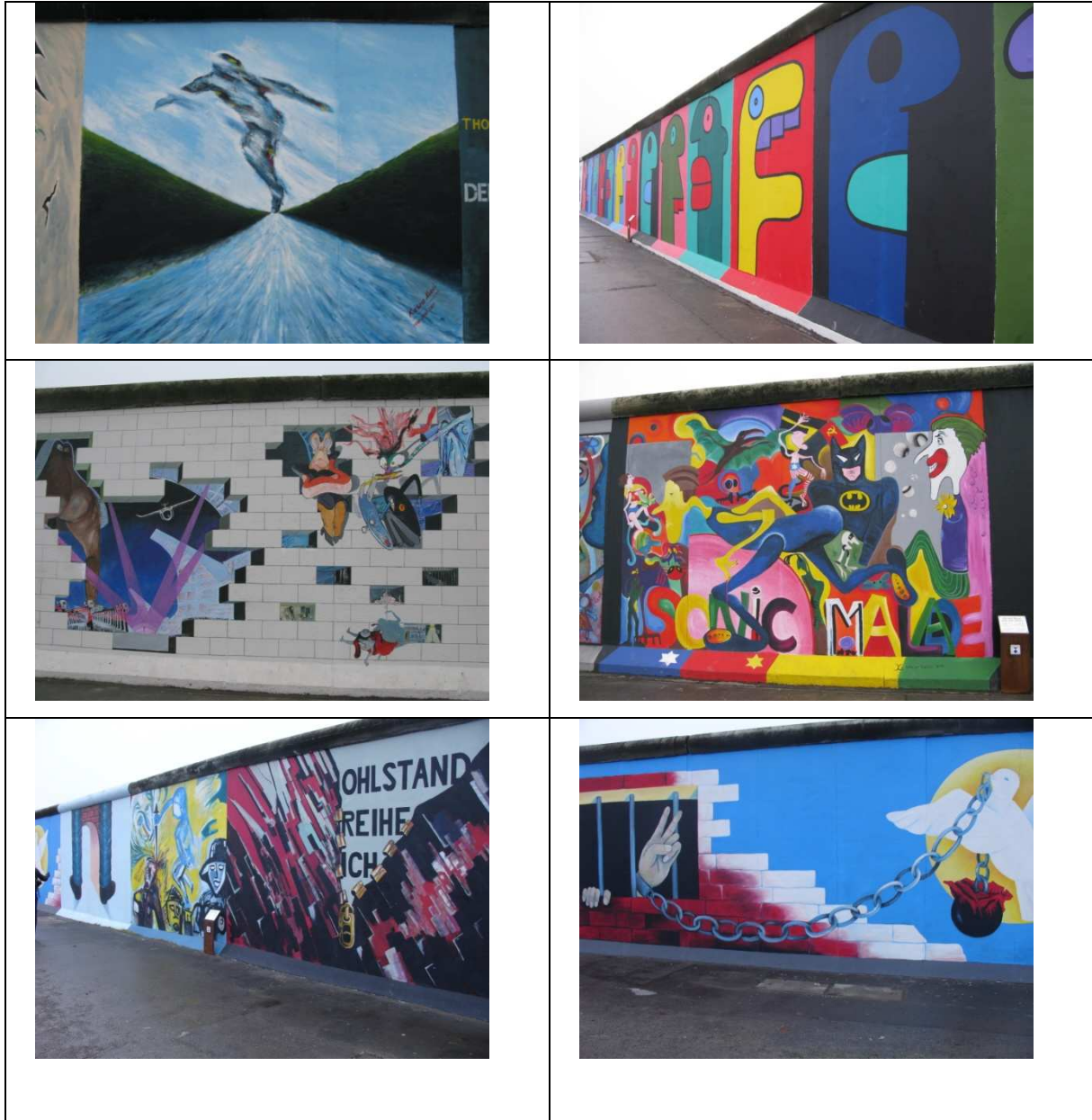
¹⁹⁷ Fotografia: Pau Roigé Gargallo.

¹⁹⁸ (Melane, p. 59-60).

¹⁹⁹ "El segundo aire del Muro de Berlín", *El Mundo*, 1 d'agost de 2008.

²⁰⁰ Miguel Carbalho, "Amor sobre el Muro de Berlín", *La Vanguardia*, 6 d'agost de 2009, pàg. 26

Com a curiositat, direm que l'any 2008 quatre grafits que cobrien gegants plaques del mur de Berlín van arribar a vendre's a un preu superior als 3.000 € cada un en una subhasta feta a la capital alemanya.

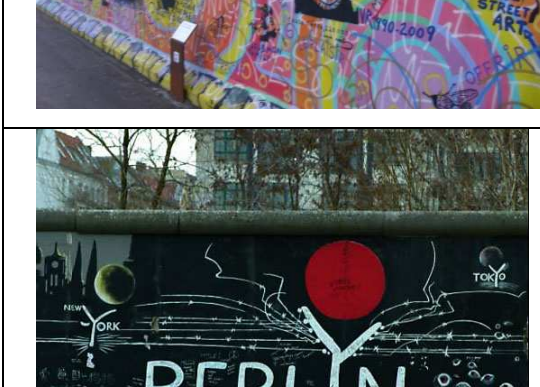

Fig. 28 Diverses imatges de grafits del mur²⁰¹.

6.4 Les accions de protesta

L'oposició al mur era evident a Berlín, però així i tot les accions de protesta no foren moltes. A l'Est, el fort control policíac impossibilitava qualsevol acció de protesta, i a l'oest els interessos geoestratègics de la guerra freda feien que les autoritats polítiques “refredessin” qualsevol acció. De totes maneres, al llarg de la història hi hagueren diverses accions que foren ben significatives.

6.4.1 La manifestació per la seva construcció

La primera manifestació important contra el mur va ser feta poc després de la seva construcció. Els berlinesos varen tractar d'aconseguir una resposta de les forces ocupants de Berlín mitjançant la convocatòria de dos minuts d'aturada pel dia 15 d'agost de 1961. Pel dia següent, es convocà una gran manifestació contra la construcció del mur i la passivitat dels aliats. Més de 250.000 persones varen participar en la manifestació. L'endemà, La Vanguardia explicava que:

“Cientos de millares de berlineses occidentales llenaban la plaza en que se levanta la alcaldía de Schoenberg, en manifestación de protesta contra las restricciones impuestas por los comunistas en su frontera con Berlín Oeste. Hizo primero uso de la palabra el teniente de alcalde de la ciudad, Franz Amrehn, que

²⁰¹ Fotografies: Pau Roigé Gargallo.

afirmó que los berlineses habían ido a la manifestación con la fuerza de su infinita solidaridad y con la responsabilidad de su conciencia para calmar, al mundo contra lo que sucede en la Alemania oriental. Dijo, en un símil, que hace tiempo se sabía que Hitler imperaba en la zona soviética, pero que desde el domingo pasado- se han suprimido totalmente en ella los derechos, es cosa completamente distinta.

A continuació parló el alcalde Willy Brandt, que asseguró que la situació és hoy mucho peor que en cualquier momento después del bloqueo. Pero Walter Ulbricht y le ha permitido que sus tropas se metan en el sector oriental de Berlín con violación del derecho internacional. «Los tanques que han ocupado posiciones para detener la huida en mas, a Occidente ha hecho añicos el estatuto cuádrupartito de Berlín, con fuerza legal», dijo entre los aplausos de la muchedumbre. «El resultado de tamaña injusticia no puede limitarse a una protesta en el papel, —continuó—. Buena es la protesta de los tres comandantes aliados occidentales, pero la cosa no debe quedar ahí. Si nuestra policía asegura el orden en la frontera de los sectores occidentales, no lo hace porque le complazca esta terrible creación de una frontera, sino para impedir derramamiento de sangre. Ninguno de nosotros y nadie en el mundo puede permanecer indiferente ante lo que ocurre en el sector Oriental de Berlín».

¿Qué podemos hacer para influir en los acontecimientos? Tenemos que demostrar que los berlineses son capaces de afrontar esta difícil situación. Tenemos el derecho de decir a nuestros compatriotas del Berlín Oeste cuáles son las exigencias del momento y para con nuestros amigos de Occidente tenemos el deber de expresarles nuestra opinión con la franqueza que es normal entre amigos. A nuestros compatriotas de allende las alambradas y los tanques custodiados por el Ejército rojo para que no puedan aquellos decir lo que desean, hemos de decir cuanto odio y cuanta amargura abrigan en estos días nuestros corazones. Sabemos que sólo los tanques os impiden venir. Nadie oye vuestra opinión, conciudadanos y compatriotas nuestros que en estos días lleváis la carga más pesada. ”²⁰²

Les paraules de l'alcalde Willy Brandt s'adreçaven sobre tot a la passivitat de les potències aliades. La premsa alemanya ho deia clarament: “Berlin espera més que paraules, Berlín espera actes polítics”²⁰³

6.4.2 Els intents de fugida cap a l'est: accions de protesta

Mentre que els guàrdies de l'est intentaven, amb molt esforç, controlar el pas de gent pel mur, hi havia persones de Berlín Oest que protestaven en contra de la divisió de

²⁰² “Manifestación de protesta en el sector oriental”, *La Vanguardia*, 17 d'agost de 1961, pàg. 11.

²⁰³ Tagespiegel, 17 d'agost.1961. Citat a Manele, *Le mur de Berlín*, París, La Documentation Française,

la divisió de la ciutat passant des de l'occident a l'orient de la ciutat amb els mateixos mitjans que utilitzaven les persones que s'escapaven de l'est saltant el mur.

Aquest és el cas del nord-americà John Runnings, que entre els anys 1986 i 1987 va portar a terme diverses accions de protesta amb el mur com a protagonista. Així, l'estiu del 1986 va trepar a sobre el mur amb l'ajut d'una escala i caminà per sobre d'ell durant més de 500 metres, observat per molts espectadors que l'aplaudien; els guàrdies fronterers obligaren a Runnings a baixar i l'agafaren com a pres; després d'un interrogatori el van deixar lliure. Dies més tard tornà a pujar sobre el mur i s'hi va asseure mentre feia veure que el colpejava amb un martell durant més de mitja hora. Va tornar a ser arrestat i va ser tornat a Berlín occidental. El seu tercer intent de caminar sobre el mur va tenir com a conseqüència 53 hores de presó. Runnings va seguir fent accions de protesta travessant el mur diverses vegades.²⁰⁴

També és curiós el cas que van protagonitzar un grup de 200 punks de l'oest, que es van instal·lar amb tendes de campanya al Triangle de Lenné, una zona al costat de la Potsdamer Platz de quatre hectàrees que pertanyia a Berlín est però que quedava fora del territori delimitat pel mur, el març de 1988. Molts joves es reunien després de les baralles de l'oest perquè allà no els podia perseguir la policia occidental i l'oriental no feia res per evitar-ho. Tot i això el dia 1 de juny de 1988 es va establir un tractat entre la RDA i la RFA en que es deia que el Triangle de Lenné passava a ser territori de la República Federal Alemanya. Així, la policia de l'oest es va organitzar per desallotjar la plaça. Mentre l'operació durava molts joves es van escapar de les autoritats occidentals saltant el mur i fugint cap a l'est de la ciutat. Els guàrdies i soldats fronterers de la RDA van detenir a tots els fugitius procedents de l'oest i els van portar amb cotxes fins a un edifici destinat a l'allotjament de les tropes; allà se'ls hi va donar esmorzar i després de prendre les seves dades se'ls va tornar a l'oest.

6.4.3 Protestes juvenils a Berlin Est

A l'altra banda del mur les manifestacions de protesta foren menys habituals, però així i tot es produïren. Les primeres revoltes dels ciutadans de l'est contra el mur començaren el dia 7 d'octubre de 1977, dia en que es celebrava el 28è aniversari de la

²⁰⁴ Flemming, T., 2001, *op. cit.*, pàg. 56.

creació de la RDA. Mentre s'estava fent un concert de jazz, un grup de joves va començar a revoltar-se contra la Policia Popular; es llançaren pedres i es feren tot tipus de destrosses; uns 1.000 joves es burlaven i atacaven la policia mentre protestaven contra la repressió del país. Aquella nit van morir tres joves, varies dotzenes sofriren ferides greus, i més de 150 van ser detinguts per la policia i l'Stasi.

En un altre concert de 1987 es produïren noves protestes per la mateixa causa. Entre el 6 i el 9 de juny d'aquell any molts grups internacionals s'havien reunit per fer un gran festival de música rock a Alemanya de l'oest. Tot i això alguns altaveus estaven orientats cap a l'est, cosa que va fer que més de 4.000 joves de Berlín oriental s'apleguessin al costat del mur per intentar escoltar els concerts. Tot i els intents de controlar les masses, els guàrdies fronterers no van poder evitar que els joves trenquessin part de la barrera protectora que es situava davant del mur. Llavors va començar a sorgir una autèntica batalla campal entre els soldats de la RDA i membres de l'Stasi, i els joves revolucionaris. En aquesta ocasió es detingueren més de 200 persones.²⁰⁵. Aquests són només dos de les moltes de les revoltes que van protagonitzar les joventuts alemanyes orientals per tal que el mur es tirés a terra. Tot i això, aquestes no van tenir gaire repercussió en les decisions del govern comunista.

²⁰⁵ Flemming, T., 2001, *op. cit.*, pàg. 60.

7. La caiguda del mur

“Dos reacciones dominantes se generalizan ante los acontecimientos de Alemania: estupor e incertidumbre. Hay euforia, el sentimiento de que termina una larga pesadilla cuando se ve a los alemanes del Este cruzar de un Berlín al otro con la complacencia de alguien a quien acaban de abrir la puerta que se le mantenía rigurosamente cerrada. Pero al mismo tiempo es inevitable preguntarse dónde va a desembocar esta riada popular que rompe fronteras, desborda gobiernos y sistemas políticos y económicos que parecían eternos, que convierte en papel mojado dogmas cuyo mantenimiento ha costado sangre y dolor”.

Carlos Nadal²⁰⁶

7.1 Per què cau el mur? La desaparició d'un sistema

7.1.1 El deteriorament de la RDA

Com diu Eva Peruga, “el muro que dividió el mundo cayó sin una sola bala, sin un solo herido. Cayó porque se le había acabado la vida”²⁰⁷. En efecte, tot i que encara el 1989 els dirigents de la RDA pensaven que el mur podia durar cent anys més, i tot i que la majoria d'alemanys estaven convençuts també el 1989 que la reunificació era gairebé impossible, resultava evident que el règim comunista de la RDA estava colapsat.

D'una banda, a nivell internacional el comunisme havia entrat en una ràpida transformació. Al del març de 1985 Michael Gorbatschow va començar a dirigir el partit a l'URSS, i va començar a adoptar polítiques de reforma. Una reforma que naixia dels problemes econòmics, però també de les respostes polítiques. A mesura que anaven passant els anys els grups d'oposició dins dels països del bloc soviètic que criticaven el sistema comunista.

²⁰⁶ Nadal, C., “La euforia no debe impedir la reflexión” *La Vanguardia*, 11 novembre 1989, pàg. 3.

²⁰⁷ Peruga, Eva, 2009, “Cayó el muro cambió el mundo”, *Dominical El Periódico*, 25/10/2009, número 371, pàg. 19-26.

A meitats de l'any 1989 la situació a la que s'havia arribat durant la crisi econòmica dels països de l'est, en especial la RDA, estava empitjorant a causa dels enormes deutes internacionals d'aquests Estats. Alguns d'aquests països es van començar a adonar del fracàs del socialisme soviètic; alguns d'aquests foren Hongria i Polònia, que van començar a introduir reformes prenent com a model els països del bloc occidental. Tant és així que, fins i tot, Hongria es va atrevir a treure les barreres frontereres que la delimitava amb Àustria el 2 de maig de 1989. Durant els següents mesos, aquest forat al "Teló d'Acer" va servir com a porta de sortida de molts fugitius de la RDA. Tant és així, que a Sopron, un poble d'Hongria, el 19 d'agost de 1989 es van escapar més de 600 persones en un sol dia durant un acte polític que s'estava celebrant. En veure això es van intentar reforçar les fronteres, però finalment, l'11 de setembre de 1989 el govern hongarès va declarar oficialment que la frontera amb Àustria estava oberta.

El govern de la RDA estava col·lapsat; no sabien què fer per tal d'estabilitzar el sistema. Tot i això, l'URSS va dir que no donaria suport a Alemanya oriental a reorientar la seva economia. Així, mica en mica anava augmentant la pressió econòmica i política sobre el govern de la RDA. L'única font de recursos que els hi quedava eren els préstecs concedits per la RFA; aquesta aprofitava l'avinentsa per obligar a Alemanya de l'est a millorar les condicions de treball i vida dels seus ciutadans; així, per exemple, van demanar que es deixés de disparar a la frontera entre Berlín est i oest, cosa que es va portar a terme a partir dl 3 d'abril del 1989.

Però el que resulta evident des de la perspectiva actual no era tan clar en aquell moment. Només set dies abans de la caiguda, Krenk, el líder de la RDFA, declarava que la reunificació no estava en la seva agenda política i que el mur era encara necessari. La Vanguardia del 2 de novembre recollia les seves declaracions així:

"Estoy firmemente convencido de que la cuestión de la reunificación no es actual —dijo. Sobre la separación de Alemania reposa una parte de la estabilidad en Europa, y sobre Europa la del mundo" (...) Citando la conocida frase de un destacado intelectual francés dijo que: "Queremos tanto a Alemania que nos encanta que hayan dos". Los alemanes del Este dispondrán pronto de pasaporte y podrán viajar donde deseen, dijo. Pero no dio detalles, aludiendo que la concreción de eso corresponde al Gobierno y al Parlamento. Si habrá libertad de viajar, ¿para qué mantener el muro de Berlín?, se le preguntó. "Se trata de una frontera entre dos estados, dos sistemas políticos, dos bloques militares, y en el territorio de esos dos estados se encuentra la mayor concentración de armas y tropas de Europa", dijo formulando de otra forma la vieja máxima de su antecesor jubilado, Erich Honecker "El muro desaparecerá el día en que

desaparezcan las razones que obligaron a su construcción”. “En cierta forma se trata de un muro defensivo”, comentó rozando también la denominación oficial de los años 70 (“muro de protección antifascista”). “El muro se levantó muchos años después de que todo eso fuera realidad”, continuó, y antes de su levantamiento en 1961, “nuestro Estado perdió 100.000 millones de marcos”. Por tanto, “demos pasos y no soñemos”, sentenció”.²⁰⁸

Com es veu, el projecte polític dels dirigents de la RDA consistia en una reforma política que permetés mantenir l'Estat de l'Est. Volien fer una “perestroika” a l'alemanya. Els fets, però, es van precipitar aviat. Set dies després, el mur queia davant la incomprensió d'uns dirigents que no havien estat capaços de veure la realitat: un país enfonsat econòmicament i políticament.

7.1.2 Les fugides massives del 1989

Amb l'obertura de les fronteres d'Hongria i la República Txeca, milers d'alemanys fugien cap a l'altra Alemanya. Al setembre, més de 13.000 alemanys fugiren a través de la frontera txeca. Paral·lelament, s'incrementaren les manifestacions de protesta exigint canvis polítics i la lliure circulació de persones per part dels ciutadans orientals.

La decisió de permetre el pas cap a l'altra banda de la frontera va ser pressa pel govern hongarès l'11 de setembre de 1989. El president hongarès ho anunciava així, segons *La Vanguardia*: “Tots els ciutadans de la RDA que es troben a Hongria poden abandonar el país a partir de mitjanit del diumenge fins a l'indret que desitgin, amb la condició de que les autoritats del país al que es dirigeixin els accepti”²⁰⁹.

La notícia posava fi al fet que un bon nombre d'alemanys passaven clandestinament la frontera durant aquell estiu. Només un dia abans, setanta havien passat la frontera, tal i com ho explica *La Vanguardia*:

“Los setenta últimos refugiados que atravesaron la frontera austro-húngara clandestina-mente lo hicieron anteanoche. “Eran 8 alemanes y 4 rumanos”,

²⁰⁸ Poch, Rafael, “Krenz: la reunificación alemana es “irreal””, *La Vanguardia*, 2 de noviembre de 1989, pàg. 3.

²⁰⁹ “Hungria da luz verde al éxodo de los alemanes orientales”, *La Vanguardia*, 11 de setembre de 1989, pàg. 7.

explicó a este periódico una enfermera de Cruz Roja responsable de la tienda de asistencia instalada a escasos metros del puesto fronterizo de Klingebach. “Llegaron casi en fila india, con lo puesto, asustados y extenuados. Les dimos comida y café caliente, ropa y consejos. Durmieron en aquellas colchonetas, y esta mañana han partido hacia la República Federal de Alemania”. Dos grandes mástiles se alzan sobre la tienda de campaña de la Cruz Roja. En uno ondea la bandera austríaca. y en el otro, iluminada por un potente foco halógeno, la de la Cruz Roja. El ondear de la bandera se vislumbra desde un kilómetro de distancia. Aunque bastaría con menos. El bosque que marca la frontera visual y real entre Hungría y Austria está sólo a 300 metros más allá. Nos hacemos ver -dice la enfermera- para que nos localicen con Facilidad. La bandera iluminada durante la noche es un faro hacia el que orientarse. Los voluntarios de Cruz Roja se turnan durante día y noche. Por aquí han pasado cientos de alemanes orientales desde el inicio del éxodo”²¹⁰.

La dimensió de la fugida era tan important que la República Federal d’Alemanya havia previst que dos milions de refugiats germano-orientals i d’altres països de l’est, esperant-se’n un milió i mig de l’altra Alemanya i 500.000 de països com Polònia, Hongria o la Unió Soviètica. L’afluència massiva de refugiats va fer que la RFA fes un pla d’acollida preveient mecanismes d’acollida com escoles, guarderies o escoles. Els alemanys de l’est eren benvinguts, però l’arribada massiva (més de 200.000 abans de l’obertura del mur) dificultava la possibilitat d’absorbir tanta població en poc temps. Els refugiats rebien una indemnització i un subsidi social, i fins i tot allotjament, el que es convertia també en un problema econòmic. Per això es llançaven crides als ciutadans de l’Est per quedar-se allà i canviar la situació des de dins, però difícilment aquests els escoltaven. El mateix Kohl havia dit que “no volem la reunificació prenent-li la població a l’Alemanya de l’Est”²¹¹.

El testimoni de Mire Kozma, un sacerdot que va acollir milers de refugiats aquells dies, és impressionant:

"En el verano de 1989, vinieron 200.000 alemanes del Este a Hungría esperando no volver jamás a casa; la mitad volvieron y, en agosto, más de 60.000 se preparaban para cruzar la frontera", recuerda. Este sacerdote levantó el día 14 de ese mes el primer campamento que dio cobijo, comida y apoyo moral a miles de alemanes de la antigua República Democrática Alemana (RDA) que, en los

²¹⁰ “Hungría da luz verde al éxodo de los alemanes orientales”, *La Vanguardia*, 11 de setembre de 1989, pàg. 7.

²¹¹ “El Gobierno de Bonn empieza a inquietarse ante la avalancha de alemanes orientales”, *La Vanguardia*, 7 de novembre de 1989, pàg.47.

últimos meses del comunismo, pocas semanas antes de la caída del muro de Berlín, llegaron a Hungría con la esperanza de cruzar al otro lado del telón de acero, hasta Austria.

Eran muy jóvenes, entre 20 y 30 años", explica Kozma, que ahora tiene 70 años. Venían en grupos con sus caravanas y sus *Trabant* (el coche más común de la Alemania oriental). Lo que más me conmovió fue ver cómo se sentían: tenían miedo los unos de los otros. No hablaban entre ellos, ni con nosotros. Temían que hubiera infiltrados de la policía secreta o que les devolviésemos a su país", explica, mientras señala dónde colocaron las primeras tiendas en el jardín de la iglesia de uno de los barrios acomodados de Budapest.

"El día del picnic, sólo de esta iglesia salieron 350 alemanes. Todos lograron pasar", cuenta Kozma. En pocas semanas, el sacerdote abrió tres nuevos campos. Entre el 14 de agosto y el 14 de noviembre, 48.600 personas pasaron por ellos, según sus cálculos. "Cada noche partían desde aquí entre 30 y 50 alemanes del Este para cruzar la frontera y casi todos los conseguían. Lo organizábamos todo para que les esperaran al otro lado. Ellos contaban que los soldados húngaros miraban para otro lado si se los encontraban", afirma. (...) "Les ayudamos sin pensarlo dos veces; menos mal, porque si nos lo llegamos a pensar mucho... no sé si lo hubiéramos hecho"²¹².

Davant d'aquesta fugida massiva, Hongria optava per l'obertura de les fronteres. No era una obertura gratuïta. La RFA va prometre substancioses ajudes per fer front al problema dels refugiats. Però sobre tot, els dirigents d'Hongria s'avançaven a un problema que ja no podien controlar.

Les autoritats de l'Est intentaren iniciar canvis polítics, però estaven absolutament desbordats. Inquiets davant de la fugida massiva dels seus ciutadans. D'altra banda, les manifestacions eren constants. Dos dies abans de la caiguda del mur, el govern en ple de la RDA dimitia en ple, i un dia abans també dimitia el Politburó. Krenz, el cap de l'Estat, proposava a un reformista, Modrow, com a primer ministre anunciava una llei que legalitzaria els partits i la convocatòria d'eleccions. A partir d'aquell moment, els esdeveniments anaren precipitant-se i, en aquest context, arribem al 9 de novembre.

²¹² "Cada noche salían de aquí 30 o 50 jóvenes para cruzar la frontera", *El País*, 9 de novembre de 2009.

7.2 El 9 de novembre de 1989

7.2.1 L'acord d'obertura del mur i la roda de premsa

A la tarda del 9 de novembre de 1989, Günter Schabowski, membre del Politburó, havia de fer una conferència de premsa explicant les decisions preses durant l'última sessió del Comitè Central. Aquesta sessió ordinària tenia l'objectiu de discutir un projecte de llei proposat el 7 de novembre en el que s'admetien els "viatges continus". En aquesta reunió hi participarien quatre alts càrrecs, dos del Ministeri de Seguretat de l'Estat i dos més del Ministeri d'Interior. Per poder viatjar es necessitaria un passaport, cosa que només posseïen 4 de 17 milions d'habitants del país; així aconseguirien evitar l'èxode d'alemanys de l'est. Finalment es va acordar fer públic aquest projecte de llei el 10 de novembre a les 16:00 hores. La conferència de premsa feta per Günter Schabowski seria retransmesa en directe a la televisió de la RDA i desenes de periodistes de tot el món hi estaven presents a causa de la mala situació del govern alemany oriental els últims dies. Tot i això, Schabowski no havia estat present a la reunió per discutir sobre el projecte de llei. Per això ell desconeixia que el projecte es faria públic el dia 10 perquè no s'havia arribat a un acord concret. Durant els primers minuts de la conferència Schabowski es va limitar a dictar l'acta de l'última reunió del Comitè Central. Aunciava que els ciutadans podrien viatjar a l'Oest lliurement.

Fig. 29. Günter Schabowski durant la roda de premsa del 9 de novembre de 1989²¹³.

²¹³ Font: Berliner Mauer Dokumentationszentrum.

Però Schabowski va cometre un greu error que precipitaria els esdeveniments. Va ser a les 18:53 quan Riccardo Ehrmann, un periodista italià, va aixecar la mà. Schabowski va dir: “Està bé, anem a veure què ha de dir el nostre col·lega italià.” Va ser llavors quan Ehrmann va fer la pregunta que, per molts, va fer caure el mur: “Senyor Schabowski, creu vostè que va ser un error introduir la llei de viatges fa uns dies?”²¹⁴ Ehrman es referia a una llei de permisos de viatge molt confusa que havia provocat l'èxode de milers d'alemanys a través de les fronteres de Txecoslovàquia i Hongria.²¹⁵ Aleshores Schabowski es va posar molt nerviós; va buscar entre els papers que tenia sobre la taula i en va llegir un. Era una part del que s'havia acordat a la reunió del Comitè Central que, en teoria, encara no havia d'entrar en vigència ni s'havia de comunicar sota cap concepte a ningú que no fos del govern; a Schabowski li havia donat el propi Egon Krenz, nou secretari d'Estat de la RDA, successor de Honecker. El paper deia: “*Els viatges privats a l'estranger poden ser realitzats sense necessitat de presentar o al·legar motius justificats per causes familiars. Els permisos es donaran en poc temps. Les competències corresponents (...) Les oficines de la policia han de donar els visats amb rapidesa i sense que sigui necessari per això complir condicions especials*”.²¹⁶ Tots els periodistes es quedaren confusos durant una estona; fins i tot al propi Günter Schabowski li costava entendre el que acabava de llegir. Els periodistes van començar a fer preguntes sense control: “què significa tot això”? “viatges privats”? “sense cap justificació”? “sense passaport”? Quan l'ambient es va calmar Ehrmann va preguntar: “Quan entrarà en vigor”? “*Segons la informació de la que dispo, immediatament*”. Finalment Riccardo Ehrmann preguntà: “També és vàlid per Berlín oest”?²¹⁷ Schabowski va buscar entre els seus papers i digué: “*En principi... sí, sí*”; i va citar-ne un tros: “*La sortida es pot realitzar a través de tots els passos fronterers de la RDA amb la RFA i Berlín occidental*”.²¹⁸

²¹⁴ Moncayo, J., 2009, “La caída del muro”, dins *Historia y Vida*, núm. 500, pàg. 104 – 111.

²¹⁵ “Ricardo Ehrman, el periodista que derribó el muro del Berlín con una pregunta, habla 20 años después del hecho histórico”, dins *La F.m.*, 9 de novembre de 2009, [<http://www.lafm.com.co>].

²¹⁶ Flemming, T., 2001, *op. cit.*, pàg. 66.

²¹⁷ Flemming, T., 2001, *op. cit.*, pàg. 66.

²¹⁸ Moncayo, J., 2009, *op. cit.*, pàg. 106.

7.2.2 Hem de deixar passar? L'obertura del mur

En qüestió de minuts, milers de berlinesos orientals que havien vist en directe la roda de premsa es van concentrar als passos fronterers del mur, alguns exigien passar la frontera i d'altres només volien veure el què estava passant. Als "Checkpoints" cada vegada hi havia més gent, sobretot al de Bornholmer Straße, Invalidenstraße i Sonnenallee.²¹⁹ En veure-ho els guàrdies, que no sabien res sobre el què havia passat a la roda de premsa, van començar a trucar frenèticament els seus superiors; però la situació incontrolable feia que ningú volgués ser el responsable ni de l'obertura del mur ni de l'ús de força per controlar la multitud²²⁰. Al costat oest de la frontera berlinesa també s'hi anaven concentrant moltes persones que volien veure amb els seus propis ulls els esdeveniments. La caravana de cotxes formada a l'est del mur per passar al costat occidental del mur era de més d'un quilòmetre de llargada.²²¹ La multitud cada vegada demanava amb més força l'obertura del "Teló d'Acer". Va ser a les 22:30 de la nit quan el comandant en servei del pas fronterer de la Bornholmer Straße va trucar al seu superior i li comunicà: "No podem retenir-ho més, hem d'obrir el mur. S'ha de regular el pas i deixar que surti la gent".²²² Milers de persones van creuar el mur precipitadament, primer amb el pas controlat per les autoritats frontereres i després sense control, pel pont de Bornholmer per trepitjar per primera vegada després de més de vint-i-cinc anys la part oest de la ciutat. Tot seguit es van obrir els passos de la Invalidenstraße i del Sonnenallee. Mica en mica van anar obrint la resta de "checkpoints" amb efecte dominó. Al Checkpoint Charlie, l'únic pas fronterer que restava tancat, les autoritats van poder aguantar la pressió fins a les 00:02; a aquella hora la frontera entre la RDA i la RFA va quedar completament oberta. El "Teló d'Acer" que durant 28 anys havia dividit Berlín, Alemanya i Europa en dos blocs antagònics caigué simbòlicament en tot just unes hores. Va ser el principi de l'esfondrament del sistema comunista soviètic.

²¹⁹ Flemming, T., 2001, *op. cit.*, pàg. 66.

²²⁰ Moncayo, J., 2009, *op. cit.*, pàg. 106.

²²¹ Flemming, T., 2001, *op. cit.*, pàg. 67.

²²² Flemming, T., 2001, *op. cit.*, pàg. 67.

Fig. 30. Obertura d'una secció del mur²²³.

7.2.3 Un mur obert. La retrobada dels berlinesos

Moltes de les diferents seccions de l'exèrcit i organismes de la RDA, però, es van deixar en alerta, com la divisió motoritzada de Potsdam (uns 10.000 homes), la força aèria 40 (600 homes), el comandament militar Mittle (amb uns 11.500 homes), el primer regiment i membres del ministeri que pertanyien al regiment "*Fleiks Dzierzynski*" (uns 11.400 homes). Més de 30.000 homes estaven en alerta de combat, preparats per contraatacar qualsevol atemptat contra l'Estat.

Després de la caiguda del mur, les Tropes Frontereres es van anar degradant poc a poc. Els propis soldats veien que la seva feina començava a ser innecessària i que calia parar de construir i innovar noves instal·lacions del mur. Tot i això, el Ministeri de Defensa va fer una llei el 21 de desembre de 1989 que obligava als guàrdies a detenir tothom qui havia violat la frontera, això sí, sense utilitzar armes de foc, llei que va ser retirada al cap de poc temps. D'aquesta manera, el govern havia reduït el número de guàrdies i oficials al 50% el gener de 1990. El 30 de juny del mateix any va ser l'últim dia que es va necessitar passaport per passar la frontera i l'1 de juliol, el nou ministre d'armament de la RDA i de Defensa Rainer Eppelmann va ordenar que es suprimissin tots els controls fronterers. Dues setmanes abans de la reunificació de les dues

²²³ Font: Wikimedia Commons.

Alemanyes, el 21 de setembre de 1990, Eppelmann va ordenar la dissolució completa de les Tropes Frontereres.

A partir del 1990 es van començar a fer públics els veredictes en quant als “delictes dels defensors del mur”. Així es van condemnar molts guàrdies que havien disparat i matat algun fugitiu. Tot i això, la justícia no sabia a qui culpar del sofriment patit pels presos, detinguts i les seves famílies. Qui en tenia la culpa?

Fins el 1999 es van fer més de 70 judicis a acusats de disparar. La majoria de condemnes van ser de llibertat condicional durant un o dos anys. Es portaren més de 3.000 delictes per violència al mur i la frontera alemanya. El 1992 van començar els primers processos en contra de polítics de la RDA. Van passar pels tribunals personatges com Erich Honecker, Erich Mielke (dirigent de la Stasi), Willi Stoph, Heinz Keßler i Fritz Streletz entre d'altres. A la majoria d'ells se'ls hi va imposar una pena de entre cinc i set anys.

“Efectivos de la policía germano-oriental impedían que grupos de jóvenes intentaran escalar el muro, tal como habían hecho la noche anterior. A pesar de esta presencia policial, no se registraron incidentes y en la mayoría de los casos las Fuerzas del Orden de los dos países se limitaban a mirar y dejar hacer a los concentrados. “También cerca de este lugar, en la Postdamer Platz, grupos de espontáneos ayudaban con martillos a los trabajadores de Berlín Este que desde el viernes están abriendo nuevos pasos fronterizos en el muro. La acción de las excavadoras se veía acompañada de aplausos y cantos desde el lado Oeste, donde numerosas personas aprovechaban para llevarse como recuerdo trozos de la muralla.

En la madrugada del sábado se registraron más de dos kilómetros de colas de vehículos en el paso de Charlie Checkpoint y, a pesar de que las autoridades de Berlín Oeste han reforzado los transportes públicos, la llegada de miles de personas del Este que quieren pasar el fin de semana en la parte occidental ha provocado problemas tanto de circulación como de alojamiento. La policía de la RFA informó ayer que la afluencia en masa de ciudadanos del sector germano oriental se produce a un ritmo de 10.000 personas por hora. El Ministerio del Interior de la RFA informó que, en las últimas 24 horas, unos 13.000 germano-orientales han decidido quedarse en territorio occidental. El resto de los visitantes de Berlín Este, en su mayoría “en avanzado estado de embriaguez”, según la policía, regresan por la noche a sus casas al otro lado de la frontera, o se quedan con familiares y amigos. La policía de la RDA expendió ayer 2,7 millones de visados a ciudadanos que desean viajar al sector occidental, por lo que es más que probable que prosiga la llegada mañana”.²²⁴

²²⁴ Fin de semana histórico en un Berlín ebrio de libertad. *La Vanguardia*, 12 de novembre de 1989, pàg. 4.

“Los ciudadanos germano-orientales, en el segundo fin de semana de libertad para viajar al extranjero, protagonizaron una segunda edición aumentada de la invasión de la semana anterior. Ya el viernes por la mañana habían cruzado la frontera berlinesa más de 400.000 personas y se calcula que la cifra de turistas sobrepasaba ayer sábado los cuatro millones, sin contar con la gente que ha cruzado al Oeste a través de las brechas abiertas en el muro de Berlín, donde la policía ha dejado de contar.

En los puestos fronterizos de Rudolfstein y Herleshausen los vehículos *Trabant* de la RDA formaban caravanas de más de 60 kilómetros. En Berlín Oeste las autoridades suplicaban a todos los visitantes que renunciaran al coche propio y cruzaran la frontera a pie. De todas formas, y pese a que los transportes públicos son gratis para los germano-orientales, el colapso circulatorio fue impresionante. En Baviera, a mediodía de ayer, cada dos segundos un vehículo de la RDA cruzaba la frontera, y la policía se limitaba a saludarles al pasar.

El caos también estuvo presente en muchas estaciones ferroviarias de la RDA, totalmente desbordadas pese a la existencia de 56 trenes especiales, ocupados por encima del 400 por 100 de su capacidad, según informó el ministro de Transportes, lo que provocó considerables tumultos entre la población. En la localidad de Pasewalk, varias familias frustradas optaron por sentarse en las vías del ferrocarril al ver que no había más trenes para llevarles de compras o a ver a sus familiares en el Oeste.

Hasta este fin de semana cerca de diez millones de ciudadanos germano-orientales —de los 17,6 que tiene el país— poseían un pasaporte y el correspondiente visado turístico. La cifra de los que habían solicitado un visado de salida definitiva de la RDA ascendía a poco más 16.000.

En Berlín, el puente Gliennicker entre los dos sectores de la capital, escenario de muchos intercambios de espías, tuvo que ser cerrado en varias ocasiones ante la posibilidad de que pudiera derrumbarse bajo el peso de los transeúntes. En muchas localidades fronterizas los comercios ya tuvieron que cerrar el viernes por la tarde al haber vendido todo el género o por agotamiento del personal. Mientras tanto, en Berlín occidental los sindicatos se oponen a que los empleados de las tiendas trabajen el fin de semana para atender a los compradores del Este, porque los empresarios no quieren que estas horas se descuenten de la jornada laboral normal antes de que finalice el año, cuando las grandes ventas navideñas están en puertas. KaDeWe, el mayor gran almacén de Berlín Oeste, informó que los productos más vendidos eran las frutas tropicales, plátanos y café”.²²⁵

²²⁵ *La Vanguardia*, 19 de noviembre de 1989, pàg. 4.

7.2.4 L'impacte internacional de la notícia

L'obertura del mur no va ser només un fet viscut a Alemanya, sinó que immediatament, la notícia va difondre's internacionalment; els dies següents les cadenes de televisió i els diaris de tot el món destacaven la notícia en portada.

Les càmeres de televisió de les principals cadenes del món s'instal·laren al costat del mur; el periodista americà Tom Brokan va ser el primer a enviar imatges dels joves a sobre el mur celebrant-ho amb xampany i picant el mur amb martells. El desplegament televisiu va ser impressionant. Per exemple, la cadena ABC va enviar un equip de cinquanta persones davant el mur, i la CNN més de quaranta²²⁶.

La notícia va obrir la premsa de tots els diaris internacionals. Tota la premsa coincidia amb la importància de l'esdeveniment històric; a Alemanya occidental el *Tageszeitung* deia "Un dia històric: la RDA obre el mur", i el *Tagesspiegel* "La RDA obre les seves fronteres a l'oest. El mur perd les seves funcions". El sensacionalista *Berliner Zeitung (BZ)* anunciava, ple d'entusiasme, "El mur ha caigut. Berlín és de nou Berlín! A partir d'ara TOTHOM pot passar! L'Alemanya plena de joia. Els primers ja han arribat. Es donen la mà!"²²⁷. Pel contrari, a la RDA, les notícies eren molt més sòbries; reproduïen íntegrament el text del comunicat de Schabowski i feien comentaris dient que havia nascut una nova concepció del socialisme²²⁸.

L'endemà la premsa començava a plantejar les conseqüències del fet i les notícies són més precises. El *Bild Zeitung* publica una fotografia de la Porta de Brandenburg, i deia "L'imaginable ha esdevingut realitat... La Porta de Brandenburg, símbol durant 28 anys de la divisió, és de nou el que va ser sempre: un símbol d'unitat". D'altres diaris menys sensacionalistes mostraven dubtes polítics.; el *Die Tageszeitung* deia "El mur s'obre: quan és el torn de Khol? El canceller va ser xiulat pels berlinesos de l'est i de l'oest. La SED anuncia eleccions lliures, generals i secretes. Genscher diu davant l'ajuntament: "La frontera entre alemanys i polonesos no serà mai qüestionada". A la RDA, sense tan entusiasme, s'informava de la intensa circulació entre els dos sectors de Berlín sense faltar a les consignes oficials. Així, el diari comunista *Junge*

²²⁶ Manale, M., 1990, *op. cit.*, pàg. 67.

²²⁷ *Bild Zeitung*, 10 de novembre de 1989, pàg. 1.

²²⁸ Manale, M., 1990, *op.cit.*, pàg. 68.

Welt deia “Quin ambient de festa a Berlín!” i afegia que “es veu la possibilitat de construir el socialisme real”²²⁹.

A Barcelona les notícies que publicava *La Vanguardia* eren encara molt objectives: “La RDA abre el muro que divide Alemania. Histórica decisión del Gobierno de Berlín, al permitir la salida de los ciudadanos a través de sus fronteras con la RFA”²³⁰; no havien tingut temps de reaccionar; *El País* obria la portada amb “Desaparece el muro de Berlín, último símbolo de la guerra fría”²³¹. A l’endemà, la informació seguia sent objectiva, però mostrant les implicacions polítiques: “Elecciones libres en la RDA tras caer el muro. Helmut Kohl afirma en Berlín Oeste que Alemania es una sola nación”²³². El dia 10, a París, el diari comunista *L’Humanité* titulava molt fredament “RDA, fronteras abiertas”²³³, dient que la decisió venia dels òrgans oficials de la RDA i sense mencionar la marea humana que estava travessant la frontera; *Le Parisien* titulà un clar i concís “La fi del mur”²³⁴, i el diari francès *Midi Libre* deia “Egon Krenz abre el mur de Berlín”²³⁵. *Le Monde*, el diari més venut a França, posà el titular “Els alemanys es desplacen lliurement de l’est a l’oest”²³⁶. El diari italià *Corriere della Serra* anunciava “Obre el mur cap a la democràcia”²³⁷, i el diari comunista cubà *Granma* anunciava la notícia a la part de sota de la portada, en un espai no més gran de 5 cm, “Anuncia la RDA la apertura de sus fronteras”²³⁸. Els dies següents les notícies destacaven l’aspecte humà de la notícia (“Nit d’alegria a Berlín” a *Le Monde*; “Revolució. Berlín, fotos per la història” a *Le Figaro*).

²²⁹ Manale, M., 1990, *op.cit.*, pàg. 75.

²³⁰ *La Vanguardia*, 10 de novembre de 1989, pàg. 1.

²³¹ *El País*, 10 de novembre de 1989, pàg. 1.

²³² *La Vanguardia*, 11 de novembre de 1989, pàg. 1.

²³³ *L’Humanité*, 10 de novembre de 1989, pàg. 1.

²³⁴ *Le Parisien*, 10 de novembre de 1989, pàg. 1.

²³⁵ *Midi Libre*, 10 de novembre de 1989, pàg. 1.

²³⁶ *Le Monde*, 10 de novembre de 1989, pàg. 1.

²³⁷ *Corriere della Serra*, 10 de novembre de 1989, pàg. 1.

²³⁸ *Granma*, 10 de novembre de 1989, pàg. 1.

Fig. 31. Portada del diari Berliner Morgenpost del dia 10-09-1989²³⁹

²³⁹ Font: Berliner Morgenpost.

Fig. 32. Portada del diari Berliner Morgenpost del dia 10-09-1989²⁴⁰

²⁴⁰ Font: Bild Zeitung.

Fig. 33. Portada del diari B. Z. Del dia 10-09-1989²⁴¹

7.2.5 El ràpid procés de reunificació

El procés d'unificació de les dues Alemanyes va ser molt ràpid. L'obertura de les fronteres va dur a l'acceleració dels processos de reforma. El 12 de setembre de 1990 es signava el Tractat Dos Més Quatre, i poc després, el 3 d'octubre, 1990 es feia efectiva la reunificació. En menys d'un any, la reunificació s'havia portat a terme.

²⁴¹ Font: B. Z.

Malgrat la rapidesa, la reunificació no va ser fàcil. Des de la caiguda del mur la qüestió principal que es debatia era si s'havia de crear un Estat unificat o bé s'havien de mantenir els dos Estats independents. Si bé en un primer moment semblava que s'optava per una democratització d'Alemanya de l'est que permetés mantenir-la de forma independent, ben aviat no hi va haver cap dubte que era massa tard per esperar que la RDA s'establitzés com un Estat independent. Com diu Janué, “el potencial de les forces reformistes dins la RDA era més feble que els occidentals no havien estimat. La impaciència de les masses era creixent. Semblava que només la perspectiva d'una ràpida unificació amb la RFA podia salvaguardar el caràcter pacífic de la transformació de l'Alemanya de l'est”. En aquest sentit, dues eren les qüestions claus que es debatien: de una banda la qüestió internacional, és a dir, la conformitat de les potències mundials al procés de reunificació i el rol de la nova Alemanya a nivell mundial; de l'altra, a nivell intern, com fer legalment la unificació política.

El líder alemany va apostar ràpidament per la reunificació: ja el dia 10 de novembre declarava a Berlín que “Som i serem una sola nació”²⁴². I quatre dies més tard deia que “la unificació és el principal objectiu d'ela política alemanya”²⁴³. Però a nivell internacional, alguns líders occidentals, com Margaret Thatcher (Gran Bretanya) i François Mitterrand (a França) s'oposaven fortament a la unificació alemanya per la por de veure reconstruït un poder alemany, mentre que els EE.UU. i la llavors URSS l'acceptaren des del principi. També el líder espanyol d'aquell moment, Felipe González, va donar un ràpid suport a la unificació. La unificació semblava una sortida lògica, però les suspicàcies eren fortes tant a fora com a dins d'Alemanya. Així s'explicava en una crònica de *La Vanguardia* del dia 16 de novembre de 1989:

“Sin embargo, este paso [la reunificación] es analizado con enormes suspicacias por casi todo el mundo. El Gobierno federal está obligado por la Constitución a exigir la reunificación y el partido cristianodemócrata —ambos presididos por Kohl— tiene como una de sus premisas programáticas la unidad alemana. A partir de ahí la adhesión a la reunificación disminuye vertiginosamente. Hay grandes sectores de la RFA que no la desean (los verdes, por ejemplo) y más grupos que no la quieren ahora mismo. En la RDA, donde casi dos generaciones han crecido y vivido en una ideología comunista rabiosamente anticapitalista, la mayor parte de la población tampoco sueña con la reunificación. Del partido y el

²⁴² Kohl afirma ante miles de berlines que “somos una única nación”. *La Vanguardia*, 11 novembre 1989, pàg. 3.

²⁴³ Kohl dice en Polonia que la unificació es el principal objetivo de la política alemana”. *La Vanguardia*, 14 novembre 1989, pàg. 4.

Gobierno germano-orientales no hace falta decir que la rechazan de plano; para ambos, su razón de ser es justamente la división alemana.

En realidad, de la reunificación alemana como acontecimiento deseable sólo han hablado los EE.UU, y la ha aceptado en principio y, a un plazo sin fijar, la URSS. A las superpotencias, que están camino de establecer entre ellas un “modus vivendi” satisfactorio y cuyo reparto de intereses en el mundo es lo suficientemente estable como para asimilar cambios locales importantes.

Los vecinos europeos de las dos Alemanias no ocultan su desasosiego ante una eventual futura unión de los dos estados actuales. De los vecinos europeos de las dos Alemanias no se puede decir lo mismo. En el Este del continente (salvo la URSS, claro) se teme grandemente que el precio de la unidad alemana sea una “entente” ruso-germana. Es decir, que la muy rica Alemania se transforme en el banquero ruso de la Europa comunista. Y cogida esta zona del mundo entre el muro político ruso a sus espaldas y el muro económico alemán por delante, las perspectivas de recuperar las autonomías nacionales se reducirían a poco menos que nada. Los miedos en la Europa del Este son tanto mayores cuanto que aquí todos han sufrido en territorio propio las aproximaciones ruso-germanas: cada vez que, a lo largo de la historia, Rusia y Alemania se han entendido, los pequeños estados del Este han visto mutilada y humillada su integridad y soberanía nacionales. Y en el Oeste las reticencias son menores, pero no mucho menores. Ya hoy en día Europa occidental tiene que vivir con la desigualdad de

un vecino mucho más rico: la RFA. Dentro del Mercado Común, resulta muy difícil no tener que seguir la evolución de la dinámica económica alemana. Pero si a la super-rica RFA se le añade la RDA, la nueva Alemania pasaría en muy pocos años —los pocos que hacen falta para modernizar con dinero abundante una industria que tiene larga tradición y excelente mano de obra— de ser el Estado más importante a ser el país trascendental.

Esa Alemania que se vislumbra tras la reunificación desempeñaría en la Comunidad Europea una influencia sólo comparable con la que ejerce la economía estadounidense sobre el mercado mundial”.²⁴⁴

Com es veu, la por era gran tant als països occidentals com als orientals, i en gran part de la població alemanya. Però poc a poc els recels anaren vencent-se perquè probablement no hi havia més remei. Això sí, els estats veïns i les potències ocupants no van donar llum verda a tot plegat fins que, amb les reformes constitucionals i els necessaris tractats internacionals, Europa i el món no van saber quines eren les fronteres

²⁴⁴ “Recelos y suspicacias ante una posible reunificación alemana”, *La Vanguardia*, 16 de novembre de 1989.

definitives de l'Alemanya europea i del futur en comú²⁴⁵. Un dels problemes centrals era, en aquest sentit, el reconeixement de la frontera amb Polònia, que va segons l'acord d'unificació va quedar "definitivament" establerta. El 14 de novembre, 1990, el govern alemany va firmar un tractat amb Polònia establint les fronteres alemanyes de la línia Oder-Neisse com a fronteres permanents i, per tant, renunciant la Silesia, la Pomerània de l'Est, Danzgin i Prússia de l'Est. Era tan important el tema que els tres primers articles del Tractat d'unificació es referia a aquest fet:

The united Germany shall comprise the territory of the Federal Republic of Germany, the German Democratic Republic and the whole of Berlin. Its external borders shall be the borders of the Federal Republic of Germany and the German Democratic Republic and shall be definitive from the date on which the present Treaty comes into force. The confirmation of the definitive nature of the borders of the united Germany is an essential element of the peaceful order in Europe.

The united Germany and the Republic of Poland shall confirm the existing border between them in a treaty that is binding under international law.

The united Germany has no territorial claims whatsoever against other states and shall not assert any in the future.²⁴⁶

El 18 de març de 1990, van tenir lloc les primeres eleccions lliures a l'Alemanya Oriental, guanyant clarament els partidaris de la reunificació i donant lloc a un govern que tenia com a principal objectiu negociar la finalització del mateix i del seu estat. Sota el primer ministre Lothar de Maizière, Alemanya Oriental va negociar amb Alemanya Occidental, el Regne Unit, França, Estats Units i la Unió Soviètica les condicions a la reunificació alemanya. La Unió Soviètica, tot i retractar de la seva oposició inicial a la reunificació, va plantejar objeccions a que Alemanya Oriental a l'aliança de l'OTAN. No obstant això, es va assolir un acord pel qual es permetia a l'Alemanya reunificada a seguir formant part de l'OTAN amb la condició que les tropes de l'OTAN no podrien estacionar en el territori de la RDA.

Paral·lelament a les negociacions multilaterals, les negociacions bilaterals entre els governs de les dues Alemanyes van conduir a la signatura el 18 de maig d'un acord per a una etapa intermèdia, una Unió Econòmica, Social i Monetària, que va entrar en

²⁴⁵ Vilanova, P., 2009, "A mode de introducció. La nova alemanya", *L'Avenç*, núm. 271, pàg. 30-31.

²⁴⁶ Treaty on the Final Settlement with Respect to Germany. September 12, 1990. Font: U.S. Diplomatic Mission to Germany. [<http://usa.usembassy.de>].

vigor l' 1 de juliol. El Tractat d'Unificació (*Einigungsvertrag*) es va signar el 31 d'agost de 1990 per representants de la RFA i de la RDA. El 12 de setembre de 1990, el Tractat de Liquidació Final amb relació a Alemanya (El Tractat Dos més Quatre), va ser signat i es va restablir oficialment la sobirania de tots dos estats alemanys. El Tractat és un veritable document històric:

- The Federal Republic of Germany, the German Democratic Republic, the French Republic, the Union of Soviet Socialist Republics, the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland and the United States of America,
- Conscious of the fact that their peoples have been living together in peace since 1945;
- Mindful of the recent historic changes in Europe which make it possible to overcome the division of the continent;
- Having regard to the rights and responsibilities of the Four Powers relating to Berlin and to Germany as a whole, and the corresponding wartime and post-war agreements and decisions of the Four Powers;
- Resolved, in accordance with their obligations under the Charter of the United Nations to develop friendly relations among nations based on respect for the principle of equal rights and self-determination of peoples, and to take other appropriate measures to strengthen universal peace;
- Recalling the principles of the Final Act of the Conference on Security and Cooperation in Europe, signed in Helsinki;
- Recognizing that those principles have laid firm foundations for the establishment of a just and lasting peaceful order in Europe;
- Determined to take account of everyone's security interests;
- Convinced of the need finally to overcome antagonism and to develop cooperation in Europe;
- Confirming their readiness to reinforce security, in particular by adopting effective arms control, disarmament and confidence-building measures; their willingness not to regard each other as adversaries but to work for a relationship of trust and cooperation; and accordingly their readiness to consider positively setting up appropriate institutional arrangements within the framework of the Conference on Security and Cooperation in Europe;

- Welcoming the fact that the German people, freely exercising their right of self-determination, have expressed their will to bring about the unity of Germany as a state so that they will be able to serve the peace of the world as an equal and sovereign partner in a united Europe;
- Convinced that the unification of Germany as a state with definitive borders is a significant contribution to peace and stability in Europe;
- Intending to conclude the final settlement with respect to Germany;
- Recognizing that thereby, and with the unification of Germany as a democratic and peaceful state, the rights and responsibilities of the Four Powers relating to Berlin and to Germany as a whole lose their function;
- Represented by their Ministers for Foreign Affairs who, in accordance with the Ottawa Declaration of 13 February 1990, met in Bonn on 5 May 1990, in Berlin on 22 June 1990, in Paris on 17 July 1990 with the participation of the Minister for Foreign Affairs of the Republic of Poland, and in Moscow on 12 September 1990.²⁴⁷

7.2.6 Els problemes econòmics, socials i polítics de la unificació

Com assenyala Janué²⁴⁸, els alemanys prefereixen parlar més d'Unificació que de reunificació perquè es trobaven davant d'una situació nova. En efecte, les dificultats de la unitat eren moltes.

En general es pot dividir la unificació en tres apartats:²⁴⁹

- La unificació econòmica, monetària i social, que culminà el mes de juliol.
- La unificació política, que es conclougué el 3 d'octubre.
- Les eleccions generals de principis de desembre de 1990, que van donar lloc al primer Parlament Federal alemany democràtic conjunt.

La **unificació econòmica** va ser el primer pas. Com hem dit, el 18 de març de 1990, es van realitzar les primeres eleccions lliures fora del sistema comunista a la RDA, amb la intenció de construir un nou govern per negociar la finalització de l'Estat i la unificació amb la RFA. La unificació monetària va ser un dels primers temes tractats després de les eleccions del març de 1990. Els governs de les dues Alemanyes van

²⁴⁷ Treaty on the Final Settlement with Respect to Germany. September 12, 1990. Font: U.S. Diplomatic Mission to Germany. [<http://usa.usembassy.de>].

²⁴⁸ Janue, M., 2009, "Les dificultats de la unitat i la fi de l'excepcionalitat", *L'Avenç*, núm. 271, pàg. 32-38.

²⁴⁹ Janué i Miret, M., 2003, *op. cit.*, pàg. 25.

signar el 18 de maig un acord intermedi, una Unió Econòmica Social i Monetària, que es va començar a aplicar l'1 de juliol de 1990. El govern de la RDA va mantenir-se ferm durant un llarg període en que la conversió de la seva moneda amb la de la RFA havia de ser amb una relació 1:1. El poble estava d'acord amb aquesta posició; tant és així que van haver-hi manifestacions multitudinàries en contra de la recomanació feta a la RFA pel Banc Federal Alemany que la moneda oriental es canviés en una relació de 2:1. A aquestes s'hi van unir polítics i personalitats reconegudes de la societat, de manera que la repercussió mediàtica d'aquestes protestes va ser molt gran. Tot i això, veient que continuava fugint molta gent d'Alemanya oriental cap a la RFA, Alemanya occidental va augmentar la quantitat de diners que s'entregaven als refugiats i el nombre de diners que es permetia canviar a un visitant a 200 marcs, dels quals 100 es canviarien a una relació de 1:1 i els altres 100 a una relació de 5:1. La unificació econòmica era molt difícil, perquè els desequilibris en l'estructura econòmica i de força de treball entre l'est i l'oest d'Alemanya eren molt grans²⁵⁰. Per això el cost de reunificació fou molt gran. Per a l'Est, la unificació va comportar una ràpida caiguda de la producció de les seves obsoletes indústries, un ràpid creixement de l'atur, unes massives vendes d'indústries a l'oest i una gran emigració. Per a l'Oest, la reunificació va implicar unes grans despeses. Els costos de la reunificació han estat estimats en €1,5 bilions

La **unificació política** va establir-se oficialment el 3 d'octubre, data en què els cinc estats restablerts (*Bundesländer*) d'Alemanya Oriental²⁵¹ es van unir formalment a la RFA. La forma legal que es va trobar per la unificació partia de la pròpia constitució federal que estipulava la possibilitat d'adherir nous Estats a Alemanya.. Una altra opció era que la RDA s'unís com una entitat a Alemanya occidental, i s'aprovés una nova constitució pel nou país.. Però la via constitucional va triomfar per la seva rapidesa, tot i que plantejava dubtes jurídics importants²⁵². El 23 d'agost, el parlament de la RDA va aprovar la proposició d'annexió a la República Federal Alemanya. Finalment, el 12 de setembre es va signar el Tractat sobre la Resolució Final respecte a Alemanya, el qual restablí la sobirania dels estats alemanys, i amb el Tractat d'Unificació (*Einigungsvertrag*) el 31 d'agost de 1990. Segons el Tractat, les quatre potències aliades d'ocupació renunciaven a llurs drets sobre Alemanya que havien adquirit en la Rendició,

²⁵⁰ Janue, M., 2009, *op. cit.*

²⁵¹ Brandenburg, Mecklenburg-Pomerània de l'Oest, Saxònia, Saxònia-Anhalt i Thuringia.

²⁵² Janue, M., 2009, *op. cit.*

i l'Estat recuperava la sobirania plena. Es diu que el procés està comprès entre les primeres eleccions lliures del 18 de març de 1990 fins a les eleccions del desembre de 1990. Per facilitar el procés, la República Federal Alemanya va realitzar canvis a la Llei Bàsica. No obstant això, la constitució pot ser esmenada una altra vegada en el futur i encara permet l'adopció d'altra constitució per al poble alemany en el futur.

El mes següent, a principis de desembre de 1990, es van realitzar les **primeres eleccions generals** de tots els estats alemanys des de 1933, que tindrien com a resultat una majoria pel govern de coalició d'Helmut Kohl. Era la tercera i definitiva fase de la reunificació.

Començava llavors un nou procés, amb fortes esperances però també amb incerteses. Vint anys després, la unificació ha tingut aspectes negatius, però en general es coincideix en els seus avantatges tant per a Alemanya com per tota Europa. Com diu Janué, “l'encaix entre l'est i l'oest es produeix de manera lenta. Tanmateix, la unificació no ha posat en perill la democràcia de la RFA, sinó que ha obert a l'est l'oportunitat d'occidentalitzar-se (...) La unificació nacional no s'ha fet per les armes. L'Alemanya unida no està amenaçada per cap partit ni n'amença cap (...) Des del 3 d'octubre de 1990, no hi ha cap qüestió nacional alemanya més . És la qüestió europea la que ens ocuparà intensivament durant els propers anys”²⁵³. Però això ja és un altre tema, lluny dels objectius d'aquest treball.

²⁵³ Janue, M., 2009, *op. cit.*

8. Vint anys després. Com es recorda el mur

“El muro de Berlín puede leerse hoy como un monumento de glorificación del llamado socialismo real, a ojos de nostálgicos de la hoz y el martillo, y puede leerse como un monumento de recuerdo a las revoluciones democráticas de 1989. Tampoco faltará el que lea en los restos del Muro un monumento patriótico a la reunificación de Alemania, el mayor acto de autodeterminación democrática que hemos visto en muchas generaciones. El Muro no es sólo arqueología de un tiempo de terror y desesperanza. Es también monumento y, por tanto, es relato o –como hemos dicho– muchos relatos a la vez. Cada uno encuentra en el Muro la historia que quiere escuchar. Puede ser el testimonio de camaradas que creyeron hasta el final en el dogma o puede ser el testimonio de los que fueron disparados cuando intentaban pasar al lado occidental. Y puede ser también el desengaño de muchos que, tras la caída del Muro, vieron que la libertad no era exactamente lo que decían los grandes discursos.”

Francesc-Marc Álvaro²⁵⁴

8.1 Cal conservar el mur?

8.1.1 Els debats sobre la conservació del mur

A Berlín, vint anys després de la caiguda del mur, encara hi ha dubtes sobre com s'ha de mantenir el mur. Des d'aquell 9 de novembre de 1989 s'han estat obrint debats i discussions sobre com s'havia de recordar un tema tan delicat com aquest, ja que tocava temes tant morals, ètics o materials que es podien observar des de diferents punts de vista. A la ciutat hi ha molts museus i memorials que tracten del mur, per commemorar els diferents aspectes dels fets que passaren des del 1961 fins el 1989, tant la mort de més de 900 persones, els aspectes tràgics de la separació de la ciutat, la repressió política o la diversitat d'ideologies respecte el tema. Hi ha també una certa memòria nostàlgica, per part de la població (el que s'ha anomenat la “*Ostalgie*”) i que es reflexa en una mirada més benevolent. Hi ha, doncs, diverses mirades sobre el mur: com diu el

²⁵⁴ Álvaro, F-M., “Arqueología Terrorífica”, *La Vanguardia*, 18 d'agost de 2007, pàg. 15.

text anterior, “*cadascú troba al mur la història que vol escoltar*”. Per això, des de la mateixa nit en que els manifestants picaven el mur amb martells, es plantejava la qüestió: què fer amb el mur?

Com diu Flemming, “la supressió dels controls fronterers i el mur va ser un acte d’alliberament exterior i interior: allà on es derivava un tros de mur després del 9 de novembre, hi havia persones que ho celebraven; però aviat es van aixecar protestes per la perfecció amb què es retiraven els trossos de mur dels carrers de Berlín. Va començar una forta discussió sobre com podia quedar el mur al record de la gent; us van començar a obrir els primers monument commemoratius per les víctimes”²⁵⁵.

Resulta interessant, doncs, que després de tants anys demanant enderrocar el mur, es plantejava la discussió de si s’havia de mantenir una part del mur com a record. Així, el 1999 es feren manifestacions per evitar que s’enderroquessin els darrers restes que quedaven a la Potsdamer Platz. Però malgrat les protestes, aquesta part del mur va ser enderrocada.

8.1.2 L’enderrocament i aprofitament del mur

La major part del mur ha estat enderrocat i només en resten algunes petites parts. A principis del 1999, el Consell de Ministres de la RDA, a punt de desaparèixer, va decidir el seu enderrocament.

El mur enderrocat ha estat reutilitzat de quatre maneres diferents. Primer, molts trossos del mur foren venuts entre els turistes i molts varen fer un bon negoci. Encara avui es poden trobar moltes botigues que venen trossos “certificats” del mur, si bé la seva venda ha disminuït al carrer. En segon lloc, la major part del mur ha estat reutilitzat per a la construcció, sobre tot de carreteres a l’est.

En tercer lloc, moltes parts del mur han estat repartits arreu del món. Així, al juny de l’any 1990 a Montecarlo es va fer una subhasta de 81 segments de mur amb un preu de sortida de 50.000 francs; d’altres subhastes de fragments de mur van ser, per exemple, el tros de mur adquirit per Jaguba Rizoli per 27.000 marcs²⁵⁶ o el milió de francs que pagà un empresari de Zurich per onze trossos de mur. També s’han fet nombroses donacions de restes de la paret que dividia Berlín arreu del món; es van

²⁵⁵ Flemming, T., 2001, *op. cit.*, pàg. 75.

²⁵⁶ Quan el preu de producció d’un segment de mur era de 369 marcs.

regalar fragments de mur, per exemple, als presidents d'Estats Units Ronald Reagan i George Bush, la biblioteca John F. Kennedy a Boston i la CIA. Només als Estats Units hi ha més de seixanta llocs on hi ha exposats trossos del mur²⁵⁷

8.1.3 Els espais conservats

Hi ha molts intents perquè la memòria del mur es mantingui viva. En queda ben poca cosa en comparació amb el que hi havia, però així i tot és ben present. Així, el 1995, en Volker Hassemer, responsable per a la conservació històrica de Berlín manifestava que era necessari preservar part del mur per mantenir la memòria d'un "fet tan increïble com el mur"²⁵⁸. Com diu Klausmeier, el mur és probablement més conegut que molts elements declarats com a patrimoni de la humanitat i té un gran significat cultural: "pocs llocs condensen la història del segle XX com aquest"²⁵⁹.

Els catorze espais més importants on encara es conserva algun element del mur, siguin torres de vigilància, checkpoints, o trossos de mur, són els següents:

- Bernauer Straße: s'hi conserven trossos del mur i és on hi està situat el Memorial del Mur de Berlín.
- Bornholmer Straße: s'hi conserven trossos de mur, fanals que havien il·luminat l'espai del mur i hi ha un monument commemoratiu.
- Checkpoint Charlie: s'hi conserva una reproducció del lloc de control aliat per passar el mur i trossos de mur; és on hi ha el museu de Checkpoint Charlie.
- East Side Gallery: és una galeria amb pintades fetes per diversos artistes mundials en un tros de mur original. Les pintades havien estat fetes malbé per turistes que hi deixaven la seva firma, condicions climàtiques, "caça souvenirs", etc., per això es va haver de restaurar.
- Gartenstraße: s'hi conserven trossos del primer mur.
- Kieler Straße: s'hi conserva una torre de vigilància original.
- Niederkirchner Straße: s'hi conserven fragments del mur.
- Parlament dels Arbres: espai on s'hi ha instal·lat fragments del mur al costat d'un dels camins pels guàrdies de control fronterer.
- Potsdamer Platz: s'hi conservem fragments del mur; tot i que originalment se'n van conservar més, el govern va tirar a terra la major part dels fragments entre els anys 1989 i 1999.
- Pushkinallee: enmig d'un parc s'hi conserva una torre de vigilància del model BT 9.
- Schwartzkopffstraße: s'hi conserven fragments del mur.

²⁵⁷ German Missions in the United States, "The Berlin Wall in the United States" [<http://www.usa.diplo.de>],

²⁵⁸ Klausmeier, Axel, 2004, *Wall Remnants*. Berlín: Westkreuz-Duckerei Ahrens KG.

²⁵⁹ Klausmeier, Axel, 2004, *Wall Remnants*. Berlín: Westkreuz-Duckerei Ahrens KG, pàg. 20..

- Cementiri de St. Hedwig: al cementiri catòlic més antic de la ciutat s'hi conserven varies parts del mur, tant del primer com de l'últim.
- Parc del Mur de Berlín: s'hi conserven fragments del mur. Com que és un lloc públic i sense vigilància aquests fragments estan plens de pintades.
- Cementiri dels Veterans de Guerra: s'hi conserven alguns fragments del mur amb el camí pels vigilants.

8.2 Els museus i memorials sobre el mur

Abans de 1989, ja hi havia un gran nombre de monuments en el costat occidental del mur en memòria de les persones que havien estat assassinats a l'intentar creuar-lo. Una sèrie de creus commemoratives a prop del Reichstag, per exemple, encara recorden el destí de molts ciutadans de la RDA que van perdre la vida en l'intent d'escapar d'est a oest. També s'han construït molts museus per transmetre els successos d'aquell temps a generacions posteriors. Aquí fem una llista dels més importants²⁶⁰ ..

8.2.1 *Mauer Museum Checkpoint (Museu del Mur)*²⁶¹

El complex del Checkpoint, un dels principals passos frontereres entre els dos sectors de Berlín, és un dels llocs més visitats de Berlín. El complex consta de tres elements:

El Museu del Mur, fundat per Rainer Hildebrandt, ofereix una exposició força completa sobre el Mur de Berlín. És un museu privat, una mica antiquat i amb un elevat preu d'entrada. Està situat al que eren les oficines de l'antic control de frontera. La primera exposició es va inaugurar el 19 d'octubre de 1962 a un apartament amb dues habitacions en el famós Bernauer Straße. El gran nombre de visitants que tenia aquest petit museu va animar als seus fundadors a buscar nous locals: el 14 de juny de 1963, el "Haus am Checkpoint Charlie" es va obrir. A partir d'aquí, a través d'una petita finestra, podien observar-se tots els moviments en els passos fronterers. Des del centre es va col·laborar també en molts plans de fugida. L'objectiu era documentar el "millor sistema de seguretat de les fronteres en el món" (les forces armades RDA) i el suport de

²⁶⁰ La informació d'aquet apartat ha estat feta a partir de la visita que vaig fer a aquests llocs. Vaig recollir opuscles informatius, guies, etc. També he consultat les seves pàgines web.

²⁶¹ [<http://www.mauermuseum.de>]

les Potències protectores. Al centre anaren fent-se d'altres exposicions: el 1973, "Els artistes interpreten la paret"; el 1976: "Berlín, d'una ciutat de primera línia pel pont d'Europa"; 1984, "De Gandhi a Walesa, la lluita no violenta pels drets humans". Com a conseqüència dels contactes amb les persones que ajudaven a les fugides, el Museu va poder anar fent una col·lecció d'objectes relacionats, com ara un globus d'aire calent, els cotxes camuflats per fugir, telecadires i fins i tot un petit submarí. El museu, construït actualment al mateix lloc on hi havia molta gent que s'escapava, exhibeix els diversos mitjans utilitzats pels alemanys de l'est per escapar a través del mur.

Al davant del museu, el 13 d'agost de l'any 2000, s'hi va construir una còpia de l'antiga caseta de control de passaports. És una fotografia obligada de Berlín.

El 31 d'octubre del mateix any es va reconstruir una secció del de 140 metres de llarg del Mur de Berlín. Com a part d'aquest projecte, promocionat pel museu Checkpoint Charlie, també es van instal·lar en un camp al costat del mur, 1.065 creus de marbre blanc per commemorar les morts d'alguns habitants d'Alemanya de l'Est a l'intentar creuar el mur. Tot i això aquest monument va ser enderrocat el juliol de l'any 2005 ja que havia estat construït amb la finalitat de ser un memorial temporal. Aquest enderrocament, d'iniciativa privada, va originar una forta polèmica, i va "enfurismar als partidaris del projecte i els polítics conservadors"²⁶². El monument tenia només finançament privat del Museu Checkpoint Charlie. El director del museu, davant l'anunci de demolició, va declarar que "*el terreny al voltant de Checkpoint Charlie és important per al record de la història de Berlín, així com d'Alemanya en el seu conjunt. Hem de seguir sent capaços de mostrar la història d'una manera que pot ser experimentat. Aquest monument fa exactament això*"²⁶³. Però en canvi, l'administració municipal va considerar que és un "*Memorial equivocat en el lloc equivocat*". El Banc Aktiengesellschaft (BAG) va guanyar la titularitat de la propietat i en acabar el contracte havien d'abandonar el lloc o adquirir-lo. L'Ajuntament considerava que "*la ciutat de Berlín té el seu propi concepte de la forma de recordar a les víctimes de la paret. El nostre concepte és científicament correcte, mentre que el monument és només una iniciativa privada i històricament incorrecte*"²⁶⁴ El partit del CDU va tractar de

²⁶² "Berlin Wall memorial to be razed", Goeller, T. *The Washington Times*, 27 de juny de 2005.

²⁶³ Goeller, T., 2005, *op. cit.*

²⁶⁴ Goeller, T., 2005, *op. cit.*

d'igualar l'aportació del banc i el museu, demanant a l'alcalde intervenir en el litigi i ajudar a mantenir el monument.

Fig. 34. Part de l'exposició del Maeur Museum Checkpoint²⁶⁵.

8.2.2 *Berliner Mauer Dokumentationszentrum (Memorial i centre de documentació del mur de Berlín)*²⁶⁶

A l'abril de 1994 el govern alemany, juntament amb el Museu d'Història d'Alemanya van obrir un concurs per dissenyar un memorial a les víctimes del mur i a la divisió d'alemanya entre el 1961 i el 1989. El juliol de 1995 es va decidir que el projecte guanyador havia de ser el de Kohlhoff&Kohlhoff (uns dissenyadors de Stuttgart). Aquest concurs, però, va anar precedida d'una discussió sobre el mètode que s'havia d'aplicar per recordar una de les etapes més destacables de la història del país. Així la construcció del memorial nova començar fins el 9 de novembre de 1997. El memorial és encara criticat per gent que no està d'acord amb la manera que expressa el que va passar o, simplement, el seu aspecte físic.

²⁶⁵ Fotografia: Pau Roigé Gargallo.

²⁶⁶ [<http://www.berliner-mauer-dokumentationszentrum.de>]

Aquest espai es va dedicar “a la memòria de la divisió de la ciutat des del 13 d’agost de 1961 fins el 9 de novembre de 1989”; això, però, va portar a la gent que havia estat directament afectada pel mur a manifestar-se. Així es va allargar la placa commemorativa afegint-li el text “a la memòria de les víctimes de la tirania comunista”. Juntament al memorial hi ha el centre de documentació sobre el mur més gran que existeix; va obrir les seves portes el 9 de novembre de 1999, en motiu del desè aniversari de la caiguda del mur. El centre de documentació té l’objectiu de informar i educar a tot el públic interessat en el tema. En aquest espai sovint s’hi fan exposicions sobre el mur i temes relacionats a aquests.

Al memorial també hi ha una capella anomenada “Capella de la Reconciliació”. Va ser inaugurada el 9 de Novembre de l’any 2000, en motiu de l’onzè aniversari de la caiguda del mur. Aquest espai pretén ser un lloc per la reflexió i el record. Està construïda al mateix lloc on va estar l’església evangèlica de la Reconciliació, edifici destruït el 1985 per ampliar el mur de Berlín ja que estava situada enmig de les dues bandes de la ciutat; aquesta va esdevenir un símbol de la divisió de les dues alemanyes. D’aquesta antiga església es van conservar les campanes de la seva torre, que s’han instal·lat a la capella del memorial.

Dins de l’espai del memorial també hi ha la seu de l’Associació del Mur de Berlín, fundada el 9 de novembre de 1998. Aquesta s’encarrega de mantenir el centre de documentació i de prestar tota la informació possible a qui la necessiti. Tota la gent que hi participa ho fa voluntàriament amb l’objectiu de posar sobre la taula la discussió de valors que es va provocar durant l’existència del mur, entre d’altres coses. L’associació rep el suport de varis especialistes en els camps d’història, recerca, museologia, periodisme i preservació històrica i cultural.

Fig. 35. Reconstrucció del mur al costat del Berliner Mauer Dokumentationszentrum²⁶⁷.

8.2.3 East Side Gallery

D'aquest espai ja n'hem parlat més extensament anteriorment²⁶⁸. La East Side Gallery pretén ser un monument internacional per la llibertat. És un llarg tram de 1,3 quilòmetres del Mur, on un centenar d'artistes de tot el món pintaren el 1990 al costat est del mur de Berlín. La East Side Gallery va ser fundada per dues associacions d'artistes alemanys, i és possiblement la més gran galeria a l'aire lliure en el món. Les pintures de la East Side Gallery expressen l'eufòria i les grans esperances per a un futur millor d'aquell moment. Com que les pintures estaven molt malmeses, varen ser repintades el 2000 i de nou completament restaurades arran del vintè aniversari del mur, el 2009.

²⁶⁷ Fotografia: Pau Roigé Gargallo.

²⁶⁸ Capítol 4.

Fig. 36. Fragment de la East Side Gallery²⁶⁹.

8.2.4 L'Stasiuseum (Museu de l'Stasi)²⁷⁰

El Stasiuseum (Museu de l'Stasi²⁷¹) està situat a l'antic Ministeri per la Seguretat Estatal de la RDA. L'Stasi era l'organisme que s'encarregava de que la dictadura comunista d'Alemanya de l'Est funcionés i resistís. Aquest organisme va tenir 91.000 empleats oficials i 189.000 col·laboradors extraoficials. Qualsevol persona que posés en dubte el govern o el sistema comunista podia ser tancat en una de les 17 presons que hi havia a Alemanya oriental.

Allà s'hi poden veure tota mena d'exposicions relacionades amb el Servei Secret de l'Alemanya Comunista així com les instal·lacions que tenien per dur a terme les seves investigacions i detencions, despatxos, arxius, etc. Allà s'hi poden veure regals que va rebre el cap de l'Stasi, algunes cel·les per mantenir els presoners ancats mentre esperaven ser interrogats, una gran quantitat d'objectes utilitzats per l'organització com càmeres amagades, micròfons o armes, documents de tot tipus, cartells, objectes emprats per l'oposició per difondre el seu missatge en contra del sistema, etc.. Així el

²⁶⁹ Font: Wikimedia Commons.

²⁷⁰ [<http://www.stasimuseum.de/en/enindex.htm>]

²⁷¹ Abreviatura que significa Ministeri per la Seguretat de l'Estat

públic pot veure com l'Stasi era pràcticament a tot arreu per controlar a tothom que pogués semblar sospitós d'Alemanya oriental.

L'objectiu del museu és ensenyar al públic els complexos sistemes que s'utilitzaven per tenir controlada la població de la RDA; també pretenen despertar el sentit crític de les persones sobre el sistema de l'època i sobre la història d'Alemanya de l'Est; volen que el públic compari el significat dels termes "llibertat" i "democràcia" de l'època comunista amb el d'ara. A l'edifici també hi ha un complet centre de recerca sobre el sistema comunista de l'Alemanya de l'Est s'hi pot consultar una gran quantitat de documents, llibres i, fins i tot, assistir a xerrades i debats²⁷².

L'edifici era vist per la població com el símbol de l'opressió. Per això va ser assaltat per la població, i per això el 15 de gener de 1990 la població berlinesa va decidir que calia construir un memorial a l'edifici on hi havia hagut la seu dels serveis secrets de la República Democràtica d'Alemanya. Primer, des del 7 de novembre del mateix any, es va començar fent visites guiades esporàdiques per l'edifici a les persones que ho volguessin. Va ser promogut per una associació i encara avui és gestionat per una associació, el que permet que moltes vegades antigues víctimes facin explicacions sobre les seves instal·lacions. La visita, sens dubte, va ser molt dura: enfrontar-se amb la realitat del control policíac²⁷³.

8.2.5 Hohenschönhausen Memorial Center (Museu de la presó de l'Stasi)²⁷⁴

Però encara em va semblar més dura la visita a aquesta presó. S'hi poden veure les sales de tortura, les cel·les de presoner, els despatxos per a interrogatoris. Les visites, sempre guiades, expliquen els sistemes d'interrogatori i de tortura, així com les condicions de vida.

L'Stasi va començar a empresonar a gent a camps de concentració allunyats de Berlín, alguns aprofitats dels que havien deixat els nazis. Les condicions de vida a aquests camps eren infrahumanes; hi podia haver fins a 4.200 persones tractades com a autèntics animals a cada camp. Les condicions higièniques eren pèssimes i les racions

²⁷² Knabe, Hubertus 2004, Sites of the East German Dictatorship. Berlín: jaron.

²⁷³ El centre és famós també per haver-se filmat part de la pel·lícula *La vida dels altres*.

²⁷⁴ [<http://en.stiftung-hsh.de/>]

de menjar insuficients. A les presons la gent es posava sovint malalta o es moria; eren tancats en cel·les amb molta humitat, sense cap tipus de calefacció, completament a fosques i, sovint, sense cap tipus de ventilació. Segons un estudi del govern Soviètic, van morir 886 persones en presons d'aquest tipus entre el juliol de 1945 i l'octubre de 1946; aquest estudi també deia que s'havien fet més de 3.000 detencions en aquell període de temps, que van ser tancades a un camp o presó. Algunes d'aquestes detencions van ser dones o adolescents.

Al veure que el nombre de detencions augmentava, l'Stasi es va veure obligada a construir un complex en un edifici industrial buit. Les tropes alemanyes comunistes van obligar a presoners a construir un túnel subterrani ple de cel·les i sales d'interrogatori per a futurs presoners; va ser anomenat "el submarí" o l'"U-Boot". Les cel·les només estaven equipades d'un llit de fusta i un cubell, tenien una bombeta encesa nit i dia i no tenien cap finestra que orientés al presoner de on era o, fins i tot, si era nit o dia. Els interrogatoris es feien generalment a la nit i anaven acompanyats d'amenaques i violència física. Alguns dels mètodes utilitzats per treure informació, segons alguns antics presoners, eren la privació de la son, obligant-los a estar-se drets durant dies, tancant-los en cel·les amb aigua cobrint el terra de manera que el pres comencés a tenir al·lucinacions i atacs de pànic, tortures de tot tipus (com la tortura xinesa²⁷⁵), etc.

Aquest túnel està situat enmig d'un complex d'edificis de l'Stasi declarat com a zona restringida, on només hi tenien accés els membres de l'Stasi. Aquest edifici és el que es pot visitar actualment. Aquí hi havia tancades moltes persones que s'havien oposat al règim comunista. Fins i tot s'havien arribat a segrestar persones completament oposades al comunisme que vivien a l'Oest, com l'advocat Walter Linse, segrestat el 1952 i executat un any més tard a Moscou. Els presos d'aquesta presó van ser obligats a construir un edifici amb més de 200 cel·les i sales d'interrogació en un espai prohibit on no hi podia entrar ningú que no treballés al Ministeri i que tingués permís. En aquest nou complex s'hi tancava, en general, a gent que havia intentat fugir del país o que criticaven el sistema comunista; és el cas del dissident Rudolf Bahro i l'escriptor Jürgen Fuchs. En aquell període, als presoners ja no se'ls hi treia informació amb força física, ara s'intentava fer pressió psicològica perquè expliquessin tot el que sabien. Sovint se'ls

²⁷⁵ Consistent en immobilitzar el cap del pres i anar fent caure gotes d'aigua a un ritme constant durant llargues hores, de manera que acabés sent insuportable i, fins i tot, podien arribar a perdre la consciència. També era una tortura psicològica, ja que les gotes d'aigua no els deixaven dormir ni relaxar-se i havien de conviure amb l'angoixa de tenir molta set i no poder beure l'aigua que els hi queia al front.

aïllava del món exterior i dels altres presoners; es feien interrogatoris molt ben preparats que es duïen a terme durant llargues estones i durant molts dies.

Després de la reunificació de la RDA amb la República Federal d'Alemanya es va tancar la presó de Berlín-Hohenschönhausen l'octubre de 1990. Molts dels antics presoners van impulsar la idea de crear un espai commemoratiu en el recinte. Així la gran presó es va protegir el 1992 per conservar-la com a monument i, dos anys més tard, es va declarar com a espai commemoratiu. Des del juliol del 2000 el centre és una fundació autònoma pública. Segons la seva normativa, l'espai commemoratiu té com a objectiu “efectuar una recerca sobre la història del centre penitenciari Hohenschönhausen entre els anys 1945 i 1989, d'informar a través d'exposicions, actes i publicacions, i fomentar la reflexió sobre les formes i les conseqüències de la persecució i opressió política dins de la dictadura comunista”. Actualment l'antiga presó de l'Stasi és visitada per més de 200.000 persones anuals, entre ells aproximadament la meitat són estudiants. Normalment els guies que condueixen les visites pel centre són antics presoners de Hohenschönhausen.

Fig. 37. Passadís i cel·les de la presó de Hohenschönhausen (“Presó de l'Stasi”)²⁷⁶.

²⁷⁶ Fotografia: Pau Roigé Gargallo.

8.2.6 *Erinnerungsstätte Notaufnahmelager Marienfelde* (*Memorial del Centre de Refugiats Marienfelde*)²⁷⁷

El Memorial del Centre de Refugiats Marienfelde està situat a on hi va haver un centre per alemanys de l'est que havien fugit del seu país .

Durant més de quaranta anys (1949-1990), aproximadament quatre milions de persones van abandonar Alemanya Oriental (RDA) cap a Alemanya Occidental (RFA). D'aquestes, 1.350.000 van passar pel Centre de Refugiats Marienfeld. Aquest espai d'acollida es va obrir el 1953 al districte berlinès de Marienfeld. El centre també ajudava als seus refugiats a obtenir els permisos de residència d'Alemanya i Berlín Occidental.

L'exposició del centre explica aspectes les causes, els fets i conseqüències del gran moviment migratori d'Alemanya durant la Guerra Freda. També explica perquè tanta quantitat de gent va decidir fugir d'Alemanya de l'Est, com van travessar la frontera i com van ser rebuts per l'occident, entre d'altres coses.

Durant el curs de la Guerra Freda, el Centre de refugiats es va convertir en un lloc d'enorme importància; tant va ser així que el centre va rebre el nom de “porta a la llibertat”. Gràcies als refugiats al centre Berlín occidental s'assabentava del que estava passant veritablement a la RDA.

Amb la seva exposició permanent, que abasta els anys 1949 al 1990, el museu del Centre de Refugiats Marienfeld convida a descobrir la història d'Alemanya durant la postguerra, i la divisió interna de l'Estat acompanyada pels moviments de població que comportà. L'exposició es troba en el que fou l'edifici principal del centre de refugiats; a aquest edifici hi havia les sales d'espera dels refugiats alemanys orientals, així com les oficines de les agències implicades en el procediment de recepció.

El museu té, aproximadament, uns 450 metres quadrats amb més de 900 objectes; a més compta amb la col·laboració de testimonis que expliquen les seves vivències; l'exposició descriu amb tot detall els motius de la seva sortida, les vies d'escapament, així com els problemes que van tenir a l'integrar-se a Alemanya Occidental. A més, el visitant pot conèixer la història del centre d'acollida des dels seus inicis fins a l'actualitat.

²⁷⁷ [<http://www.notaufnahmelager-berlin.de/en/>]

8.2.7 DDR Museum (Museu de la DDR)²⁷⁸

Els museus anteriors expressen una visió dura i crítica de la RDA. En canvi, aquest museu ofereix una visió molt diferent: una visió nostàlgica de l'antiga Alemanya comunista on s'hi expliquen les formes de vida i el sistema comunista, incloent els aspectes favorables. És un museu privat i molt interactiu, el que el fa molt agradable de veure.

Va obrir les seves portes a l'estiu de 2006. El museu de la DDR pretén mostrar tots els aspectes de la vida a la República Democràtica Alemanya²⁷⁹. Situada a un soterrani de només 400 m², l'exposició es divideix en diverses àrees temàtiques distribuïdes per tot l'espai, formant un recorregut a seguir. Cada àrea temàtica ocupa, més o menys, el mateix espai. Els diferents espais són: 1) Frontera; 2) Transports; 3) Joventut; 4) Educació; 5) Treball; 6) Seguretat de l'Estat; 7) Consum/productes; 8) Habitatge/habitacions; 9) Família; 10) Mitjans de comunicació; 11) Moda; 12) Cultura; 13) Activitats/vacances.

L'enfocament en la vida quotidiana del museu condueix inevitablement a parlar de la història sociocultural. No obstant això, l'objectiu del museu és transmetre als seus visitants un "impressió autèntica" del dia a dia d'un ciutadà d'Alemanya oriental. Això s'aconsegueix, per exemple, recreant l'interior d'un pis de l'època (amb una sala d'estar, un bany i una cuina) amb reproduccions exactes del mobiliari i els accessoris de l'Alemanya comunista; entre les coses que sorprenen més hi ha un aparell de televisió original on s'hi reproduïxen fragments de quatre programes característics de l'època o un cotxe *Trabant* on el visitant hi pot pujar.

Amb raó *Geschichte zum Anfassen* (mans sobre la història) és el lema del museu ja que el vol que els visitants experimentin, toquin, olorin i juguin amb qualsevol dels objectes exposats que no estiguin darrere un vidre; un clar exemple d'aquest objectiu del museu és el model de cotxe original de l'època que qualsevol que ho vulgui pot pujar-hi i fer una volta conduint pels carrers de Berlín Est virtualment. Així doncs l'exposició pretén ser totalment interactiva; durant el recorregut es van trobant diferents elements com ara portes, armaris, llibres, fotografies o teixits, poden ser inspeccionats

²⁷⁸ <http://www.ddr-museum.de/en/>

²⁷⁹ Brock, A., 2008, *DDR Museum*, Berlin, DDR Museum.

per tot visitant que ho vulgui. Fins i tot s'han posat olors característiques de l'època en els diferents espais del museu.

Algunes de les coses que fan que el museu sigui un dels més visitats de Berlín són, bàsicament, el tema i el mètode per transmetre la informació. El tema del museu és únic a la ciutat ja que és l'únic museu que es centra en la vida quotidiana a la RDA. No només mostra els crims de la Seguretat de l'Estat i la seguretat de la frontera al Mur de Berlín, sinó també el dia a dia de la població de la RDA. Gràcies a aquest museu es pot descobrir una gran quantitat d'aspectes força curiosos que havien passat desapercibuts fins a l'actualitat. El DDR Museum es basa en l'experiència pràctica de la història; el fet que el visitant hagi de participar i interactuar²⁸⁰ amb els diferents elements de l'exposició fa que la visita sigui més profitosa i agradable.

Fig. 38. DDR Museum²⁸¹.

8.2.8 D'altres museus

El mur està present a molts altres museus i llocs de la ciutat.

Cal destacar el **Deutsche Historische Museum**²⁸² (Museu d'Història d'Alemanya), un museu d'història d'Alemanya que presenta un ampli espai per a cada període de la història del país. En el període contemporani, hi ha una gran quantitat

²⁸⁰ Es diu que el DDR Museum és un dels museus més interactius del món; tan és així que el 2008 va ser nominat al premi Museu Europeu de l'Any.

²⁸¹ Font: [<http://www.berlin.de/>]

²⁸² [<http://www.dhm.de/ENGLISH/index.html>]

d'objectes tan de l'Alemanya occidental com la oriental i descripcions exhaustives de cada un dels objectes i períodes. Aquest espai està dividit per un mur, a la dreta del qual exposa tota mena d'objectes de la RDA, i a l'esquerra hi ha els de la RFA; dels dos Estats n'explica anècdotes i aspectes de la vida quotidiana i política. Acaba explicant el procés d'unificació alemanya amb vídeos, imatges i petites explicacions escrites.

També cal assenyalar el **AlliiertenMuseum**²⁸³ (Museu dels Aliats), que explica la història d'Alemanya des de la fi de la II Guerra Mundial fins la reunificació del país vista des del sector occidental alemany. Així, fa un recorregut ordenat cronològicament amb tota mena d'objectes, documents, fotografies, vídeos i reconstruccions per entendre el context d'Alemanya durant les diferents èpoques. El més impressionant del museu són els objectes originals de gran format situats a l'exterior d'aquest; així s'exposa un avió utilitzat durant el principi del bloqueig de Berlín oest per proveir de provisions a la ciutat, la caseta que havia estat situada al Checkpoint Charlie, trossos de mur, un vagó de tren utilitzat per connectar Berlín occidental amb la RFA, i una torre de vigilància de l'antic mur.

8.3 Les ferides del mur

El mur ha caigut, però les ferides persisteixen. Hi ha dues memòries diferents: la que posa èmfasi en la repressió i l'"*Ostalgie*", una visió nostàlgica. A més, vint anys després encara hi ha fortes diferències entre est i oest.

8.3.1 La descoberta de la repressió

Una vegada va deixar d'existir la RDA, la societat alemanya s'enfrontà al problema de com tractar la repressió que havia practicat aquell estat. S'havien de jutjar als responsables d'aquell Estat? Se'ls havia d'acceptar dins del nou estat? Que s'havia de fer amb ells?

Hi ha haver molts processos, però poques condemnes. Es va crear una unitat policial, la ZERV ("Zentrale Ermittlungsstelle Regierungs- und Vereinigungskriminalität") encarregada d'investigar quins crims polítics i econòmics

²⁸³ [<http://www.alliiertenmuseum.de/en/0.php>]

podien ser perseguibles. Aquesta unitat va obrir més de 20.000 expedients, però només va produir 200 condemnes. Segons Christoph Links, “No va haver-hi una "justícia dels vencedors". Això era així perquè al procés de reunificació de 1990 es va establir que el dret de la RDA mantenia la seva vigència pels ciutadans de l'antiga RDA. Si la seva conducta havia estat ajustada al dret de la RDA, no podien ser jutjats d'acord amb un altre dret. La gent que va ser condemnada ho va ser per assumptes extrems com ara la mort de fugitius a la frontera per trets.

Tampoc hi va haver poca instrumentalització política dels arxius de l'Stasi. Va ser molt diferent que a Polònia, o a Romania, perquè aquí els arxius estaven oberts per a tots. A Txèquia, Romania o Polònia l'accés a les fitxes estava restringit i només es permetia consultar-los durant un determinat temps. Les decisions sobre si algú que havia col·laborat amb l'Stasi havia de perdre la seva feina o no, es preien en assemblea pels empleats d'universitats i empreses, per exemple.

Algunes d'aquestes qüestions es plantegen en el cinema i la literatura actual. La pel·lícula *La vida dels altres* (2006) explica una història de ficció sobre com la policia secreta de l'Stasi controlava un munt d'aspectes de “la vida dels altres”. La pel·lícula, que va guanyar un òscar, va trobar dificultats per ser finançada, segons el director per una certa recança per part de la indústria cinematogràfica per fer front a l'Alemanya Oriental comunista, i tampoc el Festival de Cinema de Berlín va acceptar-la. Va ser filmada en alguns escenaris reals (com la seu de l'Stasi). Tot i això, el film va tenir un gran èxit, malgrat la controvèrsia que suposa que el protagonista de la pel·lícula, un espia de la DDR acabi mentint en els seus informes per protegir a la persona que vigila. Per això, el director del Memorial de la presó de Hohenschönhausen no va donar permís per la filmació de la pel·lícula, oposant-se al fet que un membre de l'Stasi es convertís en un heroi.

8.3.2 “Ostalgie” i les diferències entre Est/Oest

Entre el 1990 i el 2000, la política oficial de l'Alemanya unificada va tenir com a principal objectiu deslegitimar i desqualificar la RDA. Va ser una època en la que molts alemanys de l'est es van sentir molt frustrats per això. Cap el 2001 això va portar

a l'aparició de l'"Ostalgie"²⁸⁴, la nostàlgia dels antics ciutadans d'Alemanya de l'est cap a la RDA; consideraven que havien perdut la seva identitat. De cop es van començar a fer festes juvenils amb la gent vestida com les antigues joventuts comunistes (FDJ), programes de televisió on s'hi exhibien lemes i símbols de la RDA, o s'exaltaven les metes aconseguides per Alemanya oriental. Va ser una reacció en contra de la negativitat amb què s'havia vist la RDA en els últims anys. L'"Ostalgie" volia fer veure com de bé es vivia a l'antic Estat, el sentit de la comunitat, l'estabilitat, la seguretat al treball, els costums, etc. Així, s'ha aconseguit canviar una mica la visió fosca de la RDA per culpa de l'Stasi i les polítiques de l'Estat. Però no només va ser popular entre els antics habitants de la RDA, sinó que també es va popularitzar per arreu d'Alemanya; d'aquesta manera s'han fet pel·lícules (com *Good bye, Lenin!*, *La vida dels altres*, o *Sonnenallee*), llibres (com el famós *Stasiland*, d'Anna Funder), s'han reintroduït al mercat productes de l'antiga RDA, música, etc. D'altres exemples en són la mitificació dels cotxes Trabant i els semàfors d'Alemanya de l'est (els característics *Ampelmännchen*).

Però al marge de l'"Ostalgie", com deia Rafael Poch a *La Vanguardia*²⁸⁵, vint anys després de la caiguda del mur de Berlín, Alemanya continua presentant les senyals d'una societat dividida:

“La reunificación de 1990 fue una absorción política y económica de la antigua República Democrática Alemana (RDA) a la medida de la élite de Bonn y Francfort, y no ha cerrado aquellas "cicatrices" a las que se refirió el ex Canciller y padre de la "Ostpolitik", Willy Brandt, en su famosa intervención ante la primera sesión del Bundestag de la Alemania reunificada en el Reichstag de Berlín, el 4 de octubre de 1990.” Brandt, que falleció en 1992, apeló en aquella histórica sesión a una reunificación, "sin cicatrices deformantes" que lograra integrar lo que era un único cuerpo nacional mediante, "el aprecio y respeto hacia la autoestima de nuestros hasta ahora separados compatriotas". Entonces, la correlación de fuerzas imperante entre los dos trozos de Alemania, y entre el este y el oeste de Europa, impidió una reunificación más orgánica, popular y social”.

²⁸⁴ Lingüísticament, és un joc de paraules entre els mots alemanys *Ost* (est) i *Nostalgie* (nostàlgia).

²⁸⁵ Poch, R, 2009, “Entrevista al editor berlinés Christoph Links, en el 20 aniversari de la caïda del mur de Berlín”, 9 de novembre de 2009. [<http://www.lavanguardia.es/lv24h/20090322/53664797115.html>]

Aquesta gran diferència actual entre l'est i l'oest està reflectida en alguns estudis fets entre la població alemanya. Es pot veure una gran divisió de mentalitat, de valors i, fins i tot, de nivells d'atur i sous. La zona corresponent a l'antiga RDA dobla les taxes d'atur de l'oest: un 14,1% davant un 7%. En sous, els alemanys de l'est guanyen un 12% menys i els seus estats federals depenen en un 30% de les transferències de l'oest.

En una enquesta de la Universitat de Heitmayer²⁸⁶ es detectà que els problemes de la integració social d'Alemanya tenen a veure amb la dificultat més general de la nació per integrar i acceptar a la societat els grups diferents i més febles.

Els alemanys de l'est titllen les enquestes d'"arrogants", "superficials" i "interessats només pels diners" als seus compatriotes de l'oest, mentre que aquests descriuen els orientals com a "desconfiats", "preocupats" i "mandrosos". Un 64% dels alemanys de l'est es consideren "ciutadans de segona classe", un 72% observa que la reunificació ha suposat no només avantatges sinó també desavantatges, i un percentatge similar es considera discriminat. Afirmacions com "els nostres èxits són poc reconeguts" o altres que denoten una sensació d'injustícia, són recolzades en aquesta enquesta nacional que es realitza des de fa set anys, per més del 70% dels alemanys de l'est. Però la identificació d'uns i altres amb la part oriental o occidental del país, no només no ha disminuït sinó que s'incrementa. Només un 60% dels ciutadans de l'oest i un 41% dels de l'est es consideren "integrats" a la nació. I encara més sorprenent és la dada que únicament un 17% dels ciutadans de l'oest i un 33% dels de l'est, han passat alguna vegada un mes sencer l'"altre costat" del país.

Com diu Christoph Links²⁸⁷:

”En 1989, al principio, se dijo que para cerrar la reunificación alemana sería necesario el paso de una generación. Han pasado veinte años y eso es casi una generación, veinticinco años, pero la sociedad continua dividida. Eso tiene que ver, sobre todo, con los problemas económicos. Los conflictos mentales entre este y oeste se derivan de las diferencias económicas. Por lo menos tendrá que pasar otra generación más, cincuenta años, para que alcancemos una nivelación normal “.

Caldrà esperar encara més anys, doncs, perquè la unificació sigui completa.

²⁸⁶ Citada a Poch, R. 2009, *op. cit.*, pàg 32.

²⁸⁷ Poch, R., 2009, *op. cit.*, pàg. 33.

9. Conclusions

A molt poca distància, a molts pocs metres, l'estructura del mur separava dos països, dues maneres de viure, diferències tan remarcables que encara es poden apreciar actualment. Al llarg del treball s'ha presentat diferents aspectes del mur, però incidint en els aspectes relacionats amb les característiques del mur, les formes de vida d'una banda i l'altra i en el record que encara se'n té.

La història del mur cal situar-la en el context de la guerra freda. Una guerra freda, que va ser molt més que un simple enfrontament entre dues potències mundials. Com hem vist, la guerra freda va ser una confrontació política, militar i propagandística entre dues formes de vida (el bloc socialista i el bloc occidental) que es retroalimentaven mútuament i en la que la por de l'altra permetia justificar ambdós sistemes. La guerra freda va marcar bona part de la història mundial al segle XX i va comportar, també, l'estabilitat de dos sistemes ideològics i de dues formes de vida diferents. Més que lluitar pel domini del món, ambdós bàndols s'enfrontaven en la defensa d'unes formes de vida que creien millors. Però els líders d'una banda i de l'altra es veieren atrapats per les seves pors i conviccions sense aprofitar les oportunitats per a la pau. Va ser aquest el context que va influir en la construcció i manteniment del mur de Berlín.

La divisió en dos blocs va comportar l'existència de dues alemanyes. Des de la fi de la II Guerra Mundial fins al 1990 varen existir dos països, dos sistemes. A l'Est, la RDA imposà un sistema de "centralisme democràtic" caracteritzat per una participació excessiva de l'Estat en la vida de la població dirigida pel Partit Comunista (SED), que influí en el desenvolupament econòmic i social del sistema mitjançant la direcció i control de totes les institucions en el camp de la planificació econòmica. El control de la població es va fer encara més fort a partir dels anys seixanta, ja amb Erich Honecker al poder. La RDA va ser un dels països del bloc de l'est amb més repressió, amb una policia secreta (Stasi) que controlava no només l'oposició sinó molts aspectes de la vida privada. A l'altra banda, per contra, s'organitzà un estat occidental d'economia capitalista que conegué, amb una forta ajuda nord-americana al principi, un ràpid

creixement econòmic. Les diferències van posar en evidència la RDA i la propaganda occidental a través de la televisió van anar generant un fort descontentament entre la població de l'Est, alhora que el sistema econòmic estava força enfonsat. Els líders de l'Est no varen saber reaccionar a temps i, davant del seu propi astorament, el mur va caure sol, per una situació insostenible econòmicament i políticament.

El mur va ser construït el 1961 amb la justificació que era un “mur de protecció antifeixista”. Pretenia evitar (i ho va aconseguir) la fugida de ciutadans de la RDA atrets per la propaganda occidental i les millors condicions de vida a la RFA. Però el mur no era impermeable del tot i hi havien constantment intents de fugida que eren fortament reprimits per les forces frontereres. Per això, al llarg dels anys l'estructura del mur va anar perfeccionant-se fins a constituir una forta estructura composta d'un mur, torres de vigilància, espais minats, i camins interiors vigilats per gossos i cotxes patrulles. Al llarg dels anys, el mur s'anava reforçant amb la idea que no fos necessari l'ús de les armes de foc, perquè els dirigents d'Alemanya de l'Est eren conscients que això tenia un impacte molt negatiu sobre l'opinió pública, especialment a Occident on tots els esdeveniments relacionats amb el mur eren molt magnificats. Poc abans de la fi del mur es feien plans de millora del mur amb la idea que duraria més de cent anys. La divisió de la ciutat no era només tancar els carrers entre les dues parts de Berlín, sinó que també es va restringir l'ús de tot tipus de transports com metros o trens que comunicessin Berlín est i oest. Només es podia creuar la frontera per un dels set passos amb un permís pràcticament impossible d'aconseguir.

Durant vint-i-vuit anys el mur va formar part de la vida quotidiana de la ciutat. Aquest és un dels aspectes que més hem volgut destacar en el treball. A l'ombra del mur, la vida quotidiana anava desenvolupant-se amb resignació i amb una certa indiferència, trencada només per accions de protesta tant a l'est com a l'oest del mur i, sobre tot, per les notícies de fugides de persones que, arriscant la seva vida, volien creuar d'una banda a l'altre. Es van provar tota mena de sistemes per escapar-se de la RDA, des de túnels a vols sense motors, passant pels més habituals sistemes d'amagar-se en els cotxes. La RFA acceptava, per principis i també perquè li faltava mà d'obra, tots els fugitius de la RDA i els acollia transitòriament en centres especialment construïts amb aquesta finalitat. I també hi havia gent que passava a l'Oest “comprats” per la RFA, cosa que beneficiava ambdues parts: els de l'Est s'alliberaven de dissidents i els de l'Oest obtenien més treballadors. Tot i que en general no es produïren moltes accions de protesta per l'existència del mur, n'hi hagué una que va ser molt

característica: els grafitis que es van pintar a les parets occidentals. Aquestes pintades van acabar transformant-se en veritables obres d'art que pintaven artistes d'arreu del món que s'havien desplaçat a la ciutat dividida només amb aquest objectiu.

El 1989 el mur va caure ràpidament, però poc abans de la seva obertura pocs pronosticaven una solució tan ràpida. Els fets que van provocar la caiguda del mur es van succeir un darrere l'altre, sense parar. Va arribar un punt en que ja es veia que el sistema comunista de la RDA no podia mantenir el seu potencial. Però més que per una revolució interna –com sovint s'explica en la història “oficial”-, en la seva caiguda hi influí el canvi d'orientació de l'URSS, amb l'anomenada perestroika. L'endemà mateix de la seva precipitada obertura els mateixos líders de la RDA pensaren redreçar i reprimir la situació demanant ajuda a l'URSS, però en canvi Gorvatxov els va “felicitar” per l'obertura, el que els deixà completament descol·locats. Cal entendre aquests fets per situar els fets del dia 9 de novembre de l'any 1989 i el famós error a la roda de premsa que va anunciar la seva caiguda en poques hores. Gràcies a tots aquests ràpids esdeveniments es va aconseguir que, d'un dia per l'altre, els berlinesos es retrobessin després de més de vint anys separats per una frontera. El procés de reunificació es caracteritza, doncs, per la seva rapidesa, inesperada. El mal estat del govern de la RDA va permetre que les dues Alemanyes s'unissin en el que avui és una de les principals potències europees i mundials. O, millor dit, va permetre que la RFA absorbís a la seva veïna i l'antic estat comunista es dissolgués en menys d'un any.

Ja fa vint anys que caure el mur. La major part de la immensa fortalesa “defensiva” ha estat enderrocada, però les ferides del mur persisteixen. Després de la seva caiguda es va obrir un intens debat sobre si s'havia de conservar el mur i la seva memòria o, simplement, deixar-ho en l'oblit. Mentrestant el mur s'anava reaprofitant físicament tant per la venda de trossos a turistes com per a la construcció de noves infraestructures i es convertí en un element d'atracció turística. Però el drama del mur ha anat apareixent en forma de memorials i museus pel record del mur i les seves víctimes i avui en dia es poden visitar a Berlín un gran nombre de llocs que expliquen el mur, el sistema de repressió política de la RDA o la vida quotidiana d'aquell país, A part d'això, la qüestió principal que s'ha debatut és com s'havien de tractar els crims i repressions fetes durant l'existència de la RDA: es van portar a terme molts judicis contra guàrdies i dirigents polítics, però aquests no tingueren gaires resultats. Hi hagut una certa voluntat d'oblidar. És important remarcar, també el fet de que en l'actualitat també ha sorgit una certa nostàlgia de RDA; és l'anomenada “*Ostalgie*”, que es

tradueix en pel·lícules, llibres, productes i moltes altres coses que recorden el que havia estat l'antiga Alemanya de l'Est.

* * * * *

Al llarg del treball hem tractat dels aspectes polítics, socials i econòmics plantejats per l'existència del mur. Però sobretot s'ha volgut tractar el que va significar en la vida de la població. Encara avui, els carrers de Berlín Est –tot i haver-se omplert de negocis i magatzems- respiren una certa tristesa, un cert aire gris que es desprèn dels seus edificis monolítics. Potser aquest ambient no és només fruit del període d'Honecker: també s'hi ha produït un cert desencís. Les enquestes diuen que pocs tornarien al passat, però el canvi ha estat tan profund que hi ha molts espais per a les desil·lusions, per als somnis no complerts. Però al costat d'això, la visita a llocs com el quarter de l'Stasi o la seva presó a Berlín va ser una experiència molt gratificant per mi; em va permetre veure la magnitud de la repressió d'aquell Estat que tenia 100.000 agents i 200.000 col·laboradors indirectes. Una repressió que va obrir unes ferides encara no tancades del tot.

10. Bibliografia

10.1 Llibres

- Aracil, Rafael, Oliver, Joan i Segura, Antoni. *El mundo actual: de la Segunda Guerra Mundial a nuestros días*. Barcelona : Edicions Universitat Barcelona, 1998.
- Aróstegui Sánchez, J., García Sebastián, M., Gatell Arimont, M, Palafox Gamir, J., Risques Corbella, M. *Història del Món Contemporani*. Barcelona : Edicions Vicens Vives, 2008.
- Boulogne, Daniel. *Mur de Berlin peinture face est, Le mur avait deux faces (le 9 novembre 1989)*. París : La Garenne, 2002.
- Camphausen, Gabriel i Nooke, Maria (ed.). *Die Berliner Mauer. Ausstellungskatalog. Dokumentationszentrum Berliner Mauer*. Berlín : Michel Sandstein Verlag, 2001.
- Childs, D. i Popplewell, R., *The Stasi: East German Intelligence and Security Service*, Palgrave Macmillan, 1996
- Childs, David D., *The Fall of the GDR*, Londres: Longman, 2001.
- Combe, Sonia, Dufrêne, Thierry i Robin, Régine (Dir.). *Berlin. L'effacement des traces*. París : Fage Éditions, 2009.
- Courtois, Stéphane i Wieviorka, Annette. *L'état du monde en 1945*. s.l. : La Découverte, 1994.
- Czepczynski, Mariusz. *Cultural Landscapes of Post-socialist cities; Representation of Power and Needs*. Hampshire : Ashgare Publishing Company, 2008.
- Erler, Peter i Knabe, Huberus. *The Prohibited District. The Stasi Restricted Area Berlin-Hohenschönhausen*. Berlín : Jaron Verlag, 2008.
- Flemming, Thomas. *Berlin in the Cold War*. Berlín : Berlin Edition, 2009.
- Flemming, Thomas. *El muro de Berlín; la frontera a través de una ciudad*. Berlín : be.bra verlag, 2001.
- Funder, Anna. *Stasiland. Històries de darrere el Mur de Berlín*. Barcelona : Columna, 2009.
- Glenn Gray, William. *Germany's Cold War. The Global Campaign to Isolate East Germany. 1949-1969*. Chapel Hill i Londres : The University of North Carolina Press, 2003.
- Goettle, Gabriele. *À l'Est du Mur. 1989-1999: Les Allemands de l'ex-RDA, leurs rêves, leurs désillusions*. París : Autrement, 1999.
- Hartmann, Rainer i Kistner, Frank Paul. *Berlin, a tourof the city before and after the wall came down*. Berlín : Edition Braus, 2008.
- Hildebrandt, Alexandra. *Die Mauer. Es geschah am Checkpoint Charlie*. Berlín : Verlag Haus am Checkpoint Charlie, 2008.

- Hildebrandt, Alexandra. *The Wall. Figures. Facts*. Berlín : Verlag Haus am Checkpoint Charlie, 2008.
- Hubertus, Knabe. *Sites of the East German Dictatorship*. Berlín : Jaron, 2004.
- Janué i Miret, Marició. *La Nova Alemanya; Problemes i reptes de la unificació*. Girona : Eumo Editorial / Universitat de Girona, 2003.
- Klausmeier, Axel i Schmidt, Leo. *Wall Remnants - Wall Traces*. Berlin/Bonn : Westkreuz-Verlag, 2004.
- Koehler, J.O., *Stasi - The Untold Story of the East German Secret Police*, 2007.
- Kopleck, Maik. *Berlin 1945-1989*. Berlín : Ch. Links, 2006.
- Leffler, Melvyn P. *La Guerra Después de la Guerra. Estados Unidos, La Unión Soviética y la Guerra Fría*. Barcelona : Crítica, 2007. Biblioteca UB.
- Lozano, Álvaro. *La Guerra fría*. Barcelona : Melusina, 2007.
- Manale, Margaret. *Le Mur de Berlin*. París : La documentation Française, 1990.
- Martí Font, J.M. *El día que acabó el siglo XX; La caída del muro de Berlín*. Barcelona : Editorial Anagrama, 1999.
- Nuez, Iván de la (ed.). *Paisajes Después del Muro*. Barcelona : Península, 1999.
- Pereira Castañares, Juan Carlos. *Los Orígenes de la Guerra Fría*. Madrid : Arco Libros S.L., 1997.
- Rückel, Robert (ed.). *GDR-Guide. Everyday life in a long gone state in 22 chapters*. Berlín : DDR Museum Verlag, 2008.
- Sandys, Celia. *Churchill*. London : Imperial War Museum, 2005.
- Veiga Rodríguez, Francesc. *La Guerra freda*. Barcelona : UOC, 2005.
- Viergutz, Volker. *The Berlin Wall 1961-1989*. Berlín : Berlin Story Verlag, 2009.
- Wernicke, Ingolf. *El Muro de Berlín. Historia 1961-1989, Huellas del muro: 8 rutas en el nuevo Berlín*. Berlín : Jaron Verlag GmbH, 2007.
- Williams, Brian. *La Caída del muro de Berlín 10 de noviembre de 1989*. León : Everest, 2004.

10.2 Articles de revistes

- Couslo, G. J., “El papel de la policía en una Sociedad democrática”, dins *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, núm. 85, 1999.
- *Deutschland. Foro de política, cultura y economía*. Número monogràfic sobre “20 años de la caída del muro. 60 años de la República federal de Alemania”, núm. 2, 2009.
- Fulbrook, M., *Anatomy of a Dictatorship: Inside the GDR, 1949-1989* Oxford: Oxford University Press, 1995.
- Fulbrook, Mary., *The People's State: East German Society from Hitler to Honecker*. Yale: Yale University Press, 2005.
- Harssch, D., *Revenge of the domestic: women, the family, and communism in the German Democratic Republic*. Princeton: Princeton University Press, 2007.

- Janue, M., “Les dificultats de la unitat i la fi de l’excelsionitat”, *L’Avenç*, núm. 271, pàg. 32-38, 2009.
- Moncayo, J. *La caída del muro*. 500, Barcelona : s.n., Vol. Historia y Vida, 2009.
- Peruga, Eva, “Cayó el muro cambió el mundo”, *Dominical El Periódico*, 25/10/2009, número 371, pàg. 19-26.
- Riordan, J., *Sport, politics, and communism*, Manchester University Press, 1991.
- Wallerstein, I., *Geopolitics and Geoculture*. Cambridge: Cambridge University Press, 1991.

10.3 Articles de premsa citats

- “Cada noche salían de aquí 30 o 50 jóvenes para cruzar la frontera”, *El País*, 9 de novembre de 2009.
- “El Gobierno de Bonn empieza a inquietarse ante la avalancha de alemanes orientales”, *La Vanguardia*, 7 de novembre de 1989, pàg. 47.
- “Espectacular y desgraciada huida de un equilibrista”, *La Vanguardia*, 2 de febrer de 1963, pàg. 14.
- “Hungría da luz verde al éxodo de los alemanes orientales”, *La Vanguardia*, 11 de setembre de 1989, pàg. 7.
- “Huye una mujer con tres hijos pequeños”, dins *La Vanguardia*, 27 de juny de 1962, pàg. 18.
- “Los campos de acogida en Baviera, primer hogar y oficina de empleo para los “nuevos” alemanes federales”, dins *La Vanguardia*, 13 de setembre de 1989, pàg. 10.
- “Manifestación de protesta en el sector oriental”, *La Vanguardia*, 17 d’agost de 1961, pàg. 11.
- “Miles de personas saquean la sede de la Stasi en Berlín”, *La Vanguardia*, 16 de gener de 1990, pàg. 5.
- “Otro berlinés se desangra junto a la muralla”, dins *ABC*, dia 7 d’octubre de 1962, pàg. 1.
- “Recelos y suspicacias ante una posible reunificación alemana”, *La Vanguardia*, 16 de novembre de 1989.
- “Repintando la historia”, *El Mundo*, 30 de juliol de 2009.
- Álvaro, F-M., “Arqueología Terrorífica”, *La Vanguardia*, 18 d’agost de 2007, pàg. 15.
- *Bidl Zeitung*, 14 d’agost de 1961.
- *Corriere della Serra*, 10 de novembre de 1989, pàg. 1.
- *El País*, 10 de novembre de 1989, pàg. 1.
- *Frankfurt Allgemeine Zeitung*, 20 de gener de 1989.
- *Granma*, 10 de novembre de 1989, pàg. 1.
- Insula, J., “El muro de Berlín metáfora de la realidad”, *La Vanguardia*, 3 de novembre de 1985, pàg. 43.
- *La Vanguardia*, 10 de novembre de 1989, pàg. 1.
- *La Vanguardia*, 11 de novembre de 1989, pàg. 1.

- *La Vanguardia*, 19 de novembre de 1989, pàg. 4.
- *Le Monde*, 10 de novembre de 1989, pàg. 1.
- *Le Parisien*, 10 de novembre de 1989, pàg. 1.
- *Midi Libre*, 10 de novembre de 1989, pàg. 1.
- Miguel Carbalho, “Amor sobre el Muro de Berlín”, *La Vanguardia*, 6 d’agost de 2009, pàg. 26.
- Nadal, C., “La euforia no debe impedir la reflexión” *La Vanguardia*, 11 novembre 1989, pàg. 3.
- Poch, R., 2009, “Entrevista al editor berlinés Christoph Links, en el 20 aniversari de la caïda del muro de Berlín”, 9 de novembre de 2009.
- Poch, R., “La pared invisible”. *La Vanguardia*, 2 de novembre de 2009.
- Poch, Rafael, “Krenz: la reunificación alemana es “irreal”, *La Vanguardia*, 2 de noviembre de 1989, pàg. 3.

10.4 Documentals i pel·lícules consultades

- Becker, Wolfgang. *Good Bye Lenin!* X Filme Creative Pool, 2003.
- Henckel von Donnersmarck, Florian. *La vida dels altres*. Bayerischer Rundfunk, 2006.
- *La Caída del Muro y el fin de los zares rusos*. BBC, 2003.
- *Walled in! What the Cold War frontier in divided Germany was really like*. DW-TV, Deutsche Welle, 2009.
- Deutsche Kinemathek. *Moments in time 1989/1990*. https://www.wir-waren-so-frei.de/index.php/Splash/Show/lang/en_US
- *Five films taking a historical and geographical journey of the Berlin Wall*. The Guardian. <http://www.guardian.co.uk/berlin-wall-20-years-on>
- *Escape from GDR*. <http://www.youtube.com/watch?v=O2GROP7K0iY&feature=related>

10.5 Webs consultades

- http://es.wikipedia.org/wiki/Conferencia_de_Potsdam (1/08/09)
- http://es.wikipedia.org/wiki/Conferencia_de_Yalta (1/08/09)
- <http://www.exordio.com/1939-1945/codex/Conferencias/yalta.html> (1/08/09)
- [http://es.wikipedia.org/wiki/Conferencias_de_Par%C3%ADs_\(1946\)](http://es.wikipedia.org/wiki/Conferencias_de_Par%C3%ADs_(1946)) (1/08/09)
- http://www.encyclopedia.cat/fitxa_v2.jsp?NDCHEC=0047570 (2/08/09)
- http://ca.wikipedia.org/wiki/Guerra_del_Vietnam (2/08/09)
- http://ca.wikipedia.org/wiki/Crisi_del_Petroli (3/08/2009)
- <http://www.elmundo.es/2001/06/25/opinion/1013627.html> (20/08/09)
- http://www.berliner-mauer-gedenkstaette.de/eng/index_gedenk.html (30/08/09)

- http://www.berliner-mauer-gedenkstaette.de/eng/index_kapelle.html
(30/08/09)
- http://www.berliner-mauer-gedenkstaette.de/eng/index_verein.html
(30/08/09)
- http://www.berliner-mauer-gedenkstaette.de/eng/index_dokz.html
(30/08/09)
- http://www.dailysoft.com/berlinwall/guide/berlinwall_berlin.htm (31/08/09)
- <http://www.stasimuseum.de/en/enindex.htm> (31/08/09)
- http://www.berlin.de/mauer/orte/potsdamer_leipziger_platz/index.es.php
(1/09/09)
- http://www.berlin.de/mauer/grenzuebergaenge/bahnhof_friedrichstrasse/index.es.php (1/09/09)
- http://en.wikipedia.org/wiki/Berlin_Wall#Official_crossings_and_usage
(2/09/09)
- <http://www.berlin.de/mauer/grenzuebergaenge/index/index.es.php> (5/09/09)
- <http://www.notaufnahmelager-berlin.de/en/index.html> (20/9/09)
- <http://www.ddr-museum.de/en/> (20/9/09)
- <http://www.taringa.net/posts/noticias/3343030/El-Muro-de-Berl%C3%ADn-es-el-santuario-de-los-grafittis.html> (27/9/09)
- <http://www.portalplanetasedna.com.ar/cazabrujas.htm> (10/10/09)
- <http://ca.wikipedia.org/wiki/Maccarthisme> (10/10/09)
- http://www.bstu.bund.de/cln_028/nn_715182/EN/Home/homepage_node.html_nnn=true_nnn=true (1/11/09)
- <http://en.wikipedia.org/wiki/Stasi> (1/11/09)
- http://ca.wikipedia.org/wiki/Joventut_Lliure_Alemanya (2/11/09)
- <http://flagspot.net/flags/de}gst.html> (2/11/09)

11. Fonts

11.1 Arxius on line consultats

- Berlin Wall online: <http://www.dailysoft.com/berlinwall/>
- El muro de Berlín. <http://www.berlin.de/mauer/index.es.html>
- Dedenkstaette Berliner Mauer Dokumentationszentrum (Centre de documentació del Mur de Berlín) <http://www.berlin.de/mauer/index.es.html>
- Öffentlicher Dialog zur Erweiterung der Gedenkstätte Berliner Mauer. <http://www.notaufnahmelager-berlin.de>
- Die Versöhnungsgemeinde Geschichte einer Gemeinde und ihrer (Centre de la Capella de la Reconciliació) <http://www.Kirchewww.kirche-versoehnung.de>
- Stiftung zur Aufarbeitung der SED-Diktatur (Organització governamental per a l'examen de les responsabilitats de la Dictadura Comunista a Alemanya de l'Est). www.stiftung-aufarbeitung.de
- Stasi Museum www.stasi-museum.de/
- Chronicle of the Berlin Wall www.chronik-der-mauer.de/chronik/index.html
- The Berlin Wall 1961-1989 (University of North Carolina at Greensboro) www.dhm.de/lemo/html/DasGeteilteDeutschland/DieZuspitzungDesKaltenKrieges/DieMauer/
- Herodote.net. Le Mur de Berlin dans l'Histoire. www.herodote.net/histoire/synthese.php?ID=64
- La guerre froide. www.guerrefroide.34sp.com/pages/berlin
- The Office of the Federal Commissioner (BStU) preserves the records of the Ministry for State Security of the GDR (Organisme governamental per a la preservació dels arxius del Ministeri de DSeguretat de la RDA). www.bstu.bund.de/
- Landesbeauftragter für die Stasi-Unterlagen www.berlin.de/lstu/
- AlliiertenMuseum (Museu dels Aliats) www.alliiertenmuseum.de/
- Memorial Point Alpha www.pointalpha.com/
- Berlin Wall Pictures www.mauer.jp/
- Die Berliner Mauer 9.Nov.89 Die Deutsche Einheit (Arxiu fotogràfic) www.pohl-projekt.de/G_M_001.html
- Die Berliner Mauer 1989 (Documentació fotogràfica) www.kupfernagel.de
- Dw-World (Portal d'Alemanya) <http://www.dw-world.de/>
- Cold War International Historic Project. http://www.wilsoncenter.org/index.cfm?topic_id=1409&fuseaction=topics.categoryview&categoryid=BE949EBA-AC3C-D7AF-5B98808A1EBD6B9E
- The Lost Border. (Fotografies del mur, 1985) <http://www.brianrose.com/lostborder.htm>

- The Fall of the Wall – New Perspectives on 1989. Goethe-Institut.
<http://www.goethe.de/ges/pok/dos/dos/mau/enindex.htm>

11.2 Premsa

- Hemeroteca La Vanguardia.
- Hemeroteca El País
- El Mundo. Especiales El Mundo “Muro de Berlín”.
http://www.elmundo.es/especiales/2009/11/internacional/muro_de_berlin/tel_on_acero/berlin_1989.html
- RTVE. Veinte años de la caída del muro de Berlín.
<http://murodeberlin.rtve.es/>
- The Guardian. Berlin Wall 20 years on. <http://www.guardian.co.uk/berlin-wall-20-years-on>
- Times Online. The Berlin Wall.
http://www.timesonline.co.uk/tol/system/topicRoot/The_Berlin_Wall/
- The Guardian. Special report Berlin Wall. <http://www.guardian.co.uk/wall/>

11.3 Museus visitats

- DDR Museum
- Mauer Museum Checkpoint
- Stasimuseum
- Hohenschönhausen Memorial Center
- Deutsche Historische Museum
- Alliierten Museum